

ВИЗВОЛЬНИЙ ШЛЯХ

ГОСПІАЛЬНО-ПОЛІТИЧНИЙ
І НАУКОВО-ЛІТЕРАТУРНИЙ
МІСЯЧНИК

ВИЗВОЛЬНИЙ ШЛЯХ

Суспільно-політичний
і науково-літературний
місячник

Видає
Українська Видавнича Спілка

A REFEREED

LIBERATION PATH

Ukrainian Political,
Social, Scientific & Literary
Magazine

Published monthly by
Ukrainian Publishers Ltd.

ISSN: 0042-9422

No. 7 (460), July, 1986, Vol. XXXIX

Відповідальний Редактор — Ілля Дмитрів
Заступник Відповідального Редактора — М. В. Поврозник

Члени Редакційної Колегії:
проф. д-р Г. Васькович, проф. д-р С. Галамай, Ю. Заблоцький,
проф. д-р М. Кушнір, інж. В. Олеськів, ред. Л. Полтава,
проф. Б. Романенчук, д-р Б. Стебельський, проф. П. Цимбалістий
Літературно-мовний консультант — Святослав Караванський

Редакція і Адміністрація
200, Liverpool Road, London, N1 1LF, Tel.: 607 6266/7

УМОВИ ПЕРЕДПЛАТИ «ВИЗВОЛЬНОГО ШЛЯХУ» НА 1986 РІК

К р а ї н а	Річна передплата	Піврічна передплата	Чвертьрічна передплата	Окреме число
Австралія	55 дол.	30 дол.	17 дол.	5 дол.
Австрія	700 шіл.	400 шіл.	250 шіл.	65 шіл.
Аргентина (амер. дол.)	40 дол.	20 дол.	10 дол.	4 дол.
Бельгія	2000 б.фр.	1100 б.фр.	600 б.фр.	200 б.фр.
В. Британія	25 ф.	13 ф.	7 ф.	2,50 ф.
Канада	55 дол.	30 дол.	17 дол.	5 дол.
США	50 дол.	27 дол.	15 дол.	5 дол.
Німеччина	110 н.м.	60 н.м.	35 н.м.	12 н.м.
Франція	250 фр.	130 фр.	70 фр.	25 фр.
Швеція	250 кор.	130 кор.	70 кор.	25 кор.

В усіх інших країнах — рівновартість американських доларів.

Передплату просимо вносити наперед, безпосередньо на адресу Адміністрації «Визвольного Шляху» в Лондоні, або, якщо це Вам вигідніше — на адресу нашого Заступника у Вашій країні, яку знайдете на сторінці 3-ій обкладинки.

Чеки виставляти на: Ukrainian Publishers Ltd.

Обкладинка роботи проф. Р. Лісовського

ВИЗВОЛЬНИЙ ШЛЯХ

СУСПІЛЬНО-ПОЛІТИЧНИЙ І НАУ-
КОВО-ЛІТЕРАТУРНИЙ МІСЯЧНИК

Кн. 7 (460)

ЛИПЕНЬ, 1986

Річник XXXIX

Зміст VII-ої книжки

Ілля Дмитрів: ТРАГЕДІЯ НУКЛЕАРНОГО ВИБУХУ В УКРАЇНІ 771

В 45-ліття Акту Відновлення

Української Державності

— ЗВЕРНЕННЯ ПРОВІДУ ОУН У 45-РІЧЧЯ АКТУ ВІДНОВЛЕННЯ УКРАЇНСЬКОЇ
ДЕРЖАВИ 777

В обороні імені народу, Його Провідників

і права на боротьбу за волю

Б Озерський: ФІЗИЧНЕ І МОРАЛЬНЕ ВБИВСТВО 783

— ЗАЯВА ЗП УТВР ПРОТИ ЗНЕСЛАВЛЮВАННЯ УКРАЇНСЬКОГО ВИЗВОЛЬНОГО
РУХУ 789

— ДО КАМПАНІЙ ЗНЕСЛАВЛЮВАННЯ УКРАЇНСЬКОГО ІМЕНІ 793

М. Сулятич: ПРОВОКАЦІЇ НАС НЕ ЗАЛІКАЮТЬ! 797

Проблеми національного визволення

Роман Рагманний: СПІР НА ВАВИЛОНСЬКІЙ РІПЦІ УКРАЇНИ (Прод., 2) 803

Ярослав Гайвас: ДОБА ВЕЛИКОГО ПЕРЕЛОМУ (Продовження, 10) 813

Матеріали і поезії з України

Олесь Короткий: У ДИВОСВІТІ РІДНОГО СЛОВА 827

Василь Голобородько: ПОЕЗІЇ 836

Поезії закордонних авторів

Володимир Янів: З ЦИКЛУ «МРІЯ ТА СЛОВО», Дорід осени — 839, Гармонія стихів — 839,
Ars aeterna — 840

Петро Кізко: ІЗ ЗБІРКИ «СОНЦЕ І ГРОЗИ», Ранки — 841, Затиски щільніше всі болі — 841.

Юрій Буряківець: Вечір над Прип'яттю — 842, Задніпрянка — 843.

Наука, дослід

Олег Романишин: ПОЕЗІЯ ГЕРОЇЧНОГО ЕНТУЗІЯЗМУ ЗІНОВІЯ КРАСІВСЬКОГО 844

Володимир Ленік: УКРАЇНСЬКА ОРГАНІЗОВАНА МОЛОДЬ (Продовження, 8) 858

Святослав Караванський: «ХРЕЩЕННЯ» ЧИ «ХРИЩЕННЯ»? 872

Анатоль Бедрій: ДВА ВИДАННЯ НА ДВІ ПРЕВАЖНІ ТЕМИ 874

Повісті, спогади

Софія Наумович: ОСТАННІ РОКИ ЛЬВОВА (Повість-хроніка, продовження, 3) 879

ПОЖЕРТВИ НА ПРЕСОВИЙ ФОНД «ВИЗВОЛЬНОГО ШЛЯХУ» 894

ВИДАЄ «УКРАЇНСЬКА ВИДАВНИЧА СПІЛКА»
ЛОНДОН

Українці у Великій Британії протестують проти московського злочину в Чорнобилі. Лондон, 11.5.1986.

Ілля ДМИТРІВ

ТРАГЕДІЯ НУКЛЕАРНОГО ВИБУХУ В УКРАЇНІ

Чорнобиль, районове місто, розположене над рікою Прип'ять при самім вливі її вод у Київське водоймище, що становить частину славного Дніпра, розположене на 133 кілометри від столиці України — Києва, було до 28-го квітня 1986 року майже незнаним містом для багатьох українців, а вже взагалі незнаним для зовнішнього світу, за винятком хіба цих кіл в підсоветській Україні і в світі, які в один чи другий спосіб, в одній чи другій справі займалися розвитком будов атомових реакторів в Україні і в СРСР для господарських, а головнo — для політичних і мілітарних потреб російської імперії.

Чорнобиль — це українське місто, яке сягає своєю історією до 1193 року, себто до часів Київської Русі, коли в цьому місті стояв замок з валами як один із оборонних пунктів перед наскоками ворогів. Як вся Україна, так і Чорнобиль та чорнобильський замок переживали відомі нам з історії України лихоліття і світліші політичні, культурні, господарські часи. Панували в Чорнобилі українські князі, було це місто важливішим лучником в Литовсько-Руському Князівстві, підлягав Чорнобиль польським королям, помітним було це місто в козацькій державі Богдана Хмельницького, відіграло воно також помітну роль під час Визвольних Змагань і Української Народньої Республіки в 1917-1922 рр. Вважаємо, що й під час Другої світової війни, а головнo в періоді широких політичних і збройних акцій ОУН і УПА проти гітлерівської Німеччини та большевицької Москви на Волині й Поліссю Чорнобиль, а головнo Чорнобильський і сусідні райони вписали не одну подію в історію життя українського народу і його боротьби за волю та державність. На порозі 50-их років, помімо всіх тугостей московсько-большевицького панування в Україні, помімо всіх відомих нам репресій, знущань фізичних і моральних, а в цьому й експлуатації доброякісности чорнобильської землі та її природних ресурсів — це районове місто піднеслося до важливого індустриального, господарського й культурного центру північно-західних земель України.

Як уже сказано, Чорнобиль розположився в цьому місці, де Прип'ять вливається у Київське водоймище і в Славуту-Дніпро. Як місто районного типу, воно становить частину Київської області. Недалеко Чорнобиля розположений по лівій стороні Дніпра Чернігів, Ніжен, столиця Київ, а по правій Житомир, Коростень і багато менше знаних, але відомих у нашій історії міст, містечок, селищ тощо. Не відомо чому, але Чорнобиль як важливий пункт

річкового транспорту, хоч розположений у здебільша сільсько-господарській полосі України, був обраний московсько-більшевицькими властями за місце побудови найбільшого в Україні і в СРСР гнізда атомових реакторів для продукції електрики, а рівночасно також і плутоніюму для атомового зброєння, хоч про це останнє московські власті в Москві та їхні попутчики в Україні вперто й послідовно мовчать, як промовчували вони на протязі багатьох років збудування інших гнізд атомових реакторів у найбільш заселених областях України — біля Рівного з трьома реакторами, біля Хмельницького з одним реактором, біля Миколаїва з одним реактором, біля Запоріжжя з трьома реакторами, біля Одеси з одним реактором, на Криму з одним реактором, і біля Ростова над Озівським морем з одним реактором, що якраз тепер будеться.

В самому ж Чорнобилі, в додатку до чотирьох атомових реакторів, що вже були в продукції, згідно з «Літературною Україною» з 27-го березня 1986 року праця над будовою двох дальших атомових реакторів була вже у третій черзі. П'ятий реактор у Чорнобилі мав піти в продукцію в 1986 році, а шостий два роки пізніше.

Але, нагло, в понеділок 28-го квітня західні радієві і телевізійні станиці рознесли по світі перші скупі відомості про вибух одного із атомових реакторів у Чорнобилі, Україна, радіоактивні опади з якого вже були досягнули скандинавські країни, спричинюючи в цих країнах своєрідний переполох і глибші побоювання за здоров'я та життя мешканців цих країн. У вівторок 29-го квітня стало відомим, що у Швеції і Фінляндії перше різке збільшення радіоактивності у водах і на рослинності зауважено ще в неділю 27-го квітня. Спочатку шведи думали, що це познаки втечі радіоактивних елементів з одного їхнього атомового реактора над Балтицьким морем, і навіть були готові його закрити, а працівників і ближче розположених до місця реактора жителів евакуювати в глиб країни. Переконавшись, одначе, що їхні реактори не протікають, шведський уряд звернувся із запитом до Москви, вважаючи, що радіоактивні опади над Швецією і другими скандинавськими країнами походять від якоїсь аварії з атомовим реактором або взагалі атомовою експлозією в СРСР. На протязі деякого довшого часу Москва не тільки промовчувала вибух у Чорнобилі, але ще й заспокоювала, що, мовляв, її нічого не відомо про якийсь випадок на терені СРСР. Щойно в понеділок 28-го й у вівторок 29-го квітня Москва призналася перед скандинавцями до «незначного» випадку в Чорнобилі, що, одначе, «є вже під контролем».

У міжчасі, радіоактивні опади зауважено в Польщі, а вкортці також у Австрії, Швайцарії, північній Італії, а ще пару днів пізніше у Франції і у Великій Британії, не кажучи вже про обидві Німеччини, Голляндію, Бельгію, Данію, а вкінці також і Югославію, частину Туреччини, Болгарію, Румунію, Канаду і навіть США. А Москва все ж таки, якщо вже цілковито не мовчала, то своєю ехидною «інформацією» для зовнішнього збуту продовжувала

вперту злочинну практику, що, мовляв, у Советському Союзі злих чи трагічних випадків ніколи не було і зараз немає, та що все те, що говорять і пишуть на Заході про Чорнобиль, є клеветою західньої «буржуазії» на Советський Союз. Щойно тоді, коли американці при допомозі двох ракет-сателітів зфотографували розвалений вибухом у горішній частині атомовий реактор і показали фотознімки світові, а всі довколишні країни-сателіти і вільні народи-держави такі дуже голосно заговорили про смертоносність радіоактивних опадів з повітря, Москва призналася, що такий вибух стався та що від цього вибуху згинуло двоє людей, а кільканадцять заражені радіоактивністю.

З великим трудом і під натиском публічної opinio західнього світу Москва вкінці повідомила, що її четвертий реактор у Чорнобилі запалився і вибух під натиском водневих газів о годині 1,23 після півночі 26-го квітня, але, мовляв, Москва було поінформована про серйозність того вибуху 36 годин пізніше. З цього можна зробити лише один логічний висновок: на протязі цих перших півтора або й дві доби вибух атомового реактора в Чорнобилі був потрактований як звичайна пожежа. Узнавши вкінці, що це не звичайна пожежа, але радіоактивністю наладована аварія атомового реактора, розпочалися заходи евакуації мешканців Чорнобиля і сусіднього новозбудованого міста Прип'яті, в якому мешкали робітники і вища знать цього величезного гнізда атомових реакторів, а згодом також мешканців цілого чорнобильського району, що вкінці, — йдучи за советськими інформаціями, — досягло біля або навіть понад 100 тисяч осіб. Це вже був кінець квітня, або, радше — перші дні травня.

Від суботи 26-го квітня до 8-го або 11-го травня ні Москва, ані тим більше Київ, не робили практично ніяких заходів у тому напрямі, щоб зберегти населення північної частини Київської області від поранень радіоактивними опадами. Практично нічого не зроблено також у полосі на північний захід від Чорнобиля, куди пройшли у перших двох днях після вибуху хмари найсильнішої радіоактивності, затроюючи по дорозі людей, землю, зелень, тваринний і рибний світ, воду в численних допльвах Прип'яті, в самій Прип'яті, ліси, озера й мочари недалекого Полісся і північної частини Волинської землі. Щойно коли Київ був переповнений втікачами й евакоованими з Чорнобиля і коли на столицю налягли радіоактивні опади, київські советські газети оприлюднили «порадник», як люди повинні самочинно охоронятися від поранень чи затроєнь цими опадами.

В часі писання тієї статті місяць травень добігає свого кінця, але з Москви чи Києва далше немає найосновніших інформацій та даних про сам вибух, його негайні, довше й довготривалі вбивчі наслідки для населення найближчих до Чорнобиля частин України, висоту радіоактивності в цих сторонах і в Києві та про важку до обчислення кількість других питань. Правдоподібно, що всі інші три реактори, пошкоджені або непошкоджені, закриті. Але

що є з усіма іншими атомовими реакторами в Україні, які є того самого типу, що в Чорнобилі, і в подібний спосіб будовані та вживані в продукції? Скільки загинуло людей в Чорнобилі і в околицях під час вибуху та від перших найсильніших радіоактивних опадів?

Шукаючи відповіді на ці питання, необхідно враховувати такі переважливі елементи: в Чорнобилі і в поблизькому місті Прип'ять було в цьому році біля 25 тисяч населення, якщо не значно більше; при будові двох нових реакторів, при обслузі чотирьох у продукції, при праці в Чорнобильській пристані, фабриках, при транспорті тощо працювало на нічній шихті від 4 до 6 тисяч осіб, а більша їх частина на зовні; в тій с/г частині України, при Київському водоймищі, вздовж ріки Прип'яті на північний захід, а відтак захід, де багато лісів, приток, сіножатей тощо опади нічних і надранніх рос радше рясні, немов дощеві. Від самої сили вибуху згинуло напевно кілька десятків людей, але від першого радіоактивного порошу та димів згинуло кілька тисяч. Вістка, яка дійшла до нас з цих околиць 4-го і 5-го травня, звідомляла про смерть 2500 осіб у перших днях та про негайне спалення їхніх тіл. Це дуже ретельно затаєне перед населенням України і перед світом. А скільки еваковано людей, куди їх еваковано й коли саме еваковано — це також таємниця. Була вістка про наглу мобілізацію резервів на Україні. Розходилися вперті відомості про вжиття в'язнів з поблизьких тюрем і концтаборів для гашення вогнів і здушення горючого понад півтора тижня реактора. Сама советська преса інформувала про змобілізування біля 50 пожежних бригад з автомашинами, що їх з обслугою пущено в радіоактивні дими та попіл для гашення вогнів. Були вістки про атомові бункри-схоронища, в яких скрилася частина обслуги реакторів, а ті, що гасили вогні та збивали собою радіоактивний пил, писали з розпуки антисоветські й антимосковські кличі на цих бункрах. В обличчі усіх цих вісток, запитів тощо число 2500 загинутих у перших двох-трьох днях може унаявнитися надто консервативним.

А вже найбільш промовистим доказом у сторону чогось страшного, ехидного й злочинного є те, що сам некоронований цар Советського Союзу М. Горбачов і член Політбюра в Києві В. Щербицький, перший секретар КП УССР, мовчить і під цю пору. Київ і Київську область замкнено, закрито, не враховучи того, що один тільки раз завезли до Києва кількох західних журналістів на кілька годин і відвезли їх назад до Москви, нічого конкретного їм не сказавши і нічого не показавши. По якомусь часі в такий спосіб хотіли завезти до Києва групу західних амбасадорів у Москві, але вони, не бажаючи стати співучасниками московської дезінформації, від цього «привілею» відмовилися.

У певній частині цю сливе тритижневу мовчанку пояснив у своєму виступі по радіо й телевізії М. Горбачов. Він радше потвердив, що на протязі довшого часу в Москві були побоювання, що цей загорілий реактор може пропалити цементову підлогу,

продістатися до підземних покладів води і спричинити досі небувалий вибух і спустошення якщо не всієї України, Білорусії тощо, то принаймні цих земель, які поєднані підземними водопроводами з Прип'ятю і верхнім Дніпром або і вздовж Дніпра аж до Чорного моря. Ось що відобрало слово на протязі 18 днів Горбачову і що заперло вуста Щербицькому по ці дні. Горбачов показався на світ з менш-більш відкритим чолом щойно тоді, коли був певен у тому, що до тієї найгіршої катастрофи світового значення мабуть не дійде, себто коли горючий реактор був придушений зверху та заморожений знизу, хоч радіоактивні частини даліше пробивалися крізь 500-тоннову гору зваленого на реактор вогне-гасного матеріалу.

Що було причиною цього вибуху? Достовірної й авторитетної, безсторонної відповіді на це немає і ледви чи скоро буде. Але існують багатогранні припущення експертів світового значення. Перша причина — це сам характер і конструкція атомового реактора, що відоме знавцям і що було відхилене або таки відкинене всюди поза СРСР і сателітами; друга причина — це сам процес та хід будови цих реакторів, якість матеріалів, спеціалізованість будівників і почуття відповідальності за це, що будується, як і за наслідки недбалого будівництва атомових реакторів.

В цьому місці треба дати слово Любі Ковалевській, авторці довшої статті в «Літературній Україні» з 27-го березня 1986 року, яка, спираючися на деякі вислови Горбачова та інших під час XXVII з'їзду КПСС, такими словами представила дійсний стан речей у Чорнобилі при будові п'ятого й шостого реакторів. «І ось, — пише вона, — на фоні цих досягнень особливо помітний спад темпів будівництва п'ятого енергоблоку. Не виконані тематика, фізобсяги й плани будівельно-монтажних робіт. . . П'ятий блок. . . Строки його зведення було скорочено з трьох до двох років. . . квапляться нав'язати нереальну програму, що й призводить до дезорганізації будівельного виробництва. . . Несвоєчасна видача проектнокошторисної документації. . . неритмічність роботи бригад. . . низька якість ПКД. . . (вся ця) неорганізованість послабила не тільки дисципліну, а й відповідальність кожного і всіх за спільний результат роботи. . . Стала позначатися «стомленість», зношеність обладнання, машин і механізмів, нестача засобів малої механізації, інструментів і т.п.» Описуючи в такий дуже критичний спосіб хід будови реакторів і стан, в якому це відбувалося, авторка часто наголошує на потребу всесторонньої відповідальності усіх причасних до цього діла. А за ще вищу відповідальність вона правильно вважає спільну відповідальність перед грядущими: «що ми, — питає вона, — залишимо новим поколінням?»

Відповідь на це, що залишать, вже очевидна. З певністю останеться на століття, а може й на вічність, зацементований непогашений четвертий реактор з великою кількістю (1100 фунтів за обчисленням шведських експертів) плутоніюму; занапащена радіоактивністю на довгі десятиліття чорнобильська земля і ма-

буть все Полісся з його озерами, мочарами, трясовинням тощо; наражені на скорішу, а теж і на трохи довше відложеноу смерть десятки тисяч людей не тільки теперішніх поколінь, але й тих, що народяться. Не відомо скільки знищено рогатої худоби, коней, овець, свиней, псів, котів, різноманітного пташества тощо. Наслідки господарсько-економічні — величезні. А найболючішим і сливе найдовше тямущим в душах і почуваннях людей буде постійно-триваюча непевність за життя і долю в усіх поданих раніше місцевостях з подібними атомовими реакторами в Україні. Судячи по загальному розворушенню з приводу вибуху реактора в Чорнобилі в усьому світі, можемо собі тільки уявити теперішні переживання людей в Україні!

Зовсім правильно західні обсерватори й коментатори порівняли Чорнобильську трагедію до штучного голоду в Україні з 1932-1933 рр., від якого загинуло понад сім мільйонів людей. Дуже правильно підмітив англійський щоденник «Таймс» з 27-го травня про посилений зріст національних почувань в Україні в цьому часі, бо це, що сталося в Чорнобилі, чи не найсильніший заклик до всіх українців зірвати ланцюги неволі, щоб господарити на своїй землі по своїй волі. Будуючи атомові реактори в залюднених місцевостях за формою, плянуванням і методами чорнобильських реакторів, та ще й нікого не питаючи про це — це немаловажна причина всестороннього відродження та оновлення кожної людини, щоб зробити Батьківщину певнішою для майбутніх поколінь.

Хто винен за це? Без сумніву — большевицька Москва і все центральне керівництво імперії, бо це в їхніх руках і під їхнім контролем є всі верстати і середники атомової електричної чи вогнепальної конструкції і продукції. А московські гавляйтери в Україні — це бездушне знаряддя Москви над народом, щоб він мовчав, працював і «благоденствував» під кормигою накиненого ярма. Факт появи цитованої статті в «Літературній Україні» дуже подібної у «Вітчизні» з цього ж місяця березня, а в цьому і в не названій Ростовській газеті з голосами остороги та критики цього злочинного діла не стався так собі. Ми не знаємо скільки було зусиль поза кулісами, кручення рук, полокання мозгів тощо, щоб вони вкінці появилися як мимовільні, але ретельні попередники того, що сталося. Але, щоб про це не знали в Москві, щоб перший секретар КПСС не був на протязі кількох днів поінформований про вибух атомового реактора побіч трьох других реакторів — це щось абсолютно неймовірне. А тому й питання: що цей вибух означає?

В 45-ліття

Акту Відновлення Української Державности

З В Е Р Н Е Н Н Я ПРОВОДУ ОРГАНІЗАЦІЇ УКРАЇНСЬКИХ НАЦІОНАЛІСТІВ У 45-РІЧЧЯ АКТУ ВІДНОВЛЕННЯ УКРАЇНСЬКОЇ ДЕРЖАВИ

Разом з усім волелюбним українським народом в Україні і поза її межами на чужині Організація Українських Націоналістів (ОУН) відзначає в 1986 році 45-річчя Державницького Акту, проголошеного у Львові в дні 30-го червня, 1941 року, у вагомий час Другої світової війни.

Тоді в темряві Другої світової війни, під ударами нацистської Німеччини скапітулювала більшість держав Західньої Європи, вогняним стовпом над різнею народів стала героїчна доба всесвітньої історії, якої носієм була українська нація, а почин якій дав Акт 30-го червня, 1941 року, як акт волевиявлення українського народу незалежного від згоди, а властиво проти волі нацистського окупанта. Ярослав Стецько пише у своїй книжці: «Для кожного українського патріота, не тільки націоналіста-революціонера, було ясным, що в такий час щось мусить велике статись». І воно сталося, як невідкличність правди, наперекір усім злим силам світу і тим, хто не бачить тієї невмирущої суверенної сили великого народу, сили, що вибухає в кожний пригожий момент, як кристалізований ідеал держави. Так було серед катаклізмів і зрушень, серед скрижалів трагедії і боротьби нашої нації під час Першої світової війни, і так було після розвалу Чехо-Словаччини, коли на державницький шлях ступала Карпатська Україна. І тому не диво, що з історичною закономірністю чергуються в нашій добі державницькі акти України, як здійснення волі українського народу — 22-го січня 1918 року в Києві, 14-го березня 1939 року в Хусті і 30-го червня 1941 року у Львові. Це були чіткі вияви невмирущости української нації, яка веде безпереривну героїчну визвольну боротьбу, не відступаючи ні на мент від своєї державности, хоч ця боротьба приносить українському народові гекатомби жертв, голодоморні голокості, хоч сотні тисяч його найкращих синів і дочок гинуть в жорстоких умовах каторги в Сибірі і на полях боїв. Тому теж не диво, що в час кривавого зудару на українських землях і за Україну двох імперіялізмів —

нацистської Німеччини і большевицької Росії, у цій блискавичній війні, з блискавичною скорістю увійшла на світову політичну арену Україна й український героїчний народ, в імені якого ОУН проголосила світові на хвилях етеру з захопленої нею радіостанції у Львові, що:

«Волею українського народу, Організація Українських Націоналістів під проводом Степана Бандери проголошує відновлення Української Держави, за яку поклали голови цілі покоління найкращих синів України. ОУН... взиває увесь український народ не скласти зброї так довго, доки на всіх українських землях не буде створена Суверенна Українська Влада... На західніх землях України твориться Українська Влада, яка підпорядкується українському національному урядові, що створиться в столиці України — Києві...».

Це був порив нації, яка при кожній нагоді засвідчує свою волю до суверенного життя без уваги на таку чи іншу поставу чужосторонніх сил. Це був світлий маяк, вогненний стовп серед страшної темряви політичних й ідеологічних мезальянсів. Зрив народу був могутній. Слідом за Актом 30 червня і створенням під головуванням Ярослава Стецька Українського Державного Правління, творено адміністративний державний апарат, організовано багатогранне життя народу на власних основах, творено українські національні структури, всюди перебирано владу в осередках і на місцях, організовано порядкуючу силу. В небувалому досі підйомі український народ виявив піддержку українській владі на масових відкритих маніфестаційних зборах-здвигах на всій українській території, вільній від большевицької окупації, що було всенароднім плебісцитом схвалення Акту 30 червня. Могутня мережа ОУН діяла по всіх-усюдах. Збройні частини, організовані незаступним Крайовим Провідником — Героєм Легендою-Климовим, замордованим гестапом, які боролися проти большевицьких орд, творили складову частину нації. Похідні групи ОУН — ця політична армія нації, що пішли на центральні й східні українські землі, відкрили велику правду, що московський большевизм, не зважаючи на його жажливий терор і геноцид, не міг знищити найістотнішого в народі — його національної свідомості й прагнення відновити свою державу.

Державний Акт 30 червня 1941 року захопив увесь нарід. Мов титан піднялась нація і з ентузіазмом творила українську державність. Це не був лише Акт однієї всенародньої визвольної організації ОУН, його ініціатора і сподвижника. Це був вияв волі всієї нації. За ним стали усі партійно-політичні течії, а в першу

чергу обидві наші Церкви. В своєму Пастирському листі до українського народу Голова УКЦ, Митрополит Андрей Шептицький, між іншим, заявив: «... зачалася нова епоха в житті Державної Соборної Самостійної України. Народні Збори... ствердили й проголосили ту історичну подію... Узнаємо Головою Державного Правління України пана Ярослава Стецька...». Благословлячи чин, в дусі визнання Акту Української Державности, заявив, між іншим, Голова УАПЦ, єпископ (пізніше Митрополит) Полікарп у своєму Посланію: *«Сповнилась наша відвічна мрія... проголошено Самостійну Українську Державу... Нехай Господь милосердний допомагає Тобі, народе мій, і Тобі, Уряде наш, будувати Самостійну Українську Державу...»*.

Ніяких монопартійних тенденцій, а навпаки, всенаціональні принципи заступало УДП і такий був його склад. Такий був склад і Передпарляменту України — Ради Сеньйорів під почесним президентством Слуги Божого Андрея і президентством д-ра Костя Левицького. Такий був і склад Українського Національного Комітету під головуванням д-ра Володимира Горбового у заступстві ген. В. Петрова.

ОУН виступила з ініціативою і доклала всіх старань, щоб здійснити консолідаційну акцію, керуючись насамперед рацією актуальної визвольної політики, не претендуючи на владу. В тому дусі заявив Ярослав Стецько: *«Для нас завжди і понад усе стоятиме добро Суверенної Соборної Української Держави»*.

Однак відповідальність за проголошення Акту 30 червня 1941 року взяла на себе ОУН, коли треба було виступити з відкритим шоломом і було конечно, щоб ті, хто очолили українську державність, не ховалися ніяким способом і не зрікалися її під жодним тиском. Революційна ОУН уважала, що мусить взяти на себе відповідальність і обов'язок відстояти перед світом і перед ворогом право і волю українського народу. Тому в самому Акті 30 червня була виразно зафіксована ініціатива ОУН, а Державне Правління очолив перший заступник Голови Проводу ОУН, Ярослав Стецько. Зроблено все так, щоб на Організацію зосередилася відповідальність, а слідом за цим і всі репресії ворога, спрямовані проти української держави, впали на ОУН, яка була загартована і підготована до боротьби, а не на інші українські політичні чинники, бо власне час динамічного розвитку українського націоналізму виступив напередодні Другої світової війни небуденних одиниць, героїв і провідників нації у рядах ОУН.

Було передбачено наперед, що німці поставляться вороже до Акту 30 червня, застосують безоглядні репресії, будуть намагати-

ся змусити до скасування і відкликання Акту Української Державности. В тому пляні вони арештували Голову Проводу ОУН Степана Бандеру і Ярослава Стецька, Голову УДП та ряд інших чільних діячів ОУН в половині липня 1941 року. Але вони не могли знищити волі українського народу, висловленої Актом 30 червня 1941 року. Голова УДП Ярослав Стецько відмовився відкликати проголошений Акт, уряд Української Держави не скапітулював. Державне Правління 1941 року залишилося символом безкомпромісовости й жертвовности його творців. Україна виповіла з підпілля війну Німеччині. У глибоке підпілля перейшла ОУН. ОУН блискуче склала іспит зрілости. Безкомпромісове проголошення своєї Правди це величезна динаміка ідейна й динаміка чину — ось, що мав у собі Акт 30 червня для нас і для майбутнього і ось в чім його історичне значення. Без Акту суверенітет української нації не був би задокументований. В акті унявнилося велике минуле, наша історична правда і величне майбутнє героїчної нації. Серед величезних змагань світових потуг могла губитись, припинити справа української державности. Червень 1941 року запобіг тому і поставив її в центрі політичного розвитку серед воєнної бурі на Сході Європи.

Німці страшним терором намагалися здавити, погасити всенародній порив 1941 року. На захист Державности у двофронтовій війні станула, створена з ініціативи ОУН, Українська Повстанська Армія і збройне підпілля ОУН. Розгорнулася грандіозна двофронтowa війна ОУН-УПА проти німецьких наїзників і большевицьких партизан. Україну охопили вогні боротьби. Ця боротьба значно розслаблювала німецькі окупаційні сили. А коли під ударами з різних сторін, зокрема США, під ударами поневолених нацизмом націй, під ударами України — ОУН-УПА — завалилася нацистська Німеччина, війна України продовжується безпереривно проти другого наїзника — большевицької Росії. Росія була вирішальним співпричинником війни і, в ім'я своїх експансіоністських цілей, майже два роки була «економічним арсеналом» Німеччини і завдяки цій співпраці Москва здобула нові території на підставі пакту Ріббентроп-Молотов.

Проти української нації, проти речників її волі і прагнень, проти ОУН-УПА Москва зосередила після закінчення війни свої збройні сили й у кількох офензивах намагалася знищити авангардну силу нації у її визвольній боротьбі. Це була страшна боротьба, боротьба на життя і смерть. Її монументальність характеризує ген. Роман Шухевич-Тарас Чупринка в наказах до Армії Героїв ОУН-УПА. Він окреслює цю боротьбу як найгероїчнішу епоху в історії, в обличчі якої бліднуть Тернопіли. Про величезну

силу УПА і її загрозу для московської імперії говорить факт, що вже по війні Москва, Польща й Чехо-Словаччина мусіли скласти спільний договір проти неї. Як у часи Хмельниччини, почерез визвольну війну у 1918-20 роках, так українські повстанці 1942-50-их років своєю кров'ю писали героїчну історію нашої визвольної боротьби. Десять років УПА діяла в незвичайно трудних умовах, але не скапітулювала перед ворогом, не склала перед ним зброї.

Українська Повстанська Армія (УПА) й Українська Головна Визвольна Рада (УГВР) — це органічне продовження Великого Чину нації, яким був Акт 30 червня 1941 року. Явно проголошена і діюча українська держава перейшла згодом у підпільну державність, яка під охороною зброї існувала доти, доки принаймні на клаптику української землі була українська влада. А вона була, бож діяла збройно в широких розмірах УПА принаймні до 1951 року, що стверджують теж чужинецькі історики.

Отже, цей найновіший період української державності тривав від 30-го червня 1941 року щонайменше 10 років. Десять років тяжкої, героїчної, кривавої боротьби української нації за свою державність. Це була боротьба збройною рукою в обороні відновленої державності Актом 30 червня 1941 року. Це був новий період української державності — ОУН-УДП-УПА-УГВР, протиставлення УССР, колоніальній формації російської імперії, продовження Української Державності 1918-1920 років і попередніх епох.

Акт 30 червня 1941 року був історичною необхідністю і без нього світ міг би нас потрактувати як гітлерівських колаборантів, яку то акцію ведуть, зокрема під сучасну пору, щоб ізолювати нас від Заходу, московські большевики, перші і найбільші колаборанти Німеччини. Честь нашої нації врятувала ОУН, яка була ініціатором всенароднього Акту 1941 року. Цим Актом, боротьбою ОУН-УПА-УДП-УГВР і двофронтовою війною Україна задокументувала свою власнопідметність, свій суверенітет духа і чину, свою волю збройною дією бути володарем своєї землі.

Історичні події, як ось Акт 30 червня 1941 року, мають для життя і розвитку нації особливе значення, як цінна спадщина, яку передається з покоління наступному поколінню, аж до повного відновлення української державності, що є безнастанною метою і завданням Організації Українських Націоналістів на її визвольному шляху. День волі нації, за яку боролися і страждали сотні тисяч найкращих синів і дочок нашого народу, залишається і надалі для ОУН ціллю нашої дальшої боротьби.

Віримо, що день волі прийде й він не за горами, коли під удара-

ми Великої Революції Народів розлетиться російська тюрма народів і з нею комуністична система, і що на її руїнах постануть вільні держави поневолених нині народів, а між ними Україна воскресне теж до вільного державного життя.

Хай живе Українська Самостійна Соборна Держава!

Слава Творцям Акту 30 червня 1941 року!

Вічна слава Борцям, які віддали своє життя за волю і державність України!

Хай живе і перемагає всенародній Фронт Української Національної Революції!

Київ проти Москви!

Слава Україні!

Героям Слава!

Червень, 1986 р.

ПРОВІД
ОРГАНІЗАЦІЇ УКРАЇНСЬКИХ НАЦІОНАЛІСТІВ

Вінок і живі квіти напроти брами входу до забудовань московської амбасад, у присвяті жертвам вибуху атомового реактора в Чорнобилі. Лондон, 11.5.1986.

В обороні імені народу,
його Провідників і права на боротьбу за волю

Б. ОЗЕРСЬКИЙ

ФІЗИЧНЕ І МОРАЛЬНЕ ВБИВСТВО

Терористична стратегія КГБ стосовно національно-визвольних рухів, згідно їхніх лідерів від десятиліть стосує фізичне вбивство, скритий морд, або моральне й політичне угроблювання шляхом зганьблювання, знеславлювання, дискримінації, що німці окреслюють влучним терміном «руфморг», або стосує одночасно обидві методи до небезпечної для Москви індивідуальності, чи ідеї, які вона заступала, боролася, або віддала за неї життя. До категорії того роду вбивства можна зарахувати теж каяття, яким большевики приневолюють речника небезпечної для них ідеї поповнити моральне і політичне вбивство, тобто самогубство. Приклад — Іван Дзюба. В нашій історії ми маємо численні приклади фізичних і моральних вбивств, організованих ЧЕКА-ГПУ-НКВД-КГБ — Симон Петлюра, Євген Коновалець, Степан Бандера... Фізичне вбивство цих постатей не означає, що проти них не продовжується моральне вбивство, зокрема щодо Степана Бандери. Москва, зліквідувавши фізично символи, хоче ще знеславити їхню ідею, мету, за яку боролися, зганьблюючи їх після смерті, щоб цілу історичну епоху, яку вони репрезентували чи співтворили, представити перед зовнішнім світом і молодим поколінням в Україні зокрема, яке не знає рідної історії, як вислужництво чужим силам або бандитизм. Тому продовжують знеславлювати Степана Бандеру й Романа Шухевича, щоб знеславити двофронтову війну, послуговуючись клеветами, фальшивками, включно з інфільтрантами в українське середовище.

Коли на судовому процесі Сташинського розкрито світового розголосу морд КГБ і Найвищий Суд вільної Німеччини визнав прямим наказодавцем морду і відповідальним за нього уряд СССР, особисто Хрущова, шефа КГБ Шелєпіна і Ворошилова, «президента» СССР, блямаж СССР був тотальний. Заплянований морд на особі Ярослава Стецька, який мав відбутися, як «тільки трава поросте», — як казав Шелєпін, — після морду С. Бандери,

відкладено на рік пізніше. Але Сташинський утік і правда вийшла на увесь світ.

Тим інтенсивніше почалася психологічна війна, психостратегія пішла у повноту дії, розпрацьована майстром поміж шефами КГБ — Андроповом. Ми є свідками й об'єкатами її дії зокрема супроти Ярослава Стецька, по сьогоднішній день.

У плані цієї стратегії треба розглядати справу оскарження Миколи Лебеда. Це є типічне московське моральне вбивство. Цей рід убивства скерований не лише в особу М. Лебеда, але в епоху, в якій він відігравав визначну роль — саме у той період, коли Степан Бандера і Ярослав Стецько були у нацистських тюрмах і концтаборах, а М. Лебедь був в.о. Голови Проводу ОУН, який організував двофронтову війну, а зокрема війну протинацистську, проти нацистську. Цю епоху хоче Москва здискредитувати, очорнюючи М. Лебеда. Це є намагання морального вбивства особи і вбивства епохи. Це вже сорок п'ять років від 1940 року але чомусь щойно тепер «пригадалося» Москві ці інсинуовані нею «воєнні злочини»? І М. Лебедь жив на очах усіх, не лякаючися морального вбивства, бо навіть тіні закиду типу оскаржень «Вілледж Войс» і КГБ не могло бути на ньому. Але назрівають вирішальні події для імперії й системи, що підтверджує і Щаранський у «Таймі» і в «Нью-Йорк Таймс». Читаємо в «Таймі» від 24-го лютого ц.р.: «Советські жиди виводять ворожість уряду від століття старої традиції антисемітизму. Але більше від того Москву огортає параноїчний страх перед дисінтеграцією советської імперії. Якщо жидівський націоналізм можна уважати найвище теоретичною загрозою для Советського Союзу, то що тоді відносно націоналістичних тенденцій в Україні, Литві, Естонії, Грузії і Вірменії?» А «Нью-Йорк Таймс» від 15-го лютого ц.р. пише: «Щаранський заявив, що він мав добрі стосунки з різного роду політичними в'язнями — з українськими націоналістами, литовськими римо-католиками, християнськими релігійними дисидентами й іншими. . .» А в «Таймі»: «Співчуття Щаранського з іншими переслідуваними національними й релігійними групами в Советському Союзі є сильне. Він перебував у тюремних келіях упродовж років з російськими православними віруючими, українськими, литовськими, естонськими націоналістами. Відколи він з'явився на Заході, він вже почав говорити про права різних переслідуваних народів». . .

Ось чого боїться Москва: спільного фронту поневолених націй, дружби українського народу з жидівським — спільного фронту жидівських із українськими й іншими націоналістами. . . Замість оклеветувати українських націоналістів, було б корисніше і спа-

сенніше для Заходу зробити висновки зі свідчень жидівських політ'язнів, які перебували довгі роки у тюрмах і концтаборах СРСР із українськими націоналістами, які рятували ім життя, разом ішли на барикади, не знали ненависти, ані жадного принижуючого людину антисемітизму... Тоді не Візенталь був би для західніх кіл авторитетом, але Авраам Шифрін, Фельдман, Вудка, Пустовойтів і численні інші жиди-патріоти, які прагнуть так, як українські націоналісти, спільного фронту і співпраці проти большевизму за спільні цілі. Чи Захід не читає нападів Москви на спільний фронт українських націоналістів і сіоністів? Вбивство з боку КГБ має морально й політично угробити дану індивідуальність — борця за волю своєї батьківщини, за віру в Бога, за права нації і людини. Є тисячі прикладів на таке вбивство організоване КГБ. Ще дещо пригадаємо: Десятки років іде кампанія проти ДУН (т.зв. Нахтігаль), формації, яка була створена без відома і згоди Гітлера в рамках Вермахту за відомом маршала Бравхіча і Канаріса, як зав'язок української армії, у випадку перемоги антигітлерівської концепції у стратегічному пляні Німеччини у користь розвалу імперії й підтримки відбудови національних незалежних держав поневолених народів із таким державно-політичним устроєм, який цей нарід власною волею створить собі — тобто демократичним.

ДУН не присягав на вірність Німеччині, ані тим більше Гітлерові, але виключно на вірність Українській Державі. Яка ж провокаційна кампанія почалася проти нього, щоб поповнити на ньому моральне вбивство і на Романові Щухевичеві, як «погромщиках» жидів, польських професорів, хоч десятикратно виявилось, що злочинцями були відділи СД і Гестапо, їхні «Айнзацкоманди». Але все це даремне. Моральне вбивство мало заіснувати. Коли міністер д-р Т. Оберлендер, під впливом акції морального вбивства уступив з уряду Аденауера і виграв усі судові процеси, тоді наявно вийшло, що т. зв. Нахтігаль не був причетний до жодних погромів, тоді і Візенталь переконався і оголосив, що це нацистські погромщики з Кучманом на чолі вбивали польських професорів і були тими погромщиками. Вкінці навіть комісія Майського 1946 року ствердила, що виключно нацисти робили погроми, однак акція знеславлювання українців продовжується. Відпав Нахтігаль — на чергу прийшов «Ролянд», частина ДУН-у, яка взагалі ніколи не була в Львові, а маршувала через Румунію. А дезінформ навіть оприлюднив у національного напрямку газеті «Вельт ам Зонтаг» провокацію проти Степана Бандери, що він, мовляв, був членом Ролянда і в його рамках робив погроми у Львові. Це діялося тоді, як явно вийшло з усесторонньої документації, що Ролянд не був у

Львові і С. Бандера ніколи членом Ролянда не був і неміг бути (що за ідіотизм?!), а у той час С. Банедеру переслухували нацистські вожаки у Кракові й ув'язнили. В тому часі С. Бандера взагалі у Львові не був, що є підтверджене фактами, документами, свідками. Але це ще не все: моральне вбивство навіть на особі Слуги Божого Андрея, Святця Вселенської Церкви, триває роками й тепер теж. Навіть на конференції проф. Магочі у Торонті знеславлено Митрополита, а згодом цей самий автор-німець зробив це в радіопередачі і в статті у «Ді Цайт», зв'язавши Митрополита ще й з вимордуванням жителів у Львові у кількості сім тисяч (число подане КГБ і повторюване медіями Заходу). Протестувати проти того роду вбивства Святця не спромоглися навіть учасники конференції у тому проф. Саварин, на якій брав участь знеславлувач Штеле. . . Знеслаблююча кампанія ведеться масовими медіями ССРСР, червоної Польщі і їх інфільтрантами на Заході. Це все у пляні КГБ. А чи не знеслаблюють Йосифа Терелю, Василя Кобрину, Катакомбну Церкву, її мучеників?

На чергу прийшов Микола Лебедь, борець двофронтової війни. 45 років КГБ і його вислужники на Заході не бачили, не знали, були незнайки сліпі, глухі на «злочини», аж нагло очуняли й почали шукати «злочинців». Бо прийшов час на Заході систематичного і плянового пізнання величі України, її героїки, її концепції двофронтової війни, незламності нації, все наново відроджуваного українського феніксу, визвольного націоналізму, героїчного християнства, самопізнання молоддю великих оригінальних традицій, рідких якостей і вартостей. Отже, треба усе величне й велике, все надійне для Заходу у західньому і в українському суспільстві здискредитувати, заперечити, а лідерів і героїв тієї епохи, якщо не годен вже повбивати (бо краще й доцільніше для Москви не творити нових мучеників і героїв), то принаймні зганьбити їх, знеславити як злочинців. А це дуже легко в атмосфері пошесті на Заході штучно створеного «антисемітизму», чи загрози його відродження. . . Отже, «руфморг» на часі. Ось тут джерело наклепів на Миколу Лебедя. КГБ не шукає німецьких нацистів, не шукає їх так наполегливо теж Візенталь. Чи він знайшов принаймні одного убивцю жидів серед достойників «ДДР», або серед жидівських убивців рідних братів і сестер у газівнях концтаборів, у варшавському гетто, серед «юденратів»? Чи він знайшов принаймні одного з них досі? Невже вони так заховалися, що їх не годен ніде знайти? Позникали як камфора? Українські націоналісти перші простягнули руку для спільної боротьби жидівським націоналістам у тюрмі народів, а теж в концтаборах, де численним жидам вирятували життя, як це засвід-

чують наші друзі з-поміж жидівських борців, поворотців у їх батьківщину Ізраїль.

Ми апелюємо до жидівських лідерів у вільному світі й уряду Ізраїлю, щоб не розбуджували ворожнечі між обома народами, бо не українці творці голокосту і винуватці, а диявольська система німецького расизму. Мільйони жидів жило й ще живе майже мільйон в Україні. Якщо український нарід мав би бути такий злий для жидів, то чому вони залишили московські гетта, яких ніколи не було в Україні? Ми не оскаржуємо жодного народу як цілоти за антисемітизм, але пригадуємо, що ендецькі студенти робили в університетських містах погроми жидівських студентів, як теж українських, але чи були погроми з боку українців у Львові? Жиди «забули» про ці погроми ендеків, забули про московських чорносотенців, забули російських нацистських коляборнатів, забули зокрема тих, які заплатили великі мільярди за голокост. . . Не закидаємо нікому нічого, але *протестуємо* проти того, щоб скеровувати вину тепер на слабшого, на поневолений нарід, щоб тільки мати якийсь об'єкт. . . Ми не хочемо ставити на терезки історії «Панських жартів» великого гуманіста і приятеля жидівського народу Івана Франка геніального автора «Мойсея», всієї історії панщини, ані троцьких, кагановичів, хатаєвичів, ягод, бо за це не відповідає жидівський нарід. Чи лідери жидівського світу принаймні засудили тих злочинців — народовбивців в Україні? Ми ж уважаємо їх зрадниками жидівського народу, які вчинили велику шкоду народові, з якого походили й який зрадили. Минув час помсти для помсти, а мусить прийти час здобувати приязнь для держави Ізраїль, яка потребує приятелів. А добре мати 50-мільйонний нарід своїм приятелем, хіба що володарям Ізраїлю на тому не залежить.

Але це зрозуміли жидівські борці з фронту боротьби й вони для нас гарантія, що не жидівський народ — ворог України, але велика частина його провідної еліти, яка ще не розпізнала властивого ворога держави Ізраїль і ізраїльського народу, — а ворога бачить у тому народі, якого держава в 1918 році, єдина держава у світі, мала міністерство для жидівської меншости в Україні з міністром жидом.

Але чи знеславлювачі двофронтової війни України на Заході ніколи не призадумалися над тим, чи не хоче Москва відвернути увагу своїми провокаціями і дезінформом від свого геноциду в Україні, як вимордування голодовою облогою сім мільйонів населення лише в 1932-1933 рр., вимордування у червні 1941 р. у різних тюрмах у Львові і в Україні 7-10 тисяч українських політв'язнів, від масових мордів у Вінниці, Луцьку, Рівному і десятків

міст України, де найбільш варварськими методами закатувало НКВД ув'язнених українців, розпинаючи їх, видовбуваючи очі, вирізуючи внутренності, у тому священикам, з поміж яких декотрих розривали кінцями й волочили по селах (о. Райх) і т.п. Священика о. Чемеринського знайшли у львівській тюрмі розп'ятого з вирваними внутренностями, з виколеними очима. У той час більшовики творили пекло в Україні. Чи над цим був суд у Нюрнберзі, чи хтось згадав Катинь? Сталін судив Гітлера, а не Черчилль чи Етлі і Труман Гітлера і Сталіна, двох найбільших масових убивців — майстра Сталіна з його учнем Гітлером!

Коли буде суд над більшовицькими тиранами?

Група українських дітей з квіточками в руках у присвяті українським дітям, жертвам в Чорнобилі. Лондон, 11.5.1986.

ПРОТИ ЗНЕСЛАВЛЕННЯ УКРАЇНСЬКОГО ВИЗВОЛЬНОГО РУХУ

З А Я В А

1. Нью-йоркський тижневик «Вілледж Войс» від 11-го* лютого 1986 року надрукував статтю, автор якої Джов Конасон висунув велику кількість перекручених, необґрунтованих і наклепницьких закидів на адресу Миколи Лебеда, Організації Українських Націоналістів і всього організованого українського революційно-визвольного руху. Зокрема, Лебеда та ОУН обвинувачують у коляборантстві з нацистами, фашизмі, тероризмі й антисемітизмі. Посилаючися на статтю вищезгаданого тижневика, такі обвинувачення повторили в своїх повідомленнях також газети «Нью-Йорк Таймс» (від 6-го лютого) і «Нью-Йорк Пост» (від 5-го лютого).

2. Згадані обвинувачення є суцільним наклепом на Лебеда, ОУН і весь український визвольний рух. Про це свідчать такі відомі історичні факти:

а. Лебедь не був німецьким і не є нічим іншим коляборантом. Як і інші члени ОУН, він усе своє життя присвятив боротьбі за державну незалежність України. Від половини липня 1941 до травня 1943 року він керував підпільною боротьбою ОУН проти німецьких окупантів. 4-го жовтня 1941 року, отже на самому початку німецької окупації України, Гестапо розіслало до своїх відділів на окупованих німцями теренах тайний гончий лист із дорученням заарештувати Лебеда. Лебедь був співорганізатором Української Повстанської Армії та Української Головної Визвольної Ради, які вели боротьбу проти німецьких і комуністичних поневолювачів. У 1944 році його призначено генеральним секретарем закордонних справ УГВР. Його дружину, півторарічну дочку, тещу та її родичів ув'язнили в німецькому концентраційному таборі Равенсбрюк.

б. 15-го вересня 1941 року нацисти провели в Україні та на інших окупованих теренах масові арешти членів ОУН і ув'язнили їх здебільшого аж до кінця війни в концентраційних таборах Авшвіц, Дахав, Саксенгаузен, Берген-Бельзен та ін., де частина з них загинула. В Авшвіці нацисти вбили двох братів Степана Бандери, тодішнього провідника ОУН.

в. Названі в статті Конасона два інші провідні діячі ОУН —

* У розпродажі вже від 5-го лютого, — Ред.

Степан Бандера та Ярослав Стецько — були впродовж німецької окупації України в ув'язненні в концентраційному таборі Саксенгаузен за те, що вони відмовилися скасувати проголошення Відновлення Державної Самостійности України у Львові 30 червня 1941 року.

г. ОУН не була фашистською організацією. Відомо, що її початки сягають від Української Військової Організації, яка постанала в 1920 р., коли не існувало ні фашистського, ні націонал-соціалістичного режиму. Утворена в 1929 році як революційна організація, ОУН мала в своїй програмі елементи авторитаризму**, але вона ніколи не проповідувала расизму, людиноненависництва чи антисемітизму. Вже в квітні 1942 р., в умовах підпільної протинімецької боротьби, ОУН на своїй Другій конференції засудила «тоталітарну, комуністичну, націонал-соціалістичну» систему та «німецьку концепцію т. зв. нової Європи». В серпні 1943 року на III Великому Зборі, ОУН схвалила демократичну програму, яка гарантувала рівні права всім громадянам України, незалежно від національності, раси чи релігії. На таких самих принципах побудовано УПА та УГВР. Водночас ОУН, як революційна організація, що боролася проти поневолювачів свого народу, поборювала всіх вислужників окупантів України чи то українського, чи неукраїнського роду. Під тим оглядом ОУН не відрізнялася від революційних організацій інших народів Європи, поневолених нацистами.

г. ОУН була революційно-визвольною, а не терористичною організацією. Її членів називають терористами тільки поневолювачі українського народу. Для українців вони були й є борцями за свободу. Подібне становище інших поневолених народів, або, як слушно писав «Нью-Йорк Таймс» у передовій від 6-го лютого ц.р. «Терорист в opinіi одного народу є борцем за свободу для іншого народу».

д. В міжвоєнний період ОУН, як революційна організація, вважала своїми попередниками революційно-визвольні організації народів, поневолених Росією та Туреччиною (поляків, болгар, сербів), а також Братство ірландських республіканців. Як відомо, після закінчення Другої світової війни революційні методи боротьби засвоїли численні організації поневолених народів, зокрема Ізраїлю та Альжіру, колишні «терористичні» діячі яких, а насправді борці за свободу своїх народів, згодом стали державними мужами.

е. ОУН не розраховувала на нацистську Німеччину як на визволителя чи союзника України. Вже з перших тижнів німецької

** Редакція «В.Ш.» резервує собі право на інше слово й думку в цьому місці.

окупації України ОУН почала підпільну боротьбу проти окупантів і вела її впродовж трьох років. При тому, на відміну від інших подібних визвольних організацій, ОУН не користувалася тоді ніякою підтримкою сторонніх сил. Проте, у міжвоєнний період, ОУН подібно до інших поневолених СРСР*** народів, орієнтувалася на Німеччину як на єдину тоді протирадянську силу, яка готувалася до війни проти СРСР. Українці сподівалися, що в умовах евентуальної війни український народ зможе розгорнути вирішальну боротьбу за здобуття державної незалежності. До речі, також численні західні демократичні кола розраховували тоді на похід Німеччини проти СРСР. Спроби ОУН у 1930 роки, подібно до інших політичних сил, здобути підтримку західних демократій виявилися безуспішними. На той час, коли в результаті штучного голоду вмерло в Україні не менше п'яти мільйонів чоловік, коли Москва нищила тисячі української інтелігенції, США, Франція та Англія встановили та підтримували взаємини з СРСР.

3. Обвинувачення Лебеда, ОУН і всього українського визвольного руху збігається з наклепницькими кампаніями, які від десятиріч веде комуністична Москва разом зі своїми вислужниками. Москва усвідомлює питому вагу й небезпеку, яку для імперії створює визвольна боротьба українського та інших народів СРСР й тому послідовно намагається заплямувати її та її учасників, називаючи їх «злочинцями», «терористами» та «найманцями чужих сил». Спеціальним об'єктом атак Москви є українці в країнах Заходу. Її дуже непокоїть активність нашої еміграції, особливо останнім часом, під час поширення в світі правди про варварський голод на Україні та інших неросійських народів, про заходи до відзначення 1000-ліття християнства на Україні тощо. У відповідь на це, з Кремлю надходить нова хвиля дезінформації та брехні, яка має своєю метою скомпромітувати в очах світу український визвольний рух і його діячів, морально їх тероризувати, поширити замішання серед українців Заходу, поглиблювати внутрішньо-групову боротьбу, відстрашувати або знеохочувати молоді покоління українців, вихованих в західних країнах і — що дуже важливе для поневолювачів України — позбавляти український народ на батьківщині вільного слова й підтримки його братами на Заході в його боротьбі за національну, політичну та соціальну свободу.

4. Поява антиукраїнських статей у тижневику «Вілледж Войс» та в інших американських газетах не є першим виступом проти українців засобами масової інформації Заходу. У зв'язку з цілком

*** В машинописі це слово виступає як «СРСР», себто так, як пишуть в підсоветській пресі, чого наш журнал не повторює, за винятком цитат.

виправданими та потрібними, хоч дуже запізненими розшуками воєнних злочинців, правда, на жаль, покищо тільки нацистського типу, деякі урядові та громадські установи в США і в Канаді не обмежують своїх розшуків справжніми німецькими колаборантами. Останні, подібно до інших європейських емігрантів, можуть бути також серед українців, але вищевказані установи стосують до українського народу принцип збірної відповідальності, яким, як відомо, послуговувалися нацисти в своїй народовбивчій політиці. Тим самим згадані кола обвинувачують всіх українців на Заході та український народ узагалі, в тому числі й провідних політичних та громадських діячів. Останнім часом об'єктом їхніх атак став навіть митрополит Андрей Шептицький. В сотнях публікацій, серед них також у працях начебто наукового характеру, українців майже без винятку зображають як нацистських вислужників, антисемітів і народовбивців. Це пишеться на адресу народу, який в боротьбі з німецьким нацизмом зазнав не менше семи мільйонів жертв.

5. Демаскуючи та поборюючи наклепницьку кампанію комуністичної Москви, українська громада повинна не менше солідарно протиставитися дезінформації західних чинників, незалежно від того чи вона є результатом невігластва, чи злої волі. Подання інформації тим, хто не знає правди, та протидія тим, які легкодушно кривдять український народ, очорнюють його шляхетну боротьбу за свободу та оспорюють його невід'ємне право бути господарем своєї землі — таким є обов'язок усієї української громади. Найновіші атаки — це не атаки проти однієї людини чи однієї політичної формації. Це наступ на всю нашу спільноту, на честь українця, на його добре ім'я. Тільки як об'єднана спільнота в єдиному фронті ми зможемо успішно відстояти нашу правду.

*Закордонне Представництво
Української Головної Визвольної Ради*

ДО КАМПАНІЙ ЗНЕСЛАВЛЮВАННЯ УКРАЇНСЬКОГО ІМЕНІ

Сучасна імперіяльна політика Москви виявляється посиленою не тільки в безоглядному знищуванні української духовости та творчих патріотів у Батьківщині, але також і скріпленими заходами знеславлювання української еміграції та різних факторів українства на шляху змагань до людської свободи і державної суверенности України. Всілякі особливо вишукані методи антиукраїнських акцій, керованих з Кремлю, здійснюються, очевидно, також і за допомогою режимних вислужників з кіл української та інших національностей.

Знаменно, що за останні роки напасти та наклепи на українську еміграцію часто проводяться безпосередньо громадянами західних країн у вільному світі. При чому такі дискримінуючі акції не тільки часово доволі докладно синхронізуються з відомою нам пропагандивною активністю на Сході, але також у своїх тенденціях, стилі та й конкретному звучанні — подібні публікації на Заході часто майже в унісон сходяться з відповідними творивами советського походження. Тут іде не тільки про пасквільні опуси наших таки земляків, що проживають серед еміграції та у своїй провокаційній діяльності користуються всіми способами Заходу. На увазі маємо в першу чергу антиукраїнські акції людей, установ чи груп з чужинних кіл, які — як видно — у самому заложенні виходять із неприхильности, упередження чи просто ворожого відношення до українців, зокрема до українських самостійницьких прямуваль.

У цих кампаніях не завжди можливо встановити, наскільки тут віддзеркалюються: незнання справ, неправдиві інформації, а чи свідомо-зловмисна настанова у напасливих діях, які так добре відповідають фальшивкам, дезінформації, інфільтрації і різним пропагандивним сугестіям з терену ССРСР.

До найновіших разючих явищ такого характеру слід зарахувати статтю в нью-йоркській газеті «Вілледж Войс» від 11-го лютого, 1986 року. Автор Джов Конасон, очевидно без речевих доказів, висунув цілий ряд обвинувачень супроти Миколи Лебедя, нібито як коляборанта з атрибутами нацизму, тероризму, антисемітизму тощо. З огляду на передову роль Миколи Лебедя в українському революційно-визвольному русі, під рефлексор дифаматії ставиться також і політичні та бойово-визвольні формації, які діяли між двома світовими війнами, під час і після Другої світової війни, і

членом та співтворцем яких він був: Організацію Українських Націоналістів (ОУН), Українську Повстанську Армію (УПА), Українську Головну Визвольну Раду (УГВР).

Недоречність цілого комплексу «коляборантсько-нацистських» обвинувачень унаочнюється уже самим тим фактом, що зразу після німецької окупації української території — ОУН під керівництвом Степана Бандери, яку в його заступстві в Краю скоро очолив Микола Лебедь, активно спротивилася насильству окупаційної націонал-соціалістичної влади: вимога відкликати Акт 30 червня 1941 року у Львові про Відновлення Української Держави, була зігнорована і Тимчасовим Правлінням, і Проводом ОУН. Зразу ж були німцями виарештовані голова Ярослав Стецько й інші члени Уряду, Бандера й інші провідні діячі за кордоном та велика частина активу ОУН в Україні. Ціла організація вповні перейшла у підпільну систему визвольної боротьби. За Лебедем був розісланий гончий лист Гестапо, а його дружину, маленьку донечку й інших членів родини ув'язнено в кацеті Равенсбрук. За весь час німецької окупації і поступового пересування воєнного фронту на захід, Лебедь був активний у підпільній боротьбі проти обох окупантів і обох тоталітарних терористичних систем: гітлерівської нацистської влади та сталінського комуністично-імперіалістичного поневолення України.

Загальне явище посилення на Заході розшуків за воєнними злочинцями, зокрема серед українців та інших груп з поневолених Москвою країн, за сорок років після закінчення війни — має свою особливу вимову. У Советському Союзі опозиційних громадян та борців за правду і справедливість також карають за «кримінальні злочини». Справжні злочини мають бути покарані, покладжені шляхом нормального у цивілізованому світі демократичного правопорядку, з виключенням тоталістської збірної відповідальности та дискредитації.

В акції нападу на Миколу Лебеда, подібно як і в деяких інших випадках, очевидним є факт, що йде не тільки про нищення людини, але передусім про дискримінацію української визвольної політики і зокрема ОУН, яка, як співтворець УПА і УГВР, у воєнному часі була найактивнішим чинником спротиву наїзникам та натискові їх антигуманних режимів.

Треба рахуватися з тим, що в таких чи інших формах безоглядні і з морально-політичного погляду небезпечні кампанії проти українства будуть продовжуватися. Їх головна мета: викривати суть та неутралізувати значення суверенної української національної ідеї в оцінках та в душах передусім поневолених підсоветських громадян; знеславлювати та дискримінувати український народ і його державно-самостійницькі прямування в опінії

демократичного Заходу; демобілізувати політичну активність української діаспори, залякувати, ширити непевність, непорозуміння, хаос і ворожнечу, взаємне недовір'я та й зневіру в національні ідеали.

Все це може мати психологічно шкідливі наслідки тим більше, що в демократичному світі, який утримує міждержавні дипломатичні, культурно-технологічні й господарські взаємини також і з країнами насильницьких режимів — не виявляється достатньою мірою послідовна постава до всіх злочинів проти людства та в обороні гуманного ладу в світі.

З цього актуального становища прямі висновки такі:

Пам'ять і тривалий вплив українського визвольного руху, особливо новіших дій революційного підпілля, настільки сильні й важливі, що й надалі заставляють ворогів державної суверенності України безоглядними й найбруднішими засобами знеславлювати і поборювати історично-політичний сенс та динаміку емансипаційних процесів; знищувати пам'ять нації.

У такому аспекті роль української політичної еміграції в цілому та її окремих формацій, як носіїв національної самобутності і визвольної політики, настільки важлива, і окупантові України не бажана, що він всілякими власними і «позиченими» силами не вгаватиме наступати на активні позиції еміграції. Отож тим більше обов'язана вона скріпити конструктивні сили та акції у вільному світі, бути гідним активним речником поневоленої України, популяризувати українські визвольні ідеї, помагати патріотам у Батьківщині у їхніх зусиллях і потребах, сприяти рухові спротиву в СССР.

Поруч із внутрішньо-плюралістичною диференціацією еміграції — в основних питаннях національно-державницьких настанов та в оборонній поставі проти знеславлювання українського імені — повинна бути збережена всенаціональна солідарність.

І вкінці, до проблем історії і завдань української історичної науки.

Зрозуміло, що опрацювання т. зв. поточної історії може натрапляти на об'єктивні і суб'єктивні труднощі. Одначе, у віддаленні десятиліть від важливих і в житті поневоленої нації помітних подій, які сьогодні є під ворожими обстрілами, ця сторінка історії не повинна далі залишатися не записаною. Отож, не дивлячись на актуальні симпатії чи упередження до різних напрямків або діячів української визвольної політики, вільна історична наука стоїть перед завданням почати творити історіософічну синтезу доби, яку, як живу ланку історичної тяглості національної еволюції, у самому корені намагаються zdeформувати вороги іс-

нування української нації. У пройденому на українській землі останньому півстолітті найсуттєвішими є не помилки, внутрішні розходження, чи навіть здари стратегічно-суверенних і тактично-резервованих концепцій. Істотним залишаються фактори, які творять історію в русі: це активна самооборона нації в умовах тотального поневолення й ізоляції, мобілізації її динаміки на духово незалежні і політично дійові позиції. Оця сьогодні знеславлювана доба залишила не лише хроніку бойових подій, знуцань, героїства і жертв, але головне — водночас і немало публіцистику ідейно-програмового змісту, спрямовану власне проти всіх антигуманних, терористичних, загарбницьких, антидемократичних сил, програм і доктрин.

Український націоналістичний рух, а тим більше все збройно-визвольне підпілля, не спиралися на нацистських чи інших чужих догмах і програмах, лише будували власні структури в боротьбі, в оперті на силу і безпосередню підтримку власного народу. А також, — поза окремими індивідуальними випадками вислужництва найманих агентів і зради, — всі організовані заходи на відтинку чужинних зв'язків були спробами поширення української проблеми у міжнародню площину і були намаганням шукати приятелів чи потенційних союзників для української визвольної справи.

Не закриваючи всіх, також і доведених прикрих елементів правди, але й беручи до уваги цілісне становище поневоленої нації і нерівних сил у визвольних змаганнях, у некорисній міжнародній кон'юнктурі; зважаючи на всякі небезпеки ворожих втручань, агентурних інтриг і провокацій, на цілість умов і універсально специфічний характер революційної боротьби, — незалежна українська історіографія має знайти і показати обдурюваному народові і зовнішньому світові не тільки довільно вибрані фрагменти, але саму істотність історіософічної правди з цього етапу боротьби України за її життя.

У березні, 1986 року.

Політична Рада ОУНЗ

М. СУЛЯТИЧ

ПРОВОКАЦІЇ НАС НЕ ЗАЛЯКУЮТЬ!

Коли в будь-якім пресовім органі, що є під контролею ПУН-ІСНО з'явиться чергова нападсть проти українських націоналістів-революціонерів, — це не повинно нікого здивувати. Що ця преса друкує пасквілі й провокації — ми вже інформуємо від років. Це середовище з ненавистю і безоглядністю поборює ОУН-УПА-УДП-УГВР майже так само, як російські імперіялісти. Ніякі заклики до них, брати під увагу національне добро, досі не помогли.

Сьогодні середовище ПУН-ІСНО неначе синхронізує свою протинаціоналістичну діяльність з московською агентурою щодо атак на революційну ОУН, Українську Державу 1941 року, на УПА, УГВР і голову УДП Ярослава Стецька. Люди цієї заїлої групи кидають клеветами і очорнюваннями на патріярха Помісної Української Католицької Церкви бл. пам. Йосифа і на легендарні постаті Національної Революції — генерала Романа Шухевича і Провідника ОУН Степана Бандеру.

Цього роду брудний пасквіль появився в їхнім (ПУН-ІСНО) органі «Новий Шлях» з 8-го лютого 1986 р. в анонімній статті «Про звернення СКВУ до українського народу». Тиждень пізніше, в числі з 15-го лютого, редакція «НШ» подала, що автором цієї ганебної статті є якийсь Іван Кохан. Прочитавши цю статтю, не можливо її інакше окреслити як продукт КГБістської агентури, надиханий страшенною ворожнечою і ненавистю супроти українського революційно-націоналістичного руху. Стаття не є думкою громадянина, вихованого в демократичній системі, бо конструктивні думки, призначені для добра спільноти, завжди основані на правді, чи шуканні правди, на історичних фактах, на чесній грі різних тенденцій, нуртуючи в суспільстві. Але згадана стаття не має жодних із цих критеріїв, бо побудована на брехні, злобі, інстинкті руйнування української спільноти, на братоненависництві. Трактуюмо її як ворожий, антинаціональний продукт. Єдиним гаслом статті є: ріж і мордуй українських націоналістів-революціонерів-бандерівців!

Аргументація і метода статті: чим більше абсурдна, безлична і безмежна брехня, тим більшою нібито є її ефективність, бо мовляв, тотальна брехня параліжує об'єкт атаки, і в opinіo загалу найбільше переконлива. Цю методу вживають московські імпе-

ріялісти від віків, виходячи з найбільше сатанічних позицій брехні, наклепництва, принижування, обезчещення, ненависти до ідейних рухів, «до принципових і етичних людей, зокрема до борців за Христа і Тризуб!»¹

Стаття ставить себе в тотальну опозицію до резолюцій і звернення IV СКВУ на підставі абсолютно фальшивої інтерпретації цих документів. Найперше сказано, що IV СКВУ «обвинувачує російський народ» за сучасне поневолення і вбивство українського народу. Такого немає, а є обвинувачення за поневолення російських імперіялістів. Це принципова різниця, що автор добре знає. Бо коли цілий нарід — злочинець, то треба б знищити цілий нарід, а це була б расистська політика. (В 1983 році москалі видали у Львові книжку С. А. Макарчука «Этносоциальное развитие и национальные отношения на западноукраинских землях в период империализма», в якій розпрацьована широко директива Москви в пропаганді проти революційної ОУН, що, мовляв, ОУНр бореться проти російського, німецького, польського і ще інших народів, тобто веде расистську політику). Навпаки, в усіх Постановах ОУН і публіцистиці постійно підкреслюється, що російський народ має право на власну державу в етнографічних межах, але мусить бути знищене панування росіян, почерез збудовану завойовницькою агресією державу, над іншими народами (наприклад, «Радянська Україна» з 9-го лютого 1985 р. лютує, що ОУН-бандерівці «підривають непорушну братню дружбу радянської інтелігенції з російським народом, його інтелігенцією». Для москалів головне — зберегти «єдину-неділиму» імперію).

Автор нападає на звернення IV СКВУ ще й за те, що там нап'ятується російщення, чи пак москощення України, насильницьке запровадження російської мови в Україні, насаджування російської «церкви», російських звичаїв та обрядів, російської музики і шкільництва, насильного індоктринування народу російською історичною теорією, насилання мільйонів російських шовіністично-наставлених колоністів, які перемінюють український народ в своїх рабів-невільників. Цього всього автор «не бачить», але, обороняючи «російський народ» перед революційною ОУН, він посередньо боронить російський расизм в Україні і поповнені москалями злочини народовбивства, як голод 1932-33 років, здійснений десятками тисяч насланих російських шовіністів-большевиків.

Кохан пише неправду, що документація IV СКВУ є проти «культурного обміну спеціально з українцями з УССР». IV СКВУ, власне, навпаки, закликає українців в діяспорі до багато більшого

¹ Гляди: книжка Юрія Римаренка «З ким і проти кого», Київ, 1983, в якій найбільшим ворогом СССР називається «лицарів хреста і тризуба!»

духово-культурного та ідейно-політичного зв'язку з Нескореною і Воюючою Україною, тобто з тими всіми українцями, які живуть для своєї нації, творять і зберігають її цінності та ведуть активну діяльність для її визволення з російського ярма. Правдою є, що IV СКВУ рішуче відкинув коляборацію з окупаційним режимом, з колоніальними органами культурного обману і виступив проти будь-яких зв'язків з висиланими пропагандистами імперії, хоч нібито вони з України. Можна вивнескувати, що Кохан є проти єднання еміграції з підпільною, самобутньою Україною, катакомбною Церквою, з творчістю нескорених, але переслідуваних окупаційним режимом діячів, які творять і плекають справжню українську культуру, не спрепаровану російськими шовіністами. Ново-шляхівська стаття закликає до коляборації з окупантом, що вже давніше було близьке родині Кохана! Критикуючи СКВУ, він видно є проти культ-обміну з правдивою національною культурою, про що дуже чітко сказано в документах IV СКВУ. Він покпиває собі з СКВУ, що нібито СКВУ закликає до культурного зв'язку з «абстрактним українським народом», бо він не хоче бачити дійсної самобутньої України, а лише бачить коляборантів російської імперії.

Після такого «вступу», Кохан приходить до основної справи своєї статті: атаки на президента США Рональда Регена за його зустріч з Ярославом Стецьком. Він страшено обурюється, що про цю подію є признание у зверненні СКВУ. За минулих кілька років московські комуністи випродукували сотню статей, брошур, виступів і заяв власне з тотожними атаками на контакти революційної ОУН з американськими державними колами, і за їх вияви прихильности до українського національно-визвольного руху, в авангарді якого є революційна ОУН. (Наприклад, згадаємо статтю в «Літературній Україні» з 4-го січня 1985 п.з. «Ось вони — докази», і брошуру зрадника Терлиці-Кравчука з Торонта, чи статтю у «Вістях з України», ч.85, за лютий 1985, про «Грубе порушення норм міжнародних відносин») Кохан навмисне і злісно відкидає найосновніший факт, що Ярослав Стецько постійно виступає у Вашингтоні як голова суверенного Українського Державного Правління, тобто в імені державницьких аспірацій українського народу. Цього факту найбільше не можуть стерпіти російські расисти і шовіністи, а Кохан оприділюється по їхній стороні.

Подібно як Тарас Мигаль, Клим Дмитрук-Гальський, Ростислав Братунь та інші ренегати, зрадники, вислужники комуно-російських народовбивців і воєнних злочинців, Іван Кохан пише, що Ярослав Стецько «разом з німцями проголошував Україну у Львові дня 30.6.1941». Послуговуючись фальсифікатами, Кохан ганебно оплюгавлює людину, яка ціле своє життя віддала справі

для визволення України від завойовників. Подібно як більшовики, він рівночасно оплюгавлює Ісповідника Віри і мученика за Христа й Українську Церкву, бл. п. патріарха Йосифа, що вони обидва вислали «привіт Творцеві і Вождєві Великої Німеччини Адольфові Гітлерові» (ідентично пишуть більшовики — Д. Корецький і І. Мигович — у статті, поміщеній в журналі «Людина і світ» за квітень і травень 1985!). З трудом приходиться читати на сторінках «Нового Шляху» цілі шпальти підлоти і брехні, що «сам акт проголошення Української Держави вихвалює Гітлера і німецьку армію». Стаття має на меті завдати смертельного удару тим, які перші в цілій Європі відважно виступили проти нацистської Німеччини!

Осатанілі царські, російські тирани від найдавніших часів вживають чинник релігійного викликання, кидання прокляття на українських державників і націоналістів. Також Кохан вживає цей «аргумент» проти тих, які боролися і життя своє віддавали за визволення України. Він кличе: «провідники ОУНР грішать перед Богом і своїм народом. . . » Такі кличі ми вже чули і проти гетьмана Івана Мазепи, і проти гетьмана Пилипа Орлика, і проти Симона Петлюри, полковника Євгена Коновальця, Степана Бандери і Ярослава Стецька! Це метода московських сатаністів.

Іван Кохан подає брехню, яку вже здавна спрепарували нацистські і КГБістські агітпропи, що ОУНР — це виключно «галицьке середовище, і що ця організація хотіла накинати свою диктатуру українському народові». Доказувати протилежне — це себе осмішувати, бо соборницький характер революційної ОУН очевидний з її історії. Але брехлива версія потрібна Коханові для того, щоб протиставити ОУНР до українського народу: «вони приписують свою співпрацю з нацистською Німеччиною цілому українському народові. . . Тому українське громадянство не почувало себе відповідальним за них. . . вони рідко мали загальну підтримку населення». Цей «аргумент» має служити доказом, що, мовляв, ОУНР діяла проти інтересів українського народу, була ворогом українського народу». Це яра і підла російська ворожа пропаганда. В безлічно-ординарний спосіб Кохан твердить, що «співпраця з нацистами — це була *тільки* їхня політика. . . тільки та скрайньо-націоналістична галицька партія старалася бути партнером нацизму». В цих абсурдних фразах, Кохан, властиво, переверщує брехню і провокації, ширені з рамені КГБ і всього російського імперського апарату².

В дальшому, автор вживає диверсійну тезу протиставлення

2 Директива Москви для своєї агентури, щоб ділити український визвольний рух на «екстремістів-бандерівців» і «поміrkованих націоналістів», опрацьована м.і. в статті Д. Корецького і І. Миговича, «Людина і світ», ч.ч. 3-4, 1985.

ОУНР і УПА, мовляв, ОУНР «підтримала боротьбу УПА проти нацизму і комунізму» щойно тоді, коли вона «була зігнорована Гітлером»³. Слідє підле речення: «Заперечування загальної зної співпраці ОУНР із нацизмом стає більшим гріхом і робить більшу шкodu українській еміграції, чим її признання».

Черговою суцільною брехнею Кохана є твердження, що «з тоталітарними ідеями вони (тобто ОУНР) мають багато спільного. . .» і що це «політичне штабцтво галицького оуніствa жило на ґрунті тоталітарних догм і устроїв. . .» Це стандартна провокація, вживана на Заході різними ненависниками ОУН, чим бажається викликати ворожнечу демократичних кіл до ОУНР. Наявна метода максимальної брехні, бо вона, мовляв, найбільше переконає. Цю метода зокрема вживають ті люди, які хочуть затаїти факт, що ПУН керований полк. А. Мельником на своїм зборі в Римі, в серпні 1939 р., прийняв вождівський і диктаторський устрій та ідеологію, від якого негайно відсахнулися націоналісти-революціонери та виключили цю групу людей з ОУН, яка свою демократичну, волелюбну і народоправну програму проголосила в маніфесті з грудня 1940 року, а пізніше в Постановах II і III Великих Зборів (1941, 1943).

Сатанічно-злочина брехня виведена до кінця: «здається, що українська діаспора є винятком: партія і люди, які хотіли створити нацистську Україну, ще в проводах емігрантських організацій і говорять в імені українського народу. . . українці в діаспорі не відкинули осоружного нацизму і мріють про 'вождів' і державу з одною всеохоплюючою, шовіністичною партією». Тут є три елементи: що ОУН під проводом Степана Бандери, ген. Романа Шухевича і Ярослава Стецька — це «нацистська» організація або інакше — тоталітарно-фашистська, що українська еміграція є в руках нацистів, від яких треба її «очистити», і що автор радий спричинити громадянську війну, чи пак — максимальне розбиття української спільноти.

Отже, цю писанину не можна трактувати інакше, як пропагування психологічно-політичних цілей субверсійної війни Москви проти самобутньої й національно-здорової частини української еміграції, що дає досить велику допомогу визвольній боротьбі, яка ведеться в Україні, а Москві треба її спаралізувати, ліквідувати. Задля цієї офензиви проти ОУНР, Москва зуживає десятки мільйонів рублів річно і ангажує сотні спеціалістів-агентів.

Накінець, Іван Кохан ставить виклик: «Я закликаю його (президента СКВУ П. Саварина) відсепарувати його суспільну, загальноукраїнську організацію від скритого оунізму і не давати сторі-

3 Порівняти статтю В. І. Масловського в «Жовтні» за лютий 1985 про директиву ЦК КП(б)У з 1943 р.

нок “Вісника” для його партійної пропаганди. Якщо він того не зробить, то доля СКВУ буде така, як і УККА»⁴. Іван Кохан при-знає, що люди, які створили УАКРаду, вийшли з УККА не з мотивів організаційно-адміністративних, як кричала їхня пропаганда, але з політичних — ведення боротьби проти ОУН і ОУВФ, що напевно дуже корисна для російських поневолювачів українського народу.

Після появи цієї обридлої статті вже вийшло пару чисел «Нового Шляху», але не було ні від редакції, ані від середовища ІСНО, що видає цей періодик, жодного відмежування себе і засуду цієї статті. Тому треба вважати, що вони солідаризуються з тезами статті. А якщо так, то треба дійти до заключення, що це середовище наблизилось до політики ворогів українського народу. Час на опам’ятання! Час на переоцінку відношення до середовища тверезо-думаючого патріотичного загалу!

4 Цікаво, що большевик А. Сідяк в брошурі «Банкроти», Львів, «Каменяр», 1985, ставить до мельниківців домагання, щоб вони не допустили до того, щоб «СКВУ став об’єктом зазіхань керівників ОУН-АБН».

Від Редакції «В.Ш.»

На засіданні Президії Секретаряту СКВУ в лютому 1986 р. представники ІСНО й ОДВУ виступили проти внеску від УККА, щоб Президія СКВУ цю статтю осудила, як осудив ІV СКВУ подібні провокативно-наклепницькі писання в журналі «Самостійна Україна» перед ІV СКВУ.

Проблеми національного визволення

Роман РАХМАННИЙ

СПІР НА ВАВИЛОНСЬКІЙ РІЦІ УКРАЇНИ

(Продовження, 2)

Сьогодні вже рідко хто згадує про «німецький антисемітизм», про нацистсько-німецькі установи. Ці терміни замінено одним абстрактним терміном «наці» — нацисти, так, неначе б це була якась окрема національність, а не скорочення назви Німецької Націонал-Соціалістичної Робітничої Партії (НСДАП). У 1984 році, поблизу північноканадського побережжя Атлантики відкрили раніше невідому базу німецьких підводних човнів з Другої світової війни. Канадська, і взагалі вся західня преса, писала тільки про «наці бейз» (нацистську базу), так неначе б не було німецької воєнної флотії з німецькими підводними човнами і немов би то не «великонімецькі», але якісь мітичні «нацистські» капітани затоплювали кораблі західних союзників на Атлантиці. І так, неначе б офіційним гимном гітлерівської Німеччини не був давній імперіальний німецький гимн «Дойчлянд, Дойчлянд ібер аллес. . .»

Подібно, за терміном «советський» зручно приховується російський великодержавний шовінізм та імперіялізм. Ця хитра семантика дозволяє антиукраїнським пропагандистам на Заході злагіднювати гостроту російських і німецьких імперіялістичних рогів, а то й промовчувати їх, і водночас плямувати всіх патріотів поневолених Москвою народів, як т. зв. нацистів чи нацистських поплентачів. Варто нагадати, що зараз після Другої світової війни українських повстанців і взагалі націоналістів московські пропагандисти всіма мовами називали «буржуазні українсько-німецькі вислужники», але помалу цей термін виключено з ужитку, щоб не ображати німців.

По цій лінії атаки повели свою пропаганду та в ім'я своїх цілей численні автори жидівського роду, публіцисти й журналісти, а то й діячі країн Заходу. Головними винуватцями в недолі жидівської діаспори в Європі протягом першого 50-річчя ХХ століття вони чомусь вважають тільки українців, а не росіян і поляків, які на території України (а не тільки в своїх державах) мали всю владу: адміністративну, законодавчу, виконавчу, суддівську і поліційну. І

вони за кожного свого режиму систематично переслідували жидівську меншість, як переслідували українців. І це всім авторам добре відомий факт. Однак сьогодні українців, які не мали і далі не мають вирішального голосу в адміністративних, економічних, культурних, політичних і суддівсько-поліційних справах на рідній території, насильно включеній в кордони польської та російської держав, дуже легко плямувати закидами про «нацизм», «антисемітизм» чи т. зв. «вроджену жорстокість». Бо це плямування здійснюється на спілку з росіянами, поляками і навіть німцями. А їх, справжніх спричинників лиха й нелюдяної поведінки на окупованих ними (і їхніх власних) територіях чіплятися тепер. . . незручно.

Німців тому, що вони сьогодні мають аж дві сильні високорозвинені держави, які втримують економічні зв'язки з Ізраїлем. Росіян тому, що вони мають під своїм контролем велику імперію СРСР та групу сателітних країн і, при лобовому конфлікті з Кремлем, всюди могли б постраждати тисячі-тисячі жидів, громадян Советського Союзу. А репресувати їх москалі могли б безкарно, бо ні Америка, ні Канада, ні Англія, ані Франція не пішли б на збройний конфлікт з Москвою за «людські права советських євреїв». Адже протягом усієї Другої світової війни керівники цих держав не зробили жодного кроку в напрямі рятування жидів у Румунії й Угорщині, хоча для цього певний час були реальні можливості, без уваги на оволодіння цих країн впливами Великої Німеччини. Також ми не чули голосних протестів урядів цих держав Заходу проти переслідування «советських євреїв» і нищення їхніх шкіл, бібліотек та релігійних установ у СРСР уже в післявоєнні та післясталінські роки.

Щоб дати вихід своїй виправданій ненависті до кривд, заподіяних їм урядами і суспільствами Росії, Великої Німеччини, Польщі, Угорщини й Румунії та заспокоїти своє прагнення помсти, голосна частина жидів спрямувала свої атаки на українців, білорусів, литовців, лотишів, естонців і інших націоналів. Важливим чинником у цій ненависті є теж і почуття приналежності багатьох жидів-євреїв до культури згаданих держав. Вони далі є в психологічному колоні російської, німецької, польської, угорської та румунської культур. Вони почуваються інтегральними членами цих ніби вищих суспільств, які завжди мали тільки погорду для українського народу, його мови й культури чи, по їхньому сказавши, некультурності. Крім того, українські державницькі прагнення і фактичні спроби відновити свою державність на своїй історичній території від Попраду по Чорне море перетинають життєві інтереси цих агресорських держав уперек і по обох діагоналях. Почуваючись інтегральними членами панівних народів цих держав, багато жидів-євреїв ставилися з ворожістю до українських само-

стійницьких прагнень і активних спроб відновлення своєї держави, бо чомусь вважали і, мабуть, далі вважають, що їхні особисті інтереси краще укладуться в суспільствах цих держав із багатонаціональним складом населення. Такий самий підхід до українців застосовували інші мешканці цих країн, у яких гноблено українців.

Сьогодні, коли українці якоюсь мірою добилися більшої присутності в світі та є загально визнаною національністю з власною культурою і промислово-економічним потенціалом, загарбницькі нації та асимільовані ними етніки (по-російськи: нацмени) сповнилися почуттями люті й ненависти до українців ще більше. Адже, яким правом той збірний український «заєць» не дозволив себе розчленувати на окремі частини ані не погнався масово в готіві асиміляційні моря, ставки й калабані «вищих суспільств»? На основі цього несподіваного усвідомлення дійсності виникли спроби перетворювати пропагандистський образ чи портрет українця: із похливого, нестойкого їхньої уваги зайця у небезпечного тигра-хижака, «спричинника» усіх лих у Східній Європі та зокрема у «миролюбному» Советському Союзі.

II

Звичайно, цьому псевдомироносному походу проти українців треба протидіяти. Не можна пасивно споглядати і (як чотири місяці перед смертю Т. Шевченко) запитувати себе:

І день іде, і ніч іде,
І голову схопивши в руки,
Дивуєшся, чому не йде
Апостол правди і науки?

Хворий, знищений неволею поет мав право на філософічну думку, що її він кинув, як виклик самим небесам і людству лицемірному. Але українці 1980 років, виховані на Шевченкових заповідях, повинні здобути на іншу реакцію. Принаймні на таку, на яку здобувся український заєць з відомої казки: він зупинився у своїй лемінгівській стампіді та обміркував нове для нього становище реалістично. Якщо за ним стільки хижаків і людей ганяються і, при тому, є такі в звіринному світі, що лякаються його, то варто жити і протиставитися своїй долі й недоволі.

Отже, і кожен із нас повинен зробити подібний висновок. Якщо мене переслідують і водночас бояться, то значить — я живу в реальному світі. Коли ж я це розумію, то я вмю думати і тим самим гідно існую як думаюча одиниця. Якщо я роблю висновки зі зрозумілого вже становища і дію з певною метою, тоді я існую як

підмет — повноцінна особа. З таких осіб складається рід, суспільство, національність. Коли ця національність збірно діє у напрямі спільної мети, тоді вона живе повноцінно. Саме тому її переслідують агресивні «звірі», які прикидаються миролюбними травоядами. Вже це переслідування за наші національні прагнення достаточний доказ їхнього визнання нас за повноцінну завершену націю, якій вони хотіли б назавжди перегородити шлях до самовизначення.

Ось зразок такого усвідомлення й переродження однієї етнічної групи.

Жиди протягом двох тисяч років не знаходили в світі визнання як окрема національність. Їх усюди трактували як релігійну групу — одну з багатьох релігійних сект у світі. Та й багато жидів у різних державах вважали себе тільки релігійною спільнотою. Доки Т. Герцль і, згодом, В. Жаботинський (прихильник жидівсько-української згоди) не оформили теоретично концепції та практичного шляху до відновлення суверенної ізраїльської держави на біблійній жидівській території, доти ворожа пропаганда — російська, польська, німецька, французька, англійська, еспанська й арабська — представляла жидів тільки як «підступних комерційних хижаків» та змовників, що, мовляв, прагнуть «своїм капіталом оволодіти всім світом». Тоді за відомом і дорученням царсько-російського уряду фальшивники й дезінформатори Росії спрепарували т. зв. «Книги сіонських мудреців», щоб ними переконати легковірну, неосвічену й державним російським православ'ям приголомшену російську громадськість, що, начебто, жиди-євреї не є миролюбні трусливі зайці, але — «хижі тигри». Ось як у царсько-російській імперії штучно розпалювано вогнище антисемітизму (чи, радше, антиєврейства). Державними адміністраційними законами жидівське населення відтиснено із корінних російських земель і обмежено їхню територію поселення тільки Росією окупованими землями Литви, Білорусії та України. Всюди там міська й маломістечкова *російська* більшість — з доручення та відомо російської державної адміністрації — часто влаштовувала «погроми» для того, щоб відвернути увагу свого всеросійського суспільства від державних неполадок, від економічних і військово-політичних невдач.

З теорії Герцля і практичної діяльності Жаботинського виросло нове покоління жидів у різних державах, свідоме своєї історичної національності, постали організації борців за свою національну державу еволюційними й революційними методами боротьби. На ґрунті історично-біблійних традицій і сучасних суспільно-економічних теорій вони переформували своє власне поняття про себе, як про людей історичної національності, відродили й змодернізували біблійну мову, освоїли частину пустині, перетворюючи її в

урожайну землю своїх предків. Як колись українці відвоювали від татарських наїзників свій історичний степ аж до Чорного моря, так ізраїльтяни власною зброєю і кров'ю відвоювали території двох своїх історичних королівств, Ізраїля і Юдеї, від арабських наїзників — давніх й сучасних.

Українці в усьому світі також повинні заново переглянути своє поняття про себе самих, скинути намул, що прилип до них протягом поновного перебування в гнилому морі російської окупації, та побачити себе як інтегральних членів окремого й розвиненого культурно-духовного і соціологічно-політичного підмету — української нації (Пор. Шевченкове: «Умийтеся! Образ Божий багном не скверните! . . »).

Самотужки, кожен зокрема, і в якнайкоротшому часі цього зробити не можна, бо на громадську думку світу й на нас самих відділює всебічна і постійна пропаганда-дезінформація Росії з її сателітами та її підголосками різноетнічного роду, що користуються підтримкою лицемірних інтелектуалів, політикантів і преси країн Заходу. Для цього потрібно часу і послідовних заходів усієї всесвітньої української громадськості. Цебто всього українського народу, що сьогодні не обмежується тільки своєю історичною територією, але — як це швидко зрозумів поет Микола Холодний, кажучи: «Ти вже розлився напівсвіта і рабська твоя падає орбіта» на чотирьох континентах. Вже цей натяк поета й мислителя в окупованій Україні нагадає нам, що там, в Україні, протягом років молодше покоління «осмислює себе як повноцінну українську націю». Той психологічно-інтелектуальний процес проявив себе усними, писаними й друкованими працями, за які їхні автори готові були зазнати жорстокого переслідування, ув'язнення і навіть смерті з рук окупанта. Свою готовість багато з них доказали чином. Своїми подвигами, разом з давніми учасниками збройно-політичної боротьби — теперішніми їхніми спів'язнями, вони допомогли українській політичній еміграції вивести українське національне ім'я на орбіту всього людства.

Українські емігранти й їхні нащадки помогли цим ідеалістам зберегти свій найбільший скарб: своє чесне ім'я українських патріотів, які пішли на жертву свого цілоспалення не за справу якогось реформування совето-російської федерації, але за справу «самостійної соборної ні від кого незалежної держави українського народу». Завдяки цій еміграційній допомозі (засобами позитивної інформації та протидіяння пропаганді червоних і білих російських дезінформаторів) весь культурно-політичний рух оборони прав України, мирними методами з шістдесятих років почавши, не перетворився в рух заляканих всесоюзних зайців, які прагнули б тільки збільшеного наділу моркви й капусти в єдиному всеросійському колгоспі п.н. ССРСР. І завдяки своєчасній

протидії української еміграції також білогвардійська пропаганда не зуміла присвоїти собі того українського руху опору та не включила його ще раз, як «невід'ємну частину», до свого всеросійського руху «за свободу в реформованій», але територіяльно незменшеній російській імперії.

Поряд із цим, активною участю в житті й праці суспільств держав свого поселення українські емігранти і їхні нащадки унаочнюють своїм співгромадянам свою правдиву характеристику. Українці не є ані заляканими зайцями, ані нищівними хижаками із пропагандивної байки, а навпаки — вони є конструктивним елементом на кожному ґрунті, де їх трактують як людей і гарантують достойну свободу себевиявлення як люди українського роду.

Вільна українська наука й публіцистика принаймні частинно засипує провалля на досі часто перериваному шляху історії українського народу, який існує майже дві тисячі років як окрема особистість з власною культурою на суцільній мовній території та зберіг свій національний характер і свої державницькі аспірації всупереч усім наїзникам-агресорам — військовим, економічним, політичним, церковним та асиміляційним. Українська державність, як дійовий чинник у Східній Європі, поступово здобуває визнання в наукових колах, хоча науковці — це найконсервативніший з усіх суспільно-професійних прошарків. Адже тільки консервативністю поглядів можна пояснити факт, що саме наукові кола країн Заходу і Сходу вперто підтримують відумерлі імперіялістичні теорії російської великодержави (а втім, і Берліну і Варшави) в стосунку до країн Східної Європи та України зокрема. Цей консерватизм науковців зріс на ґрунті пристосовування наукових засновків до потреб великодержавних естаблішментів. Наприклад, це науковці оформили сучасну політику американського уряду, яка протиставиться визвольно-сепаратистським рухам таких країн, як в минулому Біяфра в Нігерії, Еритрея в Етіопії та інші сьогодні.

Не зважаючи на тверду дійсність і, в цьому аспекті, шкідливий вплив університетських установ на українську молодь, у світовій українській громадськості виростає покоління українців та українок, свідомих повноцінності української людини і законності державницьких прагнень української нації, достойної бути співгромадянином організованого людства. Перед очима цих молодих людей дедалі виразніше зарисовуються постаті українських князів, королів, гетьманів і провідників, що своєю хоробрістю спричинилися до збереження Європи в критичний час наїзду азійських орд, рятували життя і честь народів європейської цивілізації. При тому, всі ці володарі й провідники України зі своїм керівним прошарком відзначалися гуманністю й неагресивністю супроти своїх сусідів. В час, коли навіть наукові дослідження й праці

окремих аспектів історії України спричиняють деяке збентеження в думках молодшого покоління українців, варто нагадати важливіші постаті цих політичних, культурних і духовних провідників української національності протягом усієї тягlosti і змінливості її державницького розвитку.

Це передусім українські володарі з Володимира Великого почавши, через короля Данила до гетьманів Запорізького Війська та Козацько-української республіки, що своїми власними збройними зусиллями тривалий час зупиняли деструктивні сили Азії, націлені на центральну Європу. Цю роль першої лінії оборони Європи перейняла молода українська держава — Українська Народня Республіка, що своїм опором большевицькій Росії та навіть своїм падінням оберегла центральну Європу перед советоросійським наїздом у 1919-1920 роках.

Тарас Шевченко своїм особистим подвигом, як поет-пророк України і політв'язень Росії, не тільки переродив свій народ зі збірного самогубного зайця у свідому свого призначення українську націю, але й спричинився до визволення мільйонів рабів багатьох національностей у царсько-російській імперії.

Іван Франко перший в Європі на сторінки літератури вивів трагічні постаті дрібного, найбільш експлуатованого міського пролетаріату українського, жидівського, польського й іншого роду. Водночас, І. Франко мав сміливість своєчасно остерегти людство перед «новою релігією ненависти» — марксизмом, що згодом у теорії й практиці російських імперіялістів перетворився у марксизм-ленінізм-сталінізм.

Письменниця марко Вовчок (Марія Марковичева) вперше в Європі розкрила читачам страшне життя закріпаченого в російській імперії українського жіноцтва. І взагалі, в її творах вперше виведено постаті селян як повноцінних людей — чоловіків і жінок однаковою мірою. Леся Українка письменницькими засобами пов'язала долю й недолю українського народу з біблійною історією жидівського народу та натякнула на вражаючу схожість шляхів обох народів до визволення і відновлення своїх держав.

Історик Михайло Грушевський, у супереч змові російських, польських, німецьких та інших істориків імперіального мислення, розв'язав т. зв. «таємницю» походження й розвитку трьох окремих народів — українського, білоруського і російського — в їхніх окремих державницьких структурах, згодом насильно з'єднаних у великодержаві т. зв. великоросів.

На цій історичній та літературній основі публіцист Микола Міхновський оформив концепцію новочасної самостійної України з головною напрямною: «Україна для українців!» Цебто — для всіх її жителів, які без уваги на своє походження, расу й віровизнання

сприяють відновленню і збереженню суверенної української державності на її давньоісторичному ґрунті.

Саме з цим гуманним принципом самостійницької концепції української держави перегукуються слова послання митрополита Андрея Шептицького, який сміливо — бо перед обличчям потуги гітлерівської Німеччини з її «східною політикою» колоніалізму — нагадав українським творцям відновленої української державності 30 червня 1941 року, що наш уряд нашої держави повинен трактувати всіх громадян однаково і справедливо, «без огляду на те, до якого віроісповідання, народности й суспільної верстви належать». В той самий час, управа міста Львова видала розпорядження, що «всі мешканці міста, без уваги на своє походження», мають право стояти в черзі за покупками. Це розпорядження суперечило німецькій расовій політиці.

Таким самим рівноправним підходом до різнонаціональних громадян відзначалися також і закони Української Народньої Республіки за правління Української Центральної Ради і Директорії в роки 1918-1921. Уряд Карпатської України під керівництвом президента о. д-ра Августина Волошина, в березні 1939 року, мужньо протиставився агресорській політиці Берліну тоді, коли уряди інших держав спокійно приглядалися, а дехто — як Польща та Угорщина — активно взяли участь у потоптанні прав держав і народів, а серед них також українського народу на Закарпатті, яке, за згодою Гітлера, збройно окупували угорські війська.

III

Але в цьому переобмірковуванні й усвідомлюванні повноцінності українця, як людини нарівні з якоюнебудь іншою національністю, не слід творити однобічного образу, начебто українці ніколи нікого не торкнули і тільки завжди були пасивною жертвою вовків чи лисиць. Не зважаючи на свою двотисячорічну гостинність супроти мирних чужинців, українці вміли активно оборонятися, коли тільки у вирішуванні своєї тяжкої ситуації зверталися до власної голови по розум.

Прапредки нашого народу, анти, давали доброго прочухана всіляким наїзникам, яких було доволі багато. По тих наїзниках залишилися тільки окремі слова або прислів'я, як, наприклад, після «обрів» (чи «оберів»), про яких наші люди споконвіку говорили: «Пропали, як обри. . .» Візантійський імператор-войовник Маврикій у своїй праці п.з. «Стратегікон» залишив важливе свідчення про войовничість і хоробрість наших прапредків, що разом з іншими слов'янськими штурмували наддунайські окраїни Східньо-

римської імперії, того відомого експлуататора своїх сусідів. А втім, анти перші створили на території старої України державну структуру — першу українську державу, в якій провідну роль виконувало плем'я дулібів, розташоване над Бугом.

Київська Русь, об'єднавши давньоукраїнські племена між Вислою, Доном і Чорним морем, стала ще грізнішим суперником Візантії та призвела до християнізації всієї Східної Європи. Навіть поляки, до свого офіційного хрещення в латинському обряді (з політичних мотивів), були виставлені на діяння давньоукраїнського східного обряду. Їхній князь Мешко I особисто був охрещений у спільному нам обряді, і тільки тиск німців на його князівство спонукав його шукати охорони в латинському обряді, що його він прийняв із Чехії.

Молодий князь Данило, згодом король Галицько-Волинської держави, не тільки спромігся відвоювати свою батьківщину від численних ворогів, але й остаточно припинив експансію мадярів-угорців своєю переможною битвою біля Ярослава, над р. Сяном, 1245 року і загнав їх туди, де сьогодні проходить південний кордон України — над Тису і Дунай. Від часу володіння короля Данила датується історія України як справжнього передмур'я європейської цивілізації проти монголів, татар і турків. Ця роль яскраво унаочнилася у відсічі обложеного турками Відня 1683 р. Без участі в цій кампанії козацько-українських полків польський король Ян Собеський та його німецькі союзники зазнали б під Віднем, може, такої поразки, як польська армія гетьмана Станіслава Жулкевського під Цецорою 1620 року, коли поляки не отримали козацько-української допомоги в цій битві з турками.

А ще раніше, 1410 року, в битві біля Грунвальду саме наші руські полки, спільно з литовцями і білорусами, прийняли на себе і витримали перші шокуючі удари тяжкої кінноти ордену хрестоносців і цим створили передумови для перемоги слов'ян над германськими наїзниками. Тільки, що польське лицарство зрадливо використало цю битву для послаблення своїх союзників: русько-українського, литовського і білоруського лицарства. Поляки зумисне розпочали свій протинаступ на хрестоносців пізніше, як було домовлення, і цим зволіканням дали можливість хрестоносцям знищити цвіт нашого лицарства. Поляки тільки тоді доконали смертельно послабленого ворога. Ця польська зрада повік затруїла стосунки між народами, які разом з поляками становили згодом польську республіку, збудовану на крові й кривді русинів-українців, білорусів і литовців.

Цю Річпосполиту польську розрубала смертельно шабля месника за українську народню кривду, гетьмана Богдана Хмельниць-

кого. Своїм подвигом — відновленням української державности — він ґрунтовно змінив карту Східньої Європи, поклавши початок занепаду польської феодалної держави. Наступник великого Богдана, гетьман Іван Виговський, ідучи по слідах гетьмана П. Сагайдачного у напрямі Москви, розгромив агресорську армію московського царя під Конотопом 1657 року. Ця битва могла стати початком кінця експансії Московщини, якщо б Європа, під видом польського королівства, саме тоді знову не зрадила свого союзника, Україну. Опісля, полтавська кампанія шведського короля Карла XII, своєю невдачею, тільки припечатала той невмолимий розвиток подій у напрямі оволодіння України Московщиною, що незабаром прорвалася на європейську арену вже як Росія.

Українці ніколи не склали зброї в боротьбі з царсько-російським окупантом. Українські селяни часто повставали проти своїх гнобителів, а завзятий послідовник Шевченкових ідей визволення, революціонер і винахідник Микола Кибальчич сконструював бомбу, якою покарано смертю гнобителя Александра II. Це той самий Кибальчич, якого сучасне людство вшанувало названням одного «озера» на Місяці його іменем за відкриття першого способу подорожування в космосі.

Вояки українського роду з Волинського полку російської армії в Петербурзі перші дали підтримку демонстрантам на вулицях того міста і цим, в дні народження і смерті Тараса Шевченка (9-10 березня 1917), відкрили шлях до березневої революції в російській імперії. Як воїни Української Народньої Республіки в роки 1917-1921, українці багато разів проганяли зі своєї землі агресорських сусідів-наїзників: росіян, поляків, угорців. Якщо б не змова керівників держав Заходу, спрямована на втримання цілості російської великодержавної території та новофеодалної Польщі, як союзниці Франції проти Німеччини, то демократична й миролюбна УНРеспубліка була б втрималася при житті, була б спроможна опертися московській агресії. Своїм існуванням на межі Європи й Азії, Україна загородила б советській Росії шляхи до експансії в центральну й південно-східню Європу.

(Продовження буде)

Ярослав ГАЙВАС

ДОБА ВЕЛИКОГО ПЕРЕЛОМУ

(Продовження, 10)

Літом-осінню 1944 р. перекотився вал червоних армій почерез українські землі. Перехід глибокого фронту цих армій був зовсім новим і неабияким завданням для відділів УПА і її штабів та для помічного апарату, а в тому для системи ОУН і для цих елементів УГВР, що залишилися в Краю. Приготовляючись заздалегідь до цього завдання, всі ті чинники вивчили й підготували всі можливі потреби й варіанти, й наставили людські маси на ці труднощі, що їх треба буде подолати. В підготові й дискусіях над цим не бракувало песимістичних голосів, що попереджали про великі жертви й втрати, які їх очікують. Большевики, крім нормальних військових формацій, розпоряджали ще й цілим рядом парамілітарних і допоміжних загонів. В першу чергу, були це партизанські загони, що зростали численно з дня на день, бо в них значна частина населення, особливо та, що в часі війни не виявила своєї прихильності до советської системи та взагалі до російського старшунства, шукала захисту. Залишувана німцями у відступі зброя давала величезні можливості озброїти й вивінувати всім потрібним великі маси людей. Крім партизан, починаючи з чоловічої бойової лінії, тягнулися «заградітельні отряди», зложені з партійних фанатиків, НКВДистів і т.п. Зразу в слід за фронтовими колонами сунула советська адміністрація, зложена з колишніх місцевих бюрократів і новозавербованих до цього завдання, розбудована до потворних розмірів система СМЕРШ-у (окрема вельми чисельна група «Смерть шпіонам»), яка мала величезні повновласті, а вкінці, творені за відходом німців різні допоміжні ад-гок формації, такі як міліція, чи пізніше відділи «стрибків», що були інструментом закріплювання советської влади. Вливалися до цих формацій у першу чергу, або допомагали їм колишні комуністи й симпатичні комунізму, або застрашені новою советською дійсністю, що її жорстокість і нелюдяність населення мало змогу пізнати вже перед тим, а насамперед неукраїнські елементи, які прагнули виплисти на верх, просто, облегли собі життя.

Всі ці збройні й інші перешкоди прийшлося відділам УПА і революційному підпіллю подолати й, пристосувавшись до нових умов, вросли в терен й продовжати намічену діяльність. В мате-

ріялах УПА і революційного підпілля зі зрозумілих причин небагато деталізованих даних, а тому цей етап вимагає ще основного вивчення.

Допомоги зі зовні ніякої не було. Все було оперте на власних силах. Правда, ці сили були невеликі. Насамперед була це постава українського населення, яке усвідомляло собі, про що йдеться, й готове було на великі жертви та на віддану співпрацю з підпіллям і УПА. Командування УПА і Провід революційного політичного підпілля стояли на висоті своїх завдань і власне завдяки тому здобули довір'я населення, яке бачило їх щоденно в різних ситуаціях і переконалося, що вони ті ситуації вміють опановувати й використовувати для своїх потреб. Знов же між відділами й вояками УПА та їхнім командуванням була така гармонія й спаяність, що витримали всі, навіть найважчі життєві проби. Дезерції, зради, страх і заломання в обличчі переважаючого ворога були такі рідкі, що не могли мати якихсь більших наслідків.

Очевидно, жертв у такому важкому й складному завданні, як перехід ворожого фронту, не бракувало, але вони були відносно невеликі, власне завдяки довгій і добре розпланованій підготові та співдії всіх національних елементів. Практика показала, що найкращі успіхи мали ті відділи УПА, які розформувалися перед переходом фронту, а опісля збиралися на згори призначених місцях, де завжди були заховані магазини з харчами, боєприпасами й усім потрібним для життя та продовжування боротьби. Мабуть найвищим масовим осягом збірного переходу була акція на Рівенщині, в якій взяли участь численні відділи УПА, а яка закінчилася боєм під Гурбами 24-25 квітня, 1944 р. В бою під Гурбами брало участь понад 30 тисяч советських вояків різного рода зброї, які намагалися оточити й знищити з'єднання колишнього старшини Червоної армії, командира Ясеня. Бій був довгий і важкий, а втрати по обидвох боках великі. Але переважаючим більшовицьким силам, не зважаючи на їхню кращу зброю, важку артилерію, танки та літаки, не вдалося оточити відділи УПА і їх знищити. Відділи УПА прорвавшись на широкому фронті і знищивши, або поважно унешкідлививши бойову силу ворога, пішли в його запілля і розташувалися в заздалегідь намічених командуваннях районах.

Вийшовши у запілля більшовиків першим завданням командування УПА і національного політичного проводу було закріпити свої позиції й унормувати умовини життя так, щоб можна було приступити до праці. За декілька місяців ці позиції були якоюсь мірою закріплені, щоб можна було приступати до розбудови й поширювання функцій та громадження матеріальних і технічних засобів. Підставовим завданням було урухомлення «нормального»

в цих умовах зв'язку з закордоном. Як знаємо з отримуваних інформацій, матеріалів тощо, такий зв'язок, завдяки заходам з обидвох боків — тих, що залишилися в Краю, і тих, що вийшли за кордон — практично не перервався з пересуванням фронту. Цей зв'язок треба було тільки постійно розбудовувати й удосконалювати. Зима 1944-45 і цілий 1945 — це був час постійного напливу матеріалів з Краю, що їх з конспіративних міркувань оприлюднювано тільки уривками, із застосуванням таких метод, щоб ворога впроваджувати в блуд.

Серед чималої кількості матеріалів, що надійшли літом 1945, є два документи-Звернення Президії УГВР і Командування УПА, які мають особливу вимову. Вони дають нам змогу пізнати, як керівні чинники в Краю розуміли й оцінювали своє положення, як вони бачили свою роллю в зовсім новій післявоєнній ситуації і які завдання висували вони перед собою та тією частиною українського народу, що вийшла за кордон. Звернення «До всіх насильно вивезених з України» і «До всіх українських вояків, що перебувають поза межами батьківщини» підписані в першому випадку Президією УГВР і Головною Командою УПА, а в другому, крім цих двох підписів, ще й Секретаріатом Військових справ УГВР. Обидва звернення походять з липня 1945, значить писані на свіжих слідах війни, але вже після однорічного досвіду перебування в новій російсько-совєтській дійсності. Поміщені вони в 8-му томі «Літопису УПА», на сторінках 49-58.

Обидва ці документи показують виразно, що УГВР і Команда УПА не тільки ввійшли у свої обов'язки й виконували їх, але й що в них було почуття повної відповідальності за правильне виконання цих обов'язків не лише у відношенні до Краю, де вони містилися й діяли, але також почуття відповідальності за долю, за майбутнє цілої нації в Україні і поза нею. В цих документах Президія УГВР і Команда УПА говорять і виступають як беззастережні й визнані керівники народу на даному історичному етапі і в існуючій важкій фазі боротьби.

Перший документ — «Звернення до всіх насильно вивезених з України і тих, що мусіли покинути рідні землі, братів і сестер наших», починається висловленим образовою мовою привітом, який швидко переходить у серйозний, відповідаючий важкому положенню в Краю. «Звернення» починається:

«До Вас, Брати наші й Сестри, до Вас, українці на чужині, яких жорстока війна, або криваві злочини окупантів насильно вирвали з рідних земель та кинули на скитальщину в далеких чужинецьких краях, до Вас усіх, Друзі наші, звертаємося ми, Українська Головна Визвольна Рада й Українська Повстанська Армія, — та з далеких піль України, з її широких степів шлемо Вам наш друж-

ній бойовий привіт! Ми вітаємо Вас від сіл і міст України, від рідних Братів і Сестер Ваших, ми поздоровляємо Вас іменем тисячів борців нашої революційно-визвольної боротьби та іменем знаних і незнаних упавших лицарів наших, ми шлемо Вам гарячий привіт усього Українського Народу, що під ярмом кривавого окупанта страждає, але не гнеться, що сотки разів призначений ворогами на знищення — *живе й бореться!*

І знову погнав новий окупант українських селян у колгоспне ярмо, знову прикріпив українських робітників на невільничу працю в заводах і заставив їх висотувати свої жили для нових п'ятирічок і нових воєн, він знову знущується над українською інтелігенцією і змушує її вислугуватися його імперіялістичним інтересам, він знову наповняє тюрми й концлагери кращими силами українського народу; він знову жене тисячі українських родин у степи Казахстану й тайги Сибіру, а підвали ненаситного НКГБ наповняє трупами героїв революційно-визвольної боротьби українського народу. . .

Оцю винищувальну для українських народніх мас роботу ведуть московсько-більшовицькі імперіялісти впарі з забріханою акцією облудної пропаганди про «звільнення» України та інших поневолених народів від гітлерівського ярма, про т.зв. свобідний розвиток народів СРСР, про демократію й свободу».

Український народ, як і його провід, свідомі цілей Москви, протиставляться їм усіми своїми силами, бо йдеться про саме життя народу, а це варта усіх, навіть найбільших, зусиль і переборення небезпек. Ніякими обіцянками Москві вже не вдасться обдурити український нарід, бо він не раз і не два, а безконечну кількість разів мав змогу переконатися, ким для нього є Москва і чим вона дише. Вона прагне одного: знищити його!

«Та нікому більше не обдурити українських народніх мас і нікому безкарно не поневолювати українського народу!

Український народ, а з ним теж інші поневолені народи Сходу відповіли на нове московсько-більшовицьке поневолення скріпленою революційно-визвольною боротьбою за повне політичне й соціальне визволення, за відбудову власних національних держав. Бо, всупереч мирові на Заході, *війна на Сході Європи для поневолених сталінським більшовизмом народів ще не скінчилася!* Вона триває даліше та ведеться під гаслом повного розвалу сталінсько-більшовицької тюрми народів, як останньої твердині авторитарної реакції в світі, під гаслом свободи народам і людям, під гаслом повної перебудови Сходу на нових принципах та побудови вільних національних держав на етнографічних землях кожного народу».

Як бачимо, керівні чинники визвольної боротьби були свідомі величини ставки, за яку йшов цей змаг. Вони також свідомі ролі, яка припала їм у тому великому історичному змагу:

«В оцій боротьбі, що сьогодні ведеться на Сході Європи, а зокрема на землях України, в оцій боротьбі, що завтра захопить усі свободолюбні народи світу та надасть нового обличчя й змісту майбутнім епохам, як виразник вічного змагання людства до свободи й прогресу — *передове місце займає український народ*».

Власне, у великій мірі з тієї свідомості виростає та неймовірно героїчна постава, як вояків УПА та членів революційного підпілля, так і цілого народу:

«В оцій своїй однодушній революційній поставі *українські народні маси єдиною лавою станули за своїми самостійницько-революційними провідниками, за своїм революційним політичним проводом та спільними силами високо підняли самостійницькі прапори боротьби, незламно документуючи всьому світові тверду волю українського народу жити вільним і незалежним життям*».

Ця тверда дійсність не наступила нагло з приходом большевиків. Її накинули українському народові гітлерівські, як каже «Звернення» «іберменші», які прийшли на Україну й узагалі на Схід Європи, щоб поневолити народи і людей, щоб зробити їх знаряддям своєї влади-сили, перетворити їх у рабів, яких світ уже давно не бачив. Але український нарід відповів на ті зазіхання мужньо і рішуче:

«Коли 1941 р. спалахнула над Сходом воєнна пожежа й німецько-гітлерівські «іберменші», ідучи на зміну сталінській сатрапії, задумали закувати Україну в нові кайдани, український народ, вірний традиціям своєї дотогочасної визвольної боротьби, відповів стихійним, а відтак організованим опором на німецько-гітлерівські спроби його поневолити. Український народ не дав себе залякати німецькому теророві, він не зігнув спини перед узброєною до зубів німецькою імперією, як не згинав спини ніколи перед жодним наїздником упродовж своєї многострадалної, але славної історії, а раз станувши на становищі оборони рідної землі перед ворожим насиллям, він *почав власними ударами відповідати на удари противника*».

І це треба знати всім Вам, Дорогі Брати й Сестри, і всьому культурному світові.

В оцій своїй крайне ворожій поставі до німецьких загарбників видержали українські народні маси — українські селяни, робітники й трудова інтелігенція, консеквентно від першого до останнього дня німецької окупації. Український народ не дав себе повести жодним Квіслінгам ні Муссертам, ні іншим наймитам, які прив'язали б нашу визвольну справу до воза чужих імперіалістичних інтересів».

«Звернення» кінчається закликом до тієї частини українського народу, що по волі чи неволі опинилася на чужині:

«Ми хочемо, щоб Ви й увесь свободолюбний світ дізналися про те, що український народ не тільки не зрезигнував зі своїх політичних цілей, але якраз в умовах найважчого сталінсько-більшовицького терору скріпив і посилив свою революційно-визвольну боротьбу. Сьогодні знову ліси, гори й степи України повні тих, що волі прагнуть і що за народні інтереси постояти готові. Сьогодні громадяни України знову станули на захист своїх політичних і соціальних прав, у боротьбі за власну державу. Кожна ж українська душа й кожна українська хата стають нездобутими твердиннями в боротьбі проти кривавого сталінсько-більшовицького наїздника.

Зокрема оцей факт єдності й спільної боротьби українського народу проти ворогів хотіли б ми, наші Брати й Сестри на чужині, довести до Вашого відома. Незалежно від усіх підступних спроб сталінсько-більшовицьких загарбників та їхніх платних підбрехувачів, *усі ми тут, на українських землях, стоїмо в одній лаві боротьби, в єдиному всеукраїнському фронті, у дружньому змаганні українських селян, робітників і трудової інтелігенції за здійснення наших найвищих національних ідеалів, за відбудову Української Самостійної Соборної Держави.* Нас тут не ділять кордони, нас не роз'єднують жодні територіяльні, віроісповідні чи психологічні різниці, ні партійні спори, бо партій тут немає! *Тут є тільки єдиний український народ, який страждає, але бореться в єдиному революційному фронті!* Його й нас усіх єднає наша свята ідея, а кріпить незламна віра в перемогу! Тому: — звертаючись до Вас в оцей історичний момент, наші Друзі на еміграції, *ми кличемо Вас також там у далеких краях Європи й усього світу, стати єдиним спільним фронтом за велике спільне діло, за відбудову Української Самостійної Соборної Держави».*

Останнім акордом цього «Звернення» є заклик і заохота для тих, що «найсильніші й найкращі» вертатися додів, щоб, вступивши в лави крайових борців, зміцнювати боротьбу. «Звернення» каже:

«А тих з-поміж Вас, Друзів наших, що між Вами найсильніші й найкращі, тих, яких притягають до себе широкі лани України — *ми ждемо тут!* Вас привітають наші рідні ліси й степи, Вас приймуть у свій гурт випробувані й заправлені в боях героїчні українські повстанські загони».

Цей останній заклик мав у той час дуже актуальне значення, бо тоді вже під зростаючими ударами большевиків рідшали революційні кадри, нестало вже чимало провідних визначних діячів, а поповнення в Краю було далеко невиспачаючим. Умови боротьби загострювалися з дня на день і ставили до бійців, а в першу чергу до провідників і командирів щораз вищі вимоги. Ніхто собі не робив ілюзій, що можна легко заступити Йосипа Позичанюка-Шу-

гая, хороброго й досвідченого командира Яструба, а чи Ростислава Волошина-Павленка. Але праця, що її виконували названі й безчисленні інші, ті, що загинули в боях, мусіла бути виконуваною і для цього треба було людей, треба було постійних поповнень.

Власне, цей апель, апель до повороту на рідні землі, щоб поповнити ряди вояків УПА і політичних діячів революційного підпілля, особливо сильно наголошений у другому документі, у зверненні «До всіх українських вояків, що перебувають поза межами батьківщини, звернення Президії Української Головної Визвольної Ради (УГВР), Секретаріату Військових Справ УГВР і Головної Команди Української Повстанської Армії (УПА)». У ньому сказано:

«Українські Вояки на чужині!

Нам відоме Ваше трудне становище, нам відомо, що Ви опустили зброю з рук, якої не довелось Вам ужити в рішальний момент у боротьбі за українську державу. Та не зважаючи на те, ми радіємо, що Ви збереглись у вирі сучасної боротьби, бо віримо, що одної зброї Ви не дали собі вирвати і ніколи в жодних умовах її перед ворогом не зложите. Ця зброя — це віра в ту саму ідею, за яку сьогодні борються українські повстанці, це кожночасна бойова готовість — ту віру обернути в чин і маршувати туди, де сурмлять бойові сурми, де торохкотять кулемети, де гудуть гармати, де ведеться кривавий змаг за бути чи не бути українському народові й українській державі!

Українські Вояки на чужині!

Хоч поділили нас кордони, — ми хочемо творити з Вами одну бойову дружину! Ми хочемо, щоб усі Ви все своє знання, свої сили, свій труд і — як цього зажадає від Вас рідна Україна — своє життя готові були пожертвувати для волі й величі її!

Коли хто з Вас готовий боротись у важких умовах повстанського життя, тоді вертайтеся на рідну землю! Вона Вас привітає як своїх синів і нових борців за її волю»!

Однак автори звернення усвідомляли собі, що хоч яка велика потреба на людей відданих і заправлених була, не багато їх зможе вернутися. А до того, серед провідних чинників у Краю зростало усвідомлення, що умови боротьби в Краю загострюватимуться до крайностей, українські можливості й засоби малітимуть, а населення не зможе дуже багато помагати у несенню тягару боротьби. Міжнародне політичне положення розвивалося тоді категорично в користь СРСР. Отже, питання повороту до Краю не можна було ставити як категоричну вимогу. Радше треба було відчекати на дальший розвиток подій. І тому частина «Звернення» присвячена тим, що залишаться поза батьківщиною, а також питанням, як вони повинні бути використані й включені в загальну боротьбу,

яка фактично поширювалася на всі ті пункти на планеті, де були більші українські осередки. Якраз з цього виростає потреба щораз сильнішого підкреслення єдності Краю й еміграції, тісної співпраці, розподілу тягарів і завдань між тими двома національними чинниками, поділу функцій між ними, тобто взаємного доповнення і перетворення в один суцільний фронт боротьби. Власне це останнє щораз більше висувається на головне місце в плануваннях і програмуванні Крайових керівних чинників. В тому напрямі висловлюється «Звернення» до вояків:

«Всі Ви, що залишаєтесь на чужині, пам'ятайте, що весь український народ веде затяжну боротьбу за єдину священну ідею — українську державу! Довкола цієї ідеї і під керівництвом найвищих революційних органів лавами станули всі, що не служать чужим імперіялізмом. Хай для Вас, українські вояки, ця пригадка буде дороговказом, ясно горючим смолоскипом серед темряви еміграційного життя!

Всі Ваші сили, Ваше знання, Ваш труд віддати на службу краю і його боротьбі — це для Вас наказ! Наказ, який передає Вам український народ, що бореться, кривавиться й перемагає!

Віriamo, що Ви, українські вояки на чужині, не станете осторонь цієї боротьби, але внесете до неї свій досвід і свій труд!

З'єднані одною вірою в боротьбі, під єдиним керівним революційним проводом, здобудемо волю українському народові, відбудуємо Українську Самостійну Соборну Державу».

З наведених цитат з цих двох звернень Крайового політичного й військового Проводу виразні наголоси, що їх він ставив на різні елементи тогочасної визвольної боротьби. Так само немає сумніву, що Крайовий Провід свідомий з одного боку важкості боротьби й зростаючих жертв та труднощів, але з другого — він непохитно рішений відстояти на позиціях до кінця, було таке бо первісне рішення й призначення, а було воно правильне. Роки 1945-1946 — це кульмінаційний етап тієї боротьби, після якого прийде спад, в якому головним мотивом буде витривання й продовжування активних акцій у звужених вимірах.

Рік від написання й вислання за кордон цих двох «Звернень» був часом, коли ступнево закінчувався вершковий етап активності визвольної боротьби в добі після Другої світової війни. Був це час, коли треба було виявити найвищі якості людини-борця, відвагу, відданість, витривалість, високий інтелект з повним розумінням й аналізом існуючої дійсності і дальшого розвитку подій, а до того не менш цивільну відвагу в оцінках і холодну кров у висновках. Бо надходив час рішень, коли треба буде міняти характер визвольної боротьби. Треба приготувати і людей, і систему до змін, починаючи від організаційних форм УПА й підпілля,

а кінчаючи на тактиці та на нових політично-стратегічних напрямках.

І до цього політичний Провід і Команда УПА повнотою доросли. Вони в час винесли відповідні рішення й уміли перевести їх бездоганно в життя, завдяки чому не лише відбили нові масивні наступи советської влади, але також положили основи для перетривання ще майже п'ять років у боротьбі. Політичний Провід і Команда УПА не чекали на дальші важкі удари большевиків, але передбачуючи їх правильно — робили заходи, які давали їм змогу виходити з щораз нових труднощів і небезпек. Плястично й усебічно відбиває цей заклик УГВР з листопада 1946. Заклик цей є найкращою ілюстрацією до подій, які заіснували до того часу і як українські чинники реагували на них, а радше, як вони до них приготувалися і їх відбили, або маневром і своїми рішеннями уникнули їхніх нищівних наслідків. Заклик цей є звернений виключно до українського народу, в тому, очевидно, до всього визвольного фронту в Краю. Називається він «До українського народу під московсько-большевицькою окупацією». Вже перші його рядки показують без будь-яких прикрас нову дійсність у краю:

«Українські чоловіки і жінки!

Ще перед одним важким випробуванням поставила історія український народ!

Три роки тому, у слід за відступаючими гітлерівськими окупантами, вдерлися на українські землі найлютіші вороги українського народу — московсько-більшовицькі імперіялісти. З-під гітлерівського ярма знов потрапила Україна в не менш важке давнє ярмо більшовицьких окупантів. Розпочався новий акт трагедії в нашому бездержавному існуванні.

Жорстокий ворог застосував проти нас найдикіший терор, ніде не зустрічані дотепер методи масового фізичного винищування.

Мільйони чоловіків — українців силою пігнано на передові лінії воєнних фронтів. Більш ніж половина з них там загинуло. Вбито в боях тисячі українських патріотів-самостійників, що волюючи смерть, ніж неволю, підняли в лавах Української Повстанчої Армії (УПА) збройну повстанську боротьбу проти кремлівських загарбників та їх агентів, підлих зрадників українського народу — українських більшовиків. Сотні тисяч українського населення — української інтелігенції, робітників, селян — примушені були тікати від енкаведівського терору закордон. В наслідок торгів українськими землями мало не мільйон українців із-за т.зв. лінії Керзона вигнано з їх прадідівської землі й переселено до СРСР. Сотні тисяч українців, старих, чоловіків, жінок — заарештовано, засуджено до багаторічного ув'язнення, вивізено на каторжні роботи в Сибір. Сотні тисяч українців побито, часто смертельно, багато по-бандитському замордовано. Знищено Українську Православну Автокефальну й Українську Греко-ка-

толицьку Церкви, заарештовано єпископів і духівництво. Конфіскують, знищують, грабують майно українських громадян. В наслідок економічного грабунку українського села на Україні вибух новий голод. Знов умирають з голоду тисячі українців. Знов повторюється голодова трагедія 1932-33 рр».

В цих реченнях відбита нова «Велика Руїна», що її Москва намагалася повторити на українській землі. Одначе всенародній відпир тій руїні, спаянність народу з проводом і одноцілий, нерозривний, неподільний і незахитаний суцільний національний фронт — це були співчинники, що й ту руїну перебув український нарід переможно, а в додатку до того — вийшов з неї швидко і не дав Москві ані поглибити її, як це мало місце в XVII столітті, ані утривалити на довші роки чи й декади, як це було тоді. І в тому, без сумніву, в першу чергу заслуга політичного і військового проводів тогочасної визвольної боротьби, а в першу чергу вузького числом командного складу на чолі з Головою Секретаріату УГВР і Головним Командиром УПА та головою Проводу ОУН Шухевичем-Чупринкою. І хто знає, чи переборення накидуваної Москвою в 1945-46 рр. «великої руїни» в Україні не є найбільшим успіхом того часу, а в першу чергу тогочасного проводу. Треба ж бо взяти до уваги, що, не зважаючи на наші межові зусилля, на великі втрати, на довгорічну збройну боротьбу, яка була завершенням нагромадження сил, що тривало від Визвольних змагань, Україна знову опинилася під окупацією відвічного ворога Москви, цим разом червоної, і то в гірших загальних умовах, як будь-коли перед тим.

А до того Москва не гребувала ніякими засобами, ніякими злочинами й насильством. Крім того всього апарату, який вона застосовує у винищуванні народів, вона вхопилася найстрашнішого, нею добре випробуваного: зорганізування загального голоду. 1946 рік — це рік чималої голодової катастрофи, яку вдалося населенню України, особливо найбільше загрозеним західнім областям, перетривати і опанувати у великій мірі завдяки сконцентрованим зусиллям національних провідних чинників. Заблоковані села й міста були здані на себе й на те, що з криївок та зі здобутих харчових засобів на ворогові могли їм дати підпілля й УПА. В додатку до цього, важливу роль в стримуванні большевиків відіграла небезпека масового всенароднього зриву. Це бо не був 1932-33 рік, коли українське село було розгромлене дощенту, коли пройшов процес СВУ-СУМ, получений з ліквідацією національної інтелігенції, а з повстанських осередків і ядер залишився вже тільки далекий спомин. Тепер були ще відділи УПА, було відносно міцне підпілля, з очевидними зв'язками за кордон, були ще повстанські рухи на Білорусії, в бальтицьких країнах. І хоч московський центр наполягав на грабленні населення з усіх харчевих засобів,

так, що зараз по жнивах в 1946 р. не вдалося опанувати голоду, але його катастрофальні виміри відсунено. Команда УПА і Президія УГВР присвятили тому центральну увагу. У зверненні з листопада 1946 р., крім загальної інформації про новий zorganizований Москвою голод, є ще окремі наголоси про нього:

«Голодуючі! На Вас впало найбільше нещастя. Ваше трагічне становище — прямий наслідок тієї злочинної політики, що її ведуть московсько-більшовицькі імперіялісти і що її метою є фізичне винищення українського народу. Не дозвольте більшовикам грабіжникам безкарно грабувати у Вас хліб і винищувати Вас голодом».

Активний спротив населення проти грабежі решток харчів і поміч УПА та підпілля послаблювали, хоч не зовсім спинили советські заходи, і завдяки тому голодоморд не досягнув плянованих Москвою розмірів. Найбільшою політичною подією, а водночас і найбільшим зударом українських національних сил з російсько-більшовицьким імперіялізмом того періоду були акції довкола виборів до Верховної Ради СРСР, переведені в лютому 1946 р. Ще далеко до дня виборів військо, НКВД, місцеві міліції, стрибки, комсомол і весь партійний апарат заблокували терени декількох областей України. Бльокада зупинила рух на дорогах і в населених пунктах, обложила ліси й поля. Здавалося, що ніщо не зможе перешкодити більшовикам в успішному переведенні виборів. Однак дійсність перекреслила ці пляни. Заклик з листопада 1946 р. інформує про це:

«Могутнім виявленням протибільшовицької боротьби українських народніх мас, їх ворожості до московсько-більшовицьких окупантів та їх агентів були т.зв. вибори до Верховної ради СРСР, що відбулися в лютому ц.р. Ви, українські чоловіки й жінки, які під час «виборів» не злякалися енкаведівського терору й не голосували за кандидатів більшовицької партії, виставили прекрасне свідоцтво зрілості українського народу, його національній свідомості, дали могутній доказ Вашої вірності ідеї Української Самостійної Соборної Держави, Вашої вірності Українській Головній Визвольній Раді, дали могутній доказ солідарності якнайширших українських народніх мас з Українською Повстанською Армією, з революційним підпіллям. Ваша противиборча боротьба в день 10.II.1946 року буде записана золотими літерами на сторінках літопису нашої визвольної-революційної боротьби. Комуністична партія, оголосивши, що український народ проголосував за кандидатів «бльоку комуністів і безпартійних» у 99% — грубо зфальшувала дійсні підсумки лютневих виборів на Україні».

Тому зовсім зрозумілими є ті нотки тріумфу, які пробиваються у цьому заклик. Одночасно з ними є мужня свідомість, що, хоч як завзято й рішуче борються національні сили, це ще не кінець

дороги до остаточної перемоги. Це тільки кладення підвалин під неї, а в першу чергу моральних підвалин, якими є невмирущі подвиги УПА і підпілля та поодиноких борців. Заклик попереджає, що ще важчі часи перед ними, але й висловлює впевнення, що і в найгірших ситуаціях вояки УПА й підпільники чесно і гідно виконають свій обов'язок боротися до останнього набою і останнього віддиху:

«Ніщо — ні переважаючі сили ворога, ні важкі умови партизанської боротьби, ні той факт, що український народ стоїть сам проти найбільшої імперії світу, — не заломило й не заломлює Вас, українські повстанці і революціонери. Свідомі того, що боротьба за Самостійну Україну — це боротьба за найрідніші інтереси українського народу, свідомі того, що боротьба за національне визволення — це найсправедливіша боротьба в світі, Ви доказуєте чудес героїства, самопосвяти, витривалости, впертости. Добровільно прийнятий Вами масовий звичай кінчати самогубством у критичній ситуації — зразок патріотичного героїзму, що його не подибуємо в історії боротьби народів. Геройським зусиллям усього українського народу, кров'ю найкращих українських патріотів, що своїм гаслом мають «здобути Українську Державу або загинути в боротьбі за Неї», пишеться новий героїчний розділ історії України, твориться нова героїчна епоха в нашій національно-визвольній боротьбі. *Боротьба, яку ведемо сьогодні, закладає найважливі морально-політичні підвалини під Українську Самостійну Державу, підносить український народ з того політичного небуття, до якого спихали нас усі окупанти, вводить нас у коло вільних народів світу як націю повноцінну, цілком дозрілу до самостійного державного життя.*»

Коли б нічого іншого не залишили нам співтворці тієї переломової доби в історії українського народу, якою була визвольна боротьба в часі і після Другої світової війни, то вище наведені рядки були б найповнішим і абсолютним свідоцтвом, як вони розуміли до глибини історичну суть своєї боротьби, її ролі в житті українського народу і в його дальшому розвитку. Вони були свідомі за словами І. Франка, що «щастя всіх прийде на їхніх кістках». Однак «десперадосами» вони не були. Навпаки, в найтяжчих ситуаціях вони холодно розважували, як поступати, що і як робити, щоб продовжати свою боротьбу якнайдовше, щоб здобути якнайбільше успіхів, бо вони, ці успіхи, це цеглини «морально-політичних підвалин під Українську Самостійну Державу». Вони знали, і це своїм поступуванням на кожному кроці доказували, що вони не лише кожної хвилини свого життя «готові на найвищу жертву», але, що вони також є великими майстрами визвольної боротьби, уміють піднести народ на ноги й уміють його по-мистецьки вести від акції до акції, щоб якнайкраще використати свої обмежені сили, але завдати максимальних втрат ворогові, щоб він

навчився шанувати й боятися українського чинника, а не легко-важити його.

Могло б здаватися, що після цих великих моральних і політичних успіхів українське керівництво поповнить важку в боротьбі помилку перецінювання своїх сил й недоцінювання ворога. Але Президія УГВР і Команда УПА не лише бачили реальну дійсність, але й раціонально розважували її, шукаючи за якнайбільш прагматичними дальшими методами і тактикою боротьби. Вони постійно застосовували нові способи боротьби і планували у дальше майбутнє. В листопадовому заклику сказано:

«Бійці і Командири УПА! Співвідношення сил між нами і ворогом примушує Вас перейти з повстанських форм боротьби на підпільно-конспіративні. Опануйте нову тактику боротьби. Вивчайте можливості завдавати ворогові ударів за цієї тактики. Будьте взірцем партизанської витривалості, бойової мужності і відваги, як були ними дотепер. Оберігайте і продовжуйте славу героїчну традицію УПА.

Підпільники, революціонери! Ви — передовий політичний авангард у визвольній боротьбі українського народу, хребет українського визвольно-революційного руху. На Вас лежить основна відповідальність за дальшу долю нашої боротьби під ворожою окупацією. Від Вашого гарту, від Вашого вміння підпільно боротися залежить тривалість цієї боротьби. Ви маєте і одне, і друге. Пильно вивчайте підступні методи НКВД. Будьте серед народу. Підтримуйте його на дусі. Будьте для нього взірцем національних чеснот, революційної мужності. Включайте в революційну боротьбу за Самостійну Україну ту частину українського народу, яка покищо стоїть осторонь від цієї боротьби».

Керівні визвольні чинники не дають можливості ворогові виврати їм стратегічно-політичну ініціативу з рук і накинути форми й засоби боротьби. Навпаки, вони зазделегідь намічують і переводять такі зміни, які найдоцільніші. Окружені стократ сильнішими силами ворога і не зважаючи на його жорстокості та важкі удари, не зважаючи на різні т.зв. амнестії, заклики здатися й бути помилуваним, маса населення тримається з найвищою людською, а можна сказати — з навіть надлюдською, гідністю, а активні борці відстоюють свої позиції до свого фізичного кінця. Всі вони бачать, що їхнє військове і політичне керівництво стоїть на висоті потреб і не марнує людських сил та робить те, чого положення вимагає. Завдяки тому, при і після переходу на нові форми боротьби опір большевиками не падає. Листопадовий заклик стверджує:

«Та в тій величезній трагедії, що її тепер переживаємо, є один радісний момент. Під ударом окупанта український народ не заломився, не впав ворогові до ніг, не скорився. Найдикіший терор, найневигодніші умови боротьби не змогли підірвати сили праг-

нень українського народу до самостійного державного життя — до Української Самостійної Держави. З того лихоліття, що створили на нашій землі сталінські загарбники, український народ виходить як народ-борець, як народ-герой, а не як народ-раб. І саме це — той радісний момент, який нас, Українську Головну Визвольну Раду — всенациональне найвище керівництво визвольною боротьбою українського народу і весь український народ настроює оптимістично щодо нашого національного майбутнього».

Заклик УГВР з листопада 1946 р. показує якнайвиразніше, може краще як будь-який інший її документ, до якої міри в її поступуванні були пов'язані, фактично перетоплені в одно ціле: холодний, прагматичний реалізм і розрахунок розвиткових тенденцій та загального положення в Краю, і героїзм. Ні УПА, ані тим більше УГВР не піддавалися ні на мент ілюзіям. Вони знали відношення сил, вони знали, в якому напрямі іде розвиток подій і на цьому тлі вони усвідомлювали свою роль і далші свої акції у цьому великому і морально фундаментальному історичному змагу. В кожній ситуації вони були готові «прийняти смерть як найвищий вінок», смерть не з десперації чи безвихідности, а тому, що цього вимагала існуюча дійсність, а ще більше — майбутнє визвольної боротьби, а вже найбільше — майбутнє українського народу взагалі. Вони зі своєї обраної дороги не зійшли, ніколи ні на мент про компроміс, а тим більше про капітуляцію перед ворогом не думали, бо боротьба нації за державу не знає ні компромісу, ані капітуляції. Нація хоче жити, а в понятті життя нації власна держава є органічною й невід'ємною частиною її життя!

(Закінчення буде)

Матеріали і поезії з України

Олесь КОРОТКИЙ

У ДИВОСВІТІ РІДНОГО СЛОВА

Не випадково хочеться почати чергову зустріч з поезією Василя Голобородька саме оцим перекликом зі статтею Івана Дзюби «У дивосвіті рідної хати». Вона була і залишається донині однією з найбільш вдумчивих і вдалих спроб аналітичного проникнення в суть поетичного світу Голобородька.

Та вже минає майже чверть століття поетової пригоди зі словом, творчого змагання цього мистця зі світом. Цікаво заново заглянути до його поетичної майстерні. Численні ровесники Голобородька, ті, яким пощастило пробитися на «спілчанський парнас»¹ друкованих письменників, стали вже майже сучасними клясиками. Йому ж (не єдиному) випала доля клясика. . . чекання на свій вітчизняний книжковий деб'ют.

Шанувальники сучасної української поезії певно пам'ятають, що Голобородько вибув із ниви художнього друкованого слова в Україні після того, як в 60-их роках промайнули друковані на сторінках журналів його окремі поезії, після того, як київське видавництво «Молодь» не погодилося надрукувати його збірку «Летюче віконце». Написана в тих роках згадана вже стаття І. Дзюби розкривала рідкісну своєрідність поезії Василя Голобородька. Цю оригінальність відчували всі читачі, критики і друзі по перу. Його поетичне слово невимушене і природньо переступало, а навіть стирало грані уявного та реального світу, завдяки чому перед читачем, говорячи словами вірша Б. І. Антонича, «світ розкрився ширше й глибше».

У рядках молодого поета несподівано оживала перед читачем тканина системи мислення та відчуття наших предків з часів навіть дохристиянської давности. Він наче замочив своє перо в ароматах давнини і повів у цей призабутий чарівний дивосвіт рідної хати.

У відгуку М. Малиновської² на цю поезію та у виступах таких літературознавців, як Л. Коваленко, Є. Адельгейм, Л. Мороз, С.

1. Очевидно маємо на увазі СПУ.

2. «Літературна Україна» за 17 квітня 1964 р.

Тельнюк, О. Ющенко, В. Могильний на вечорі-обговоренні творчості молодих поетів, усі вказували однастайно на своєрідний внутрішній світ молодого автора, в якого можна спостерігати оригінальне поєднання йому тільки властивих прикмет з живими стимулами, що йдуть від рідних та закордонних традицій модерної поезії.

Одначе головні полемісти І. Дзюби³ знайшли в поезії Голобородька тільки шкідливий гіркий песимізм, що мав бути ніби доказом невизначеності світогляду молодого поета. І тут годиться пригадати, що вже у славнозвісних 30-их, а потім у 50-их роках нормативна офіційна критика перевиховувала сумних письменників на веселих, песимістів на оптимістів. Дивосвіт рідної хати закваліфіковано було як «дивосвіт тісної хати». «Ухил» став об'єктом гострого обстрілу. Отож і не диво, що ця оригінальна поезія не одержала пропуску до читача, бо надто різко ломила стандарти спрощеного оптимістичного реалізму, духовні та естетичні нормативи.

Зі сторінок виданого у видавництві «Смолоскип» в 1970 р. «Летючого віконця»⁴ поставав перед читачем майстер слова, який засобами своєї своєрідно сюрреалістичної поетики, прийомами лірики, наснаженої гротеском та іронією, розкривав абсурд навколишньої дійсності. Поряд цього, образами посталими з несподіваних асоціативних зміщень, пост створював заворожливі свіжість ліричні еквіваленти найпотаємніших духовних порухів людини в її спілкуванні з іншою людиною та з природою. У поетичній техніці свого словотворення Голобородько неначе воскрешає прадавні традиції магічного заклинання словом (тобто найбільш архаїчних форм поезії) в часах, коли воно стояло близько речі і люди вірили в його магічну творчу силу.

Відсутність відомих систем українського вірша, рим та розділових знаків, щедre використання розмовних інтонацій, розмовного синтаксису та прозаїзмів як повноцінних поетичних елементів — все це не дозволяє зараховувати його поезій до відомих ліричних жанрів. Його твори найчастіше схожі на своєрідні ліричні мазки, або на згустки, часом на біблійні притчі, на маленькі ліричні новели, або на мікродрами, своїм магічним реалізмом перекликаються з творами народного ліроепосу. Подібний цьому тип образності та графічного запису знаходимо ще мабуть тільки в І. Калинця та Л. Кисельова.

Поети з генерації шестидесятників ставали на прю зі світом zde-

3. І. Дзеверін в московській «Литературной газете», а за ним і Д. Седих у «Літературній Україні».

4. Книжка охоплювала поезії чотирьох рукописних збірок: «Летюче віконце», «Пастух квітів», «Ікар на метеликових крильцях», «Від криниці до криниці».

більшого з позицій різкої публіцистичної наступальности, проводячи в площині естетики та суспільно-політичної проблематики свій розрахунок з часами культу. Голобородько заговорив у найбільш камерній, емоційно стриманій тонації. Озброєний іронією і своєрідним дотепом прискіпливіше від інших докопувався до правди. У творах назовні беземоційних поет, з вражаючим містецьким чуттям, проливає світло на чистоту всього природнього у світі, де:

бджола каже квітці: на і та розтуляє долоню
зелені діти побралися за руки — водять танок
метелик виймає загадку із білого горнятка

Поряд цього у інших поетичних текстах він самою конфігурацією вибраних фактів оголює приховану, а насправді кричущу абсурдність цілого ряду реаліїв з «фронту дійсности» (вислів О. Лапського) давньої і сучасної України (пор., наприклад, *«Засушені козаки»*, *«Рукавоздача»*, *«Укнали в мене ім'я»*, *«Готуємося до свята»* та ін.). Ось у вірші *«Укнали в мене ім'я»* шляхом логічного умовиводу дотепно і дошкульно осмішено інертну рабську згоду «того, в якого ім'я украдено» на своє нове безлике (безіменне) існування. Анормальність такого стану стає для нього очевидна щойно при спробі відповісти собі на запитання — як же будуть звати його дітей по батькові? Майже ніхто більше з такої позиції, засобами іронії, гротеску та сміху, не розраховувався з недавнім минулим та з пороками нинішних днів. Бути поетом — це крім всього іншого наче заново створювати світ, бути деміюгром, речі та явища наділяти іменами. Численні поезії Голобородька, будучи спробами визначити суть розмаїтих явищ, мають структуру своєрідних розгорнутих дефініцій. Таке спостерігаємо, приміром, у вражаючому влучністю спостережень вірші про прикмети старіння. Варте тут зокрема уваги семантичне навантаження граматики тексту. Універсальний характер явища старіння посилено виражений між іншим за допомогою настирливої мелодії безособових дієслів:

Старіти, кожного року додавати
до інтимної колекції на горищі
ще одні стоптані черевики,
мінати стерті дерев'яні ложки на нові,
шмугляти коловороти на колодязях,
ставати серйозними,
гратися серйозно
в сім'ю, в обов'язки, в чоловічу дружбу
і не вірити снам,
де ляльки розмовляють як люди.

Голобородько захоплює м. і. розмаїттям свіжих форм поетичної експресії. Що їх породжує? Складність сучасного світу потребує нових засобів та щораз місткіших носіїв пришвидшеної та сконденсованої інформації, тобто й нових поетик у літературі. Приміром, дійсність останньої світової війни, концтаборів та геноциду формувала м. ін. поетику стримуваних емоцій польського письменника Т. Ружевича. А ось вчитаймося у рядки О. Лапського з Польщі:

Я з дияволом
веду діалог

«Я» у слові «диявол» повторене ще двічі в звучанні наведених рядків стає мірою запеклості цього диявола — поединку з ворогом.

Або ще:

То не з лугу, то не з поля,
З фронту дійсності широкої
Туман налягає. . .

Придивіться, скільки стилів нашарувалося в одному реченні цього ж поета. Перший рядок — переклик з народною думою, другий — фраза неначе вихоплена з публіцистичної статті і останній — відгомін народної пісні доповнює цей ліричний коментар до неясної реальності, яку хоче поет проникнути.

Це дійсність XX століття та специфічні умови, в яких доводиться жити й творити залишили свій відпечаток на сконденсованій, заправленій іронією ліриці О. Лапського, на предметних пейзажах С. Гостиняка з Чехо-Словаччини, на ліричних фресках М. Корсюка з Румунії, сюрреалістичній праці Е. Андієвської (що мабуть єдина проклала шляхи цьому напрямку в українській повоєнній поезії на еміграції). Соками реаліїв сучасної України і тривогами людини нашого часу, якій доводиться відстоювати право на особисте та національне самовизначення, наснажена також поезія Василя Голобородька. І. Дзюба в закінченні згаданої статті писав: «Хочеться тільки висловити віру в те, що в міру наростання життєвого і творчого досвіду Василя Голобородька множитимуться і глибшатимуть його стосунки до дійсного буття, а значить і все більше повнитиметься істинним змістом його поезія».

Ознайомлення з новими, згодом написаними творами, повністю підтверджує ці сподівання.

Силою оригінального проникнення в душу реальних явищ, та в тайни семантики рідного слова, цей поет прокладає мости від джерел найдавніших до наймодерніших українських традицій.

Якраз мова і є полем, на якому найвиразніше проявляється його новаторство. Мова може бути своєрідним показником стану

здоров'я національної культури, її знекровлення або розквіту. А що, коли вона до краю обідніє у вживанні обмеженому тільки до деяких сфер суспільного життя, коли захитається первісний органічний зв'язок між словом та його реальним десигнатом і коли слово, зродивши свої природні функції, стане слухняним знаряддям дезінформації? Художник слова опиняється в засиллі «чужих слів», що, як пише І. Драч:

«приссалися до мене»
і до моїх речей.

Як бути тоді поетові, чого прагнути в таких обставинах?

Хай слово тоді умре.
Хай забудеться все сказане і все написане.
Хай змовкнуть радіо і промовці
І перестануть виходити органи брехні — газети,
І згорять бібліотеки — ці кладовища
Засушених метеликових слів.

Тоді в лісі випаде сніг
І людина вийде зустрічати другу
і пташка, що живе в білому лісі
покладе одно крило на одного,
а друге на іншого, просто прощечече.
І то як блага вість.

Воістину шевченківський діапазон бунту звучить у цій Голобородьковій поетичній програмі обнови. Треба знову знайти шлях до другої людини та до природи, знайти не окалічену промову. Задля того й відбувається в цій поезії повернення до чистих джерел магії слова, до пракоренів семантики рідної мови.

Так, як у сучасній фізиці четвертий стан скупчення матерії — плазма є усе ще багатонадійним порогом до нових джерел енергії, в сучасній поезії до певної міри аналогічний йому стан розкритості слова є для творця передумовою відродження живого організму, мови та його виражальних потенцій.

Деякі літературні напрямки та течії перелому XIX і XX століть, а потім 20-их та 30-их років були вже свідченням таких шукань. Досвід символізму, експерименти «романтикою цивілізації» — футуристів, майстерність неокласиків, «поезія кляннетизму» П. Тичини, «лінгвістична» поетика В. Хлебнікова, імажинізм та сюрреалізм, так оригінально перевтілені і виявлені у праці Б. І. Антонича — усе це не пройшло безслідно. З цих рідних і чужих джерел зачерпнули й шестидесятники. Серед них, на обрії 60-их

років поезія В. Голобородька засвітилася власним неповторним світлом, несподівана і свіжа як ковток криничної води.

Чергова добірка його творів потребує ще кількох напутніх слів, які доповнять сказане. Можна ж бо тут говорити не про розвиток, як про різкі зміни, а лише як про кристалізацію раніше вже виявлених рис цієї поезії. Якими ключами відчинає вона тепер двері до розуміння себе і світу?

Перш за все треба звільнитися від навичок стереотипного раціонального сприймання, щоб змогти заглибитися у цей світ небуденних образів, у казкову країну поетичного дива, в якій усе можливе.

Треба наголосити на цьому ще раз — згаданий дивосвіт треба розуміти перш за все як дивосвіт рідного слова. Це й переносить шукання основ своєрідності цієї поезії з тематичної площини на площину поетики та елементів лінгвістики. Саме рівень мови та семантичний аналіз повинні бути для читача Голобородькових поезій відправними точками на шляху до повної інтерпретації.

Ось візьмімо окремі рядки з вірша *Поріг папороті*:

біло даленіє поріг іржавої папороті

 темніють мечем
 поточені черв'ю стежки до ікони

 мідна пустка складається у квітку

Звичайні відомі слова, але в яких незвичних словосполученнях! На первинному т. зв. примарному рівні цей текст семантично не зв'язаний. Треба знайти такі вторинні значення окремих слів, які привернуть текстові логіку семантичних зв'язків. Процес активного, розуміючого прочитання потребує тут часто допоміжного семантичного словничка тексту, пояснення відтінів значень, що виникають навіть з самих граматичних форм.

Ось *даленіє поріг* — тобто віддаляється (а також видніє вдалині); дієслово — неологізм *даленіє* створено на зразок дієслова *ближчає* як його антонім; іржава папороть — це мабуть зів'яла, засохла, омертвіла, або й мертва, бо жива папороть може бути «іржавого» кольору тільки внизу біля коріння; *поріг іржавої папороті* — можливо нашарування значень кількох словозворотів, або принаймні переклик з такими як «рідний поріг», «поріг невловимого щастя», «рідний поріг зів'ялого (мертвого) щастя».

Наростання похмурої картини посилюють далі «поточені червою стежки до ікони» (сама ж ікона тут непідвладна нищівній черві), а завершення — образ процвітаючої «мідної пустки», що

може бути пустою церковних дзвонів, наповнених не звуком, а мовчанням. Подібні тим мотиви проминання і руїни, якихось духовних травм і тривоги, часто на фоні церковного інтер'єру, проходять перед читачем наче кадри дивного сповільненого фільму в багатьох інших творах.

Тут:

Дзвіниця мережить очі *нелітком птахом*
проходять уривки *вигасаючих скронь*

.....
дихає багаття на материні намисто для пречистої
(*Материні намисто для пречистої*),

тут і:

вогні тривоги, порох утрачених пелюсток,
стежки умерлих не повертаються до підшов
(*Вітер мертвих*),

а:

чумаки синіють нитками у *високих печалях*
на уламках відцвітають *утомлені діти*
готуються пізними іскрами вийти
в діброву чистого попелу

(*Чумацький шлях*)

У Голобородька на кожному кроці ждуть нас несподіванки його багатовимірною поетичного співу, інколи близького до пейзажів зі сонних марень і видінь:

... завершується *перше життя*
.....
на другому дні річки, над мертвими
у кошику різнобарвні сльози
(*Мох жіночої руки*).

Хто захоче натужити уяву, заглибитися в семантику слова, яке спалахує багатьма гранями значень, побачить тут інколи світ жахний своєю сюрреальною силою експресії, знайде часто жорстокий осуд явищ, на які ця поезія опосередковано вказує. Та зразу ж треба сказати, що даремно було б намагатися віднайти точні іконічні, образні в живописному розумінні, еквіваленти Голобородькових метафор. Чи еліптично скорочені, загущені, чи знову ж «розквітаючі», його образи є здебільшого перекликом і суперечкою значень, створюючи найчастіше не живописні, а семантичні пейзажі. Тому й майже неможливо зробити до його творів традиційних «ілюстрацій», зате вони прекрасно інспірують і провокують до рівноправного діалогу мистця з поетом, про що могла б певно багато сказати молода варшавська художниця Арета Фе-

дак, чиї графіки заінспіровані поезією В. Голобородька цікаво, супроводжували її на сторінках варшавської «Нашої культури».

Варто відмітити, що вельми часта в цій поезії форма множини дієслів і ліричний монолог у формі «об'єктивної» епічної наративу від третьої особи, вказують, що поряд сфери чисто інтимних переживань, поет замахнувся на явище ширшого універсального, а принаймні національного формату. Так воно є, приміром, у потрясаючому вірші «Нічні дороговкази», де:

Мигтить лінива неволя яскравим яструбом
(. . .) не чуто перелетів
.....
ховаємо обличчя за спину
а руки вирізаємо із зустрічей

Є тут ще: *луки незлетілих слів* — образний вислів постає на підмурівці можливих інших виразів: *луки нескошених трав, луки незлічимої птахи*.

Навіть найбільш пригноблюючий поетичний діалог просвітлений у Голобородька якимсь променем оптимізму, променем надії, що живиться світлом прийдешнього. Тут все ж таки:

я ми майбутніх човнів тішать безбарвні погляди

У Драчевому вірші — «*Серце інколи озирається*», у спробі заглянути в душу минулого є, наприклад:

*розстріляна скрипка в крові,
Та й не скрипка — надія на скрипку.*

Загущення значень поетичного тексту м. ін. шляхом недомовлень, а також через переміщення часових площин того, що діється з тим, що потенційно можливе, створює у поетичному просторі поле для активності уяви читача. Так у модерній скульптурі, наприклад, у О. Архипенка, навіть не заповнені прогалини, стимулюючи активне сприймання, — стають значущими елементами скульптурної форми.

У вірші «На вершині високої магори» потрясаюче сильно звучить шевченківський мотив. Рядки цього тексту безпомилково б'ють у фальсифікаторів Шевченкових ідей, у тих, які на всі лади одягають його в уніформ лише «соціального», антикріпосницького бунтаря і провісника відомої «сім'ї» народів. Так само вони й роблять гурт «шахтарів» з учасників здвигу пробудженої нації. Теперішній час, в якому ведеться лірична наратив, посилює відчуття актуальності значень цього образу:

лежить Шевченко затиснувши у жмені
вишневу кістчку тіла
від міцних дзьобів птахів
що роблять тих хто присутній
на поминках шахтарями

Хочеться ще відмітити велику ліричної експресії таких м. ін. поезій, як «Настає час», «Верба обіймає», «Менший брат утікає», «Чотирма полосами». Чарівні мазки наснажені поезією, яка іноді пливе уже з самого аромату слів — народних назв рослин і дерев, наприклад: *Квітка: Петрів Батіг, Дерево: Любисток, Квітка: Кінське Копитце*. Світ якоїсь магічної казки знаходимо у поезії «Та рана».

Схрещуючи лірику з логікою, вразлива на уявне і конкретне, поезія Василя Голобородька дарує справжню радість спілкування з дивної краси мистецтвом слова.

Час показав, що пейзаж сучасної української лірики, без цієї творчості, вже немислимий. Перо цього поета не взялося іржею зневіри і плодоносить всупереч усім перепонам. Кажучи словами мотта до розуму⁵ з приводу іншого шестидесятника, всупереч усім бажанням недругів

Вологе за водою
не спливе

Хоч воно й роду
середнього

Бо з ідеєю
бо з духом здружене

Всупереч підриву
визріває

Мов налив
зі спраги справжнє

5. О. Лепський, з приводу Івана Драча, «Наша культура», березень 1969.

Василь ГОЛОБОРОДЬКО

Коли народився
батько уже носив у тілі чуже залізо і свою сіль
Бузинова могила уже не була люстром
і Золоті Ворота задовго до мого народження
покинули зводити так і стоять недобудовані
і риштування знято

* * *

Що робити
коли по полюванні на мух
з радістю зауважили здобич
зі смутком переконаєшся що мух уже немає
і відкладеш лапавку із газети
від 4 липня 1972 року?

* * *

Мишачий берніс ти грієшся
коло каміну зі стебел польових трав
якого ти утнувби вірша
побачивши мене виораного з нори копальні

* * *

Кошика виплів
і перше яблуко що упало у кошик я сам
ось я вложу у кошик
і ногами розправлю його
щоб тісно йому було від яблук
як під моїми ногами
дві ручки ладонею до кошика
щоб лагода була

* * *

бджола квітці каже: на — і та розтуляє долоню
зелені діти побрались за руки — водять танок
метелик виймає загадку із білого горнятка

* * *

Вітерець що трусе яблука
зірвав з голови кашкета
і покотив попід яблунею
коли я наздогнав його
він лежав під яблунею повен яблук

озирнувся я щоб подякувати йому
а він уже до скирти добіг
і в соломинці сховався
щоб батько не знайшов

* * *

Дочко двох батьків
з косою у яку заплетено рибинок
твоїм вузеньким містком
дівчатам боязко проходити на той бік
де зяє провалля квітучих трав
де крок ступнути
у провалля упасти
завиненій у найтонше полотно хмар

* * *

Вчителько сестри босої ніжки подружко
того вірша що загадували вивчити
сестра моя пальцем восковим витерла
щоб ніжкою мертвої пташки написати
рядок довжиною від шкільного дзвоника
аж до того дзвона що буде зліплений зі снігу

* * *

На призьбі три жінки
з волошкою сухою в руках
стережуть двері у надвечір'я
сльози того хто повернувся з тривожних мандрів
не воскресають пахощі волошки
і поглядів трьох жінок не виповнюють:
крізь їх очі бджола пролітає
і тінь свою не знаходить

* * *

дівчина умирала
бо вдавилася вишневою кісточкою
була уся білою
покрилася тарілками
як рибина лускою
хочу зігріти тебе вишнями
що їх повні жмені
хочу зігріти тебе
кожухом вишневого садка

* * *

Тихий рай за білими пелюстками починається
де між гілок уквітчаних любо відпочивати
душам умерлих родичів
де бджоли золотий вітер здійсмають
аж хата умерла що коло нашої хати цвіте
ось-ось злетить під стелю вибілену блакитною крейдою
так стовбур держе

* * *

Тихий дощик прийшов
дерева ще голі
напинав намети розпуклих дерев
ховається від дощу
сидить у траві
із прозорих намистинок
розсиплених весь
у дупло поклав
вулик вузлика
липового цвіту

Поезії закордонних авторів

Володимир ЯНІВ

З ЦИКЛУ «МРІЯ ТА СЛОВО»

V

(Дорід осені)

Без жалю, мирно, в невідоме
Листками падають літа,
І без втоми йду свідомий,
Що радість в дім мій завіта,
Хоч всі йдем в простір невідомий.

Як рік за роком багатіє,
І тут, і там, і скрізь вже слід
Ягід, дозрілих з квіту мрії,
Не жаль утечі бистрих літ,
Як рік за роком багатіє.

Дородом осені щасливий,
Хоч ось зима, й мороз, і лід,
Хоч ніч згасить життя й пориви,
Я шлю незнаному привіт,
— В безсмерті книг живу щасливий.

Берхтесгаден, 11.I.1972 р.

(Гармонія стихів)

Вливаю радість я в розвагу
Сумирних мислей, мирних дум,
Стишу у слові сміху спрагу,
Щоб не болів далекий сум,
Який віллю у дум розвагу.

Проказу змию я образи,
Мерзоти людської та зрад

У чистім джерелі оази,
Де слова сила й маєстат
І ницість нищить, і образи.

Розпука й радість в ритмі й римі
Сплине сльозами й сміхом строф, —
Спокійний піду в путь незриму
Моїх тріумфів і Голгоф
В акорді слів у ритмі й римі.

Мюнхен, 2.II.1972 р.

(Ars aeterna)

Зморозив лютий в скло дерева —
У ліс лискучих ялинок,
Вбрав в білі шуби соболеві,
Веселкою укрит зірок,
Що світять в сонці у деревах.

На вітті квіття самоцвіти
З хрусталою вирізьбив мороз,
Холодною красою світять,
Перлинами розлитих сльоз,
Що зціпеніли в самоцвіти.

І засміються й наші сльози
В безсмерті вічної краси,
Як тугу словом переможу,
Брильантами розблснуть сні,
У слові зціпеніють сльози. . .

Мюнхен, 7.II.1972 р.

Петро КІЗКО

ІЗ ЗБІРКИ «СОНЦЕ І ГРОЗИ»

РАНКИ

Дружині

Люблю я ранки голубі
За свіжість їх і пахощі.
Чи кине ще хто-будь тобі
Таких натхненних радощів?
Хіба дружина, та, що все
Життя своє і клопоти,
Любов свою тобі несе
Під грізні років рокоти.
І усміх в неї, ніби ті
Ранкові щедрі промені,
І ласки хвилі золоті, —
Чи дав би їх ще хто мені?
О ранки, ранки голубі,
Люблю я ваші пахощі.
Чи кине ще хто-будь тобі
Таких натхненних радощів?
1958 р.

ЗАТИСНИ ЩІЛЬНІШЕ ВСІ БОЛІ

Затисни щільніше всі болі
Й нікому розкрити не смій.
Бо кожний їх має доволі,
А радощів мало. Посій
Для себе і інших утіху,
Яка проросла б, наче цвіт,
Яка б усміхалася лиху,
Зганяючи сутінки літ.
Хай сміх і крізь сльози промінить —
Це ж Лесі великої клич!
То рисе малої людини —
У дні свому бачити ніч.
Нехай набирається сила
У кожному порусі м'яз,
Тоді і розгорнуться крила,
Зміцніють у тисячу раз!
Затисни ж щільніше всі болі
Й нікому розкрити не смій,
Бо кожний їх має доволі, —
Ти радощі квітами сій!
1957 р.

Юрій БУРЯКІВЕЦЬ

ВЕЧІР НАД ПРИП'ЯТТЮ

Вже сонце невода свого забрало
Із лугу у несходжені краї,
І гуси у затоці прокричали
Про ті літа утрачені мої.
Стихає моква в сизуватих хмарах,
Спочити укладається на стіг,
Вже місяць вийшов пошукати пари,
До зорями обтиканих доріг.
А я замислюсь біля хвиль дрімливих,
Приляжуть у прибоях на пісок,
Чи бачили вони людей щасливих,
І мій розквітлий в полі волошок?
Він мрію радує, зорею світить,
Кладе помітний відблиск на ріку,
Щоб я не смів любов занапастити,
Проходячи босоніж по піску.
Рибалок зайнялось рясне багаття,
А на колодках чути сміх дівчат,
У їхнім погляді палке завзяття,
Їм хочеться замріяно кохатъ.
У щасті бути і сп'яніть од нього,
Щоб не було тій радості межі,
І не спіткнутись в мріях на порозі,
Коли зорею ранок заблищить.
Літа з плечей схотілося стряхнути,
Наївним стати, може і дурним,
Ту гіркоту життєву позабути,
Що устає, як спозаранку дим.
І наздогнати ту, що загубилась,
Коли поблискував світанням шлях,
Щоб серце вистраждане долюбило,
Себе в її споглянувши очах.

12 серпня, 68 рік.

ЗАДНІПРЯНКА

Полюбив смагляву задніпрянку,
Солов'ї про це щебечуть в лад.
Вийди юнь моя рожевим ранком,
І послухай, як співає сад.

Ти ще весен майже не стрічала,
І не встигла палко полюбить.
Вже комусь зозуля прокувала
Мало весен на землі прожить?

Усміхнись до кожного привітно,
Та хіба тривожитись мені?
А хотілося зеленим квітнем
Голубіти в рідній стороні.

Любуватись яблуневим пухом,
Цвітом, що спадає на стежки. . .

.
Так виходь же, юносте, послухать,
Як кує зозуля край ріки.

42 рік

Наука, дослід

Олег РОМАНИШИН

Дослідчий Інститут «Україніка».
Торонто.

ПОЕЗІЯ ГЕРОЇЧНОГО ЕНТУЗІЯЗМУ ЗІНОВІЯ КРАСІВСЬКОГО

У своєму зверненню «До читача», Зіновій Красівський вказує зацікавленим основні сюжети і рамки, в яких вміщуються вірші зібрані у *«Невольницьких плачах»*, опублікованих у Брюсселі видавництвом «Література і Мистецтво» в 1984 р. З. Красівський теж підкреслює важливість своєї біографії для кращого розуміння *«Плачів»*. Тому необхідно звернути увагу на інформацію подану поетом, яка віддзеркалює його погляд на власну літературну творчість на тлі свого життєвого шляху:

«... Своїм способом життя я стверджував філософію героїчного ентузіазму. В поезії це все конкретизувалося і конденсувалося.

Моє розуміння Добра і Зла, Правди і Кривди, Радощів та Печалей, політичної наснаги певної категорії людей, народу матеріялізувалися у слові. Постійна боротьба за збереження свого національного, політичного, просто людського «я» вимагала гранично чіткого розмежування і стала домінантною мого поетичного вираження.

Можливо, саме ця особливість моїх віршів, що так вперто нав'язують читачеві моє світобачення, дехто порахує за зайву прямолінійність, проте у світі української офіційної поезії так щедро насиченої лукавством, сервілізмом, заграванням з властимуцями і просто псевдотемами, вона вирізнятиметься ширістю українського політв'язня, що все своє свідоме життя находився за тюремними ґратами, чи готувався до них»¹.

1. Зіновій Красівський, «До читача», *Невольницькі плачі* (Брюссель: «Література і Мистецтво», 1984), стор. 119.

Збірка віршів *Невольницькі плачі* «врятувалися чудом» від знищення адміністрацією советського Ґулагу, і продіставшись на Захід, була опублікована без відома і згоди автора.

Деякі вірші Красівського появились теж в антології *Поезії з-за колючих дротів* (Мюнхен: «Шлях Перемоги», 1978), стор. 105-112.

Особистий спомин з концтабору про Зіновія Красівського появилася в ескізах колишнього політв'язня Ґулагу Анатолія Радигіна, «Загибаючий поет», *Життя в мордовських концтаборах зблизка* (Мюнхен: Українсьер Інститут фір Більдунґс-політік, 1974), стор. 42-45.

Із життєвого шляху Красівського слід відмітити такі основні моменти, які, безперечно, вплинули на його поетичну творчість. Зіновій Красівський народився 12.11.1929 р. на Івано-Франківщині. Початкову школу розпочав за польської окупації Західної України, а закінчив за першої російської. За німецької окупації закінчив шосту класу гімназії, а за другої російської, в 1946 р., закінчив десяту класу й одержав атестат зрілості. У воєнні роки і опісля життя Зіновія Красівського проходило в атмосфері національно-визвольної боротьби українського народу. В цій боротьбі теж брали участь і члени його родини — за що всі були репресовані, а один із його братів загинув.

Після закінчення середньої школи аж до арешту в 1949 році перебував на нелегальному становищі у Львові. Засуджений на 5 років тюрми і пожиттєве заслання. Амнестований у 1953 р. і засланий на шахти в Караганду, де в 1957 році став інвалідом. Від 1957 до 1962 року, з великими перебоями, студіює філологію на Львівському університеті, а теж співпрацює у бібліографічному відділі Львівської наукової бібліотеки. В 1964 році стає членом Українського Національного Фронту (УНФ) і є співавтором його програмних документів «Тактика УНФ» та журналу «Воля і Батьківщина». В той час написав роман «Байда» і збірку віршів «Месник». В 1967 році поновно арештований разом з товаришами за участь в УНФ і засуджений на 17 років ув'язнення. За збірку віршів «Невольницькі плачі» (єдина, яка до нас дійшла і яка є предметом цієї розвідки) і поему «Тріумф сатани», що їх Красівський написав у Владімірській тюрмі, його відсилають в 1972 році до психотюрме, де перебуває аж до звільнення у 1978 році. В 1979 році він став членом Української Гельсінської Групи, і висловив бажання виїхати з СРСР. У 1980 році його знову заарештовано і без суду вислано в Сибір на майже 6 років для відбуття решти засуду з 1967 року. Зіновій Красівський поважно хворий і є побоювання за його життя².

Подаючи біографічне тло творчості Зіновія Красівського, слід теж вказати на його оцінку ситуації в Україні перед, під час і після Другої світової війни:

«При польському окупаційному режимі українців тримали в чорному тілі, росіяни розмивали українську національну свідомість в демагогічних всепоглинаючих гаслах, німці же взяли за народ як за свою власність».

«На кожний період український народ знаходив якісь методи

2. *Невольницькі плачі*, Обгортка; *Невольницькі плачі*, стор. 119-125; *Рух за людські права в Україні: Документи Української Гельсінської Групи, 1976-1980* (Балтимор: «Смолоскип», 1980), стор. 257.

протидії, очевидно, проти фашистського нахрапу лишився єдиний засіб — підпілля, зброя».

«Прихід радянської влади не розв'язав національної нашої проблеми, а ще дужче загострив боротьбу. З одної сторони, зі сторони озброєного підпілля, стояла задача вдержатися, вижити, діждатися зіткнення антагоністичних собі світових сил і сказати своє слово; радянська влада поставила перед собою завдання придушити національно-визвольну боротьбу, а за одне і національну свідомість українців»³.

Свою життєву роллю Красівський окреслив у такий спосіб:

«...Я не мислю себе в екзистенції для самого себе поза процесом боротьби за елементарні національні і загальнолюдські права українського народу.

Сьогодні якраз в Україні склалося таке становище, що боротьба за елементарні національні права стала боротьбою за загальнолюдські права»⁴.

А щодо національних перспектив українського народу, Красівський висловлює «тверде переконання», «що права народу ніхто ніколи не підносив нікому на тарілці. Той стан, у якому є народ, наслідок обставин і потенції його духа»⁵.

До справи поєднання змісту поетичної творчості Зіновія Красівського з одвертістю його позицій як української людини, влучно висловився його товариш з концтаборів Анатоль Радигін:

«А в 1972 р., влітку, по камерах, де сиділи українці чи співчуваючі з ними неукраїнці, перейшли поголовні обыски. Шукали віршів. Всі вірші, написані українською мовою, що їх не вдалося знищити, були забрані й «обсліджені». Їх могли не знайти, їх можна було не «обслідувати». Знахідка цих віршів була пустою формальністю: свого ставлення до паліїв, до історії й долі України та Росії Зіновій не скривав»⁶.

«Епіграф» до збірки *«Невольницькі плачі»* стверджує основну етичну засаду світобачення Зіновія Красівського, що і віддзеркалюється в естетичних прийомах його поезії:

«Страшно відсидіти вік у тюрмі,
Страшно на нарах тюремних померти,
Та стократ страшніше гібити в ярмі,
Рабом на колінах діждатися смерти»⁷.

Своє світобачення у *«Невольницьких плачах»* Зіновій Красівський передає крізь призму національного поневолення України Го-

3. Красівський, «До читача», стор. 121, 122.

4. Там же, стор. 124.

5. Там же, стор. 125.

6. Радигін, стор. 44.

7. Красівський, «Епіграф», стор. 9.

сією, та з перспективи українського борця і каторжника, який відмовився «гибти в ярмі» чи «Рабом на колінах діждатися смерти». Поет вичерпно розробляє ці два основні мотиви під кутом трьох широких тематичних комплексів, а саме: 1) Людство-люди, світ, двадцяте століття, прогрес; 2) Україна, український нарід-українці; і 3) Під'яремна дійсність, яка окружає поета та її віддзеркалення в його особистому світі.

Важко сьогодні людиною бути

У своїх віршах поет, очевидно, змальовує критичний образ людства і світу. У світі і добі змеханізованого жаху, що словоблуди звать «прогресом» («За бар'ером», стор. 27), символом сучасної людини ще таки далі є неандерталець. Це, у свою чергу, довело людство майже на край пропасті, яка може замкнути коло розвитку людства й усе повернути назад до «амеби», чи у кращому випадку — до «печери»:

Важко сьогодні людиною бути.

.....
Ревуть реактивні мотори, ракети,
А ти мов загнuzданий кимось залізом
По кимось накресленій зверху орбіті
Кудись-то слухняно по-рабськи лізеш.

І ти не один. По такій же дорозі
Півсвіту манджає й правцює до ями.
Вже з неба стікають уранові сльози
І з жаху чорніють на сонці плями.

Здається, людство занесло ногу
До того, можливо, останнього кроку,
Щоб знов від амеби, знов від барлогу,
З доісторичного першого року⁸.

(«Роздуми», стор. 86)

Поет недвозначно висуває тезу, що тавро неандертальця завжди характеризувало діяння людства аж по сьогодні. Мінялися хіба прикмети довбні неандертальця і символи доби:

Гортаю я пожовклі сторінки
Дінянь людських від Еви і Адама:

8. У цитатах віршів подасмо в дужках заголовки вірша і число сторінки у «Невольницьких плачах».

Лиш вежі вавилонські, лиш бедлами,
Лиш схрещені під черепом кістки.

Неандерталець з довбнею в руках
Іде. Як тьма. Здрагаються століття.
(«Людство», стор. 50)

Похід неандертальця крізь історію людства, а особливо атмосферу змеханізованого жаху, якою він наситив світ у нашій добі, поет плястично змальовує в одному вірші, заставляючи до естетичного сприймання тематики змісли слуху, зору і відчущання болю і страху:

Чуєте?
Стогін лине!
Бачите?
Кров тече!
.....
Думка вогнем пече.
Чуєте?
Грім рокоче!
Бачите?
Зарева блиск!
Чуєте?
Кроки чути!
Бачите?
Йде, гряде!
Серце в граніті закуте,
В мозку метал гуде.
.....
В мороці б'ється крик:
Гинемо!
Гинем!
Гинем!
Стогне двадцятий вік.
(«Камо грядеши?», стор. 52)

Поет теж змальовує невідрадний образ людини у царстві новітнього неандертальця, де «Упало сьогодні в покору німу з хребтом перебитим життя під'яремне» («Гірчичне зерня», стор. 64). Низкою нагальних питань, поет вичислює власне ці прекмети, які, у його розумінню, характеризують повноцінну людську істоту і відмежують її від «анти-людини»:

... І камінь могильний на душу паде:
Скажи, що скоїлось з тобою людино?

Хто твій споконвічний *порив до ідей*
Зборов і поклав мов мерця в домовину?

Хто *гідність* твою у болото втоптав?
Хто *честі і гордості* плюнув в обличчя?
Хто *серце гаряче* в грудях підмняв
На черствий цурпалок холодної криці?

Де розум, що полум'ям ясним горів?
Що вивів тебе із печери на *волю*?
Чого не клекоче *священний твій гнів*
На дику скажену печерну сваволю?

(«Гірчичне зерня», стор. 64)

А цей безприкладний упадок людини поет приписує, з одного боку, жорстокості новітнього неандертальця, а з другого, гедонізміві, якому покляняється людство:

...Пережувала всіх і вся жорстокість
Щелепами бездушних лжеідей
.....
Уже не ходить мудрий Діоген
З ліхтарнею у пошуках людини
І не плекає нині мати сина,
Щоб дав розп'ятись за прийдешній день.

Вкінці, поет запитує:

Хіба осягнеш нині ситим шлунком
Де воля, правда, істина, любов?
(«Людство», стор. 50-51)

і потверджує вічну правду, яка призабула опокорена сучасна людина: «Ти б жити уміла, уміла б і вмерти» («Гірчичне зерня», стор. 65).

Але в цих дантейських обставинах, серед яких животіє сучасне людство, поет теж вбачає прояви безстрашності і величі людського духу, відчуває існування кари за гріхи супроти людськості, і вірить в можливість спокутування гріха і спасення. Ці поняття поет висловлює при допомозі відомих універсальних символів, хоча в усучасненому контексті:

...Прикований до скелі Прометей.
День відо дня все більш звіріють люди
І нишпорять партійні словоблуди
В кого б ще серце вирвати з грудей.

Та вперто камінь двигає Сізіф.
Хоч на вершині височить розп'яття,
Під ним розпалене багаття,
Та понад всім — величний міф. . .
(«Людство», стор. 50)

Тренос України

Основним тематичним комплексом у «Невольницьких плачах» Зіновія Красівського є його поневолена батьківщина, з якою він назавжди поєднав свою долю як громадянин і поет. Образи України, які змальовує поет, є глибоко трагічні. Це Україна історичного минулого, сучасної під'яремної дійсності, та проблесків пророчого шевченківського світлого майбутнього. У цих образах поет наділяє свою поневолену батьківщину то людськими то христоподібними прикметами:

. . . Вітчизно на Хресті!
Замучена!
Розп'ята!
З усіх терпінь, з усіх могил хрести
Ідуть мій біль на собі розпинати.
(«Мій біль», стор. 28)

. . . Знялась, зворохобилась хуртовина
Та й стогін потряс землею
І пошкандибала вдова-Україна
Шукати щастя за Єнісеєм.
(«Сум», стор. 77)

Але головною поемою-плачем, яка суцільно охоплює цей тематичний комплекс, є «Тренос України». У цій поемі, немов у калейдоскопі, згущеними штрихами проходять перед нами дантейські картини історичної Голготи України:

Хто це бовваніє
і вдень, і вночі мозолить собою очі?
.
Неначе з напалму дощ
на неї нещастя спадають.
Іде монотонними кроками час
в закляклих ручищах сокира.

Хто це, дивіться, накинув плащ
стражданню і мукам на плечі?

.....

Це я! Чуєте, я — Україна.

.....

Нёдруги, сусіди лукаві, вороги люті.
Звідусіль вороги.

Крадуться шляхами підступу і воєн
через Карпатські перевали,
з Дикого поля,
з литовських нетрів,
з нахабного Заходу,
з підступного Сходу,
з усіх сторін,
з усіх кінців світу.

О горе мені, горе!

Облягають мене чорними тучами,
хижими звірами.

О горе мені, горе!

Пруться зі списками,
з мечами,
в залізі,
з непомірною жадобою,
з чорною злобою.

Завойовують, терзають, поневолюють.

.....

Чорною долею простелився йому невіль-
ницький шлях на рабські торговіці,
капають сльози на кримських базарах,
на турецьких галерах,
у сибірських мерзлотах,
у всіх тюрмах і казематах
цілого світу.

Капають сльози,
тече кров,
божеволіють муки.

О горе мені, горе!

Вмирають мої діти-герої на катівських
палях, не нажившись на світі,
Струпіліють козацькі кости загачені

в болото у граді Петровім,
Сплелися у страхітливу гігантську тінь,
мільйони душ замордовані голодом,
А під брамою на тамтому світі юрма —
стоять, не проглотяться з попро-
стрілюваними черепами.
Конають в передсмертних судорогах
застінки, тюрми, табори.
Падали, падали зорі
та й зір не стало. . .

(«Тренос України», стор. 12)

Поет змальовує не лиш дантейські картини поневолення, але і апокаліптичну візію майбутнього повстання і помсти скривдженого народу. Це він робить на шевченківський стиль:

І доки тим мукам стогоном заходитися?
Доки тій кривді мое серце смоктати?
Доки мені кров'ю вмиватися?
Не видержують.
З брязкотом рвуться кайдани,
Зводяться зігнені постаті
І стають велетами.

Блищать проти місяця перековані коси,
На воду свячену клянуться ножі,
Загравами дзеркаляться шаблі:
Вийшло море з берегів, розгулялося.
Червоні хвилі розплескалися по землі
і . . . захлинулися у власній крові.

(«Тренос України», стор. 16)

Поняття Голготи, чи то у відношенню до Богочоловіка, чи у символічному відношенню до України, зумовляє рівночасно поняття месії. Поет узгляднює цю біблійну, історичну, та поетичну необхідність у своїй знаменитій поемі «Месія». На канві біблійного голготного шляху Богочоловіка — від Тайної Вечері до смерти на хресті — і його ролі як Спасителя людства, поет змалював українського месію, який теж жертвою крові мусить окупити гріх байдужости і нікчемности своїх людей, свого народу, задля його спасення і визволення. На біблійному тлі поет вирізьбив надзвичайно гострими штрихами так зв. «советську дійсність» в Україні й образ українського месії:

Таємна вечеря. За спільним столом
Сподвижники нишком зійшлися на раду.

— Братове! Провали, арешти кругом,
Між нами гадюкою повзає зрада.

Апостоли! Нині історія вас
На подвиг величний і праведний кличе
І долю пригноблених кожному з нас
Як ношу кладе особисто на плечі.

Ідіть!

Хай зневіри не знають серця!
Хай воля на крицю відкує завзяття!
Ідіть без оглядки!

Ідіть до кінця!
Крізь тюрми, страждання, злобу і проклаття.
Затямте!

Ідея живе лиш тоді,
Як прагне людина за неї померти!
Коли її кров'ю освятять! Ідіть!
Я вам відчиняю ворота в безсмертя.

А потім підпілля, Оливний город,
Цілунок зміїний продажного Юди,
З вогнями тупий озвірілий народ
Й чекістські багнети націлені в груди.
— Ти ворог народу!

Ти зрадник!

Бандит!

Державний злочинець!

Зречися! Зречися!

Гойдався на шнурку підвішений світ,
А очі до склянки з водою тяглися.

Немов прямовисна гранітна стіна
Прослалась дорога йому на Голготу.
Тріщала від ноші страшної спині,
Тьмарилось в очах від кривавого поту.

Гарчали солдати-чужинці як пси.
Ревіла юрма від злоби й отупіння.
Вривались в свідомість чужі голоси
Брудні як болото, важкі як каміння.

— Розпніте! Розпніте! —

лунало кругом.

Калічили цвяжи знесилине тіло.
Багрилось чоло під терновим вінком,
А спечені болем вуста шепотіли:

— О Боже! Прости мій народ! Не карай!
Вони безталанні не знають, що чинять.
Їх душі споганив ворожий нагай,
Їх розум і дух у неволі покинув.

За них нерозумних, нещасних, сліпих
Я дав себе, Боже великий, розп'яти. . .
Прийми мої муки як викуп за них. . .
Вони схаменуться і будуть страждати.

О Боже! — і в мёрок упали думки.
Солдат доторкнувся до серця багнетом.
Кінець. . . а вночі посходились жінки
Творити молитву над Богом розп'ятим.

(«Месія», стор. 92-93)

Поет глибоко вірить, що спасення прийде лиш тоді, коли народ схаменеться завдяки терпінню свого месії, і тоді, коли ці терпіння «як рани Христові закровоточать в народі сумлінням» («Глас вопіючий», стор. 87). Лиш тоді:

. . . довершений сльозою
Пугар терпінь розлився би рікою
І ти, народе, взявся б за мечі!
Народе мій, прийми мої плачі!

(«Молитва», стор. 11)

Мабуть частинно з дидактичних міркувань, поет оспівує низку українських історичних постатей, яких особиста постава чи дія символізують означені прикмети як героїзм, честь, самопожертву тощо. Плекання цих прекумет є необхідністю для дальшого існування української нації — особливо тепер, в обставинах поневолення.

Хоч мотиви у більшості цих віршів є суто історичного порядку, вони сповнені нагальністю, актуальністю, сучасністю. Історичні постаті і події з ними пов'язані, набравши в народній колективній пам'яті, уяві, і традиціях певних мітичних, прототипових прикумет, виконують означене виховне завдання і служать дороговказом чи маяком серед темряви лжеідей і ницости. Поет пригадує своїм землякам, що вони нащадки Анни Ярославни, Байди, Марусі Богуславки, Наливайка, Сірка, Мазепи, Гонти, Сави Чалого,

Кальнишевського; що вони сучасники Бандери і Макуха. Імена цих трагічних і героїчних постатей, це теж заголовки поетових віршів-дум про них у збірці «Невольницькі плачі».

Поет влучно схопив, які альтернативи має українець до вибору продовж століть аж по сьогодні:

Нема українцеві сонця під небом.
На власній землі загибаєш рабом
І тільки повстання та тюрми для тебе,
Чи найми в чужинця з проклятим тавром.
(«Сава Чалий», стор. 108)

Із цими альтернативами пов'язані етичні питання на тлі таких понять як героїзм, терпіння, смерть, гідність, честь, слава, віра, ненависть, обов'язок, самопосвята, зрада, кара, окуплення гріхів. Усі ці питання чітко вбудовані в сюжети названих плачів-дум.

Найбільше турбує поета проблема зради, яку він розглядає у її різних проявах. Для Байди, Наливайка і Сірка, зрада батьківщини, свого народу, друзів, віри, і служба ворогові є рівнозначне з первородним гріхом, за що єдиним виміром кари може бути лише смерть. Але смерть ганебна. Козацький отаман Сірко наказав скарати на горло частину визволених бранців, коли вони відмовилися повертатися на батьківщину. Його наказ був мотивований засадю «А ще хто свого краю цурається, той не способен на світі жити!» (За літописом):

... А нині прийшлося своїх, не чужих,
За зраду на горло скарати.
Прости мені, Боже, мій *праведний гріх*.
За батька... за маму... за брата...
(«Сірко», стор. 103-4, підкр. наше)

У протипагу до ганебної смерті зрадника, поет ставить терпіння і смерть в неволі нескореного борця. Але така смерть породжує героя для батьківщини, як у випадку князя Байди Вишневецького, який, попавши в турецьку неволю, відмовився від яничарських ласк Сулеймана. За таку безкомпромісову поставу Байди, його і замучили:

... На високій галатській фортечній стіні
Серце Байди на гаку залізнім
Перелилося краплями крові в пісні,
В честь і гордість і славу вітчизни.
(«Байда», стор. 97)

Ще інший варіант поняття гшєроїчної смерти знаходимо у випадку козацького ватажка Северина Наливайка. Він не лише з

гідністю приймає смерть з рук ката, але й докоряє собі, що мусить вмерти, не доконавши великого діла. У цьому випадку навіть геройська смерть представляється не лише як одно із найбагродніших етичних явищ, але теж як прометейська кара за те, що герой намагався — хоч без кінцевого успіху — здобути для свого народу вогонь волі:

... — Прощай, мій народе!

Востаннє прощай!

Прощай і прости козакові!

У полум'ї чорнім палав небокрай

Скупавшись у калюжі крові.

— Прости, що не зміг!

Не зумів!

Що упав!

Прости за незагоєні рани. . .

За долю нещасну в пожежах заграв.

Прости за майбутні кайдани.

(«Наливайко», стор. 101)

Для поета, з етичного погляду, утотоження героїчної смерті і почуття відповідальності за майбутнє народу з понняттям «кари» за недоконане велике діло, належить до найвищих людських чеснот.

Почуття вини і пробудженого сумління, питання кари, викупу, прощення і спасення за вчинені гріхи супроти свого народу, знаходимо у трагічно-героїчних постаттях Марусі Богуславки і Гонти. У випалку Марусі, вона, ставши бранкою, її «шлях прослався до гарему», де стала відступницею від свого народу:

...Потоптана честь, потурначена віра,

В колисці турецький синок-немовля

І виросте він яничарином-звіром,

Мене ж прокляне моя рідна земля.

Чого? Ради чого я душу продала

На Суді страшному спитають батьки.

Чого Україні життя обірвала

У своїм естві на майбутні віки? . .

(«Маруся Богуславка», стор. 99)

В подібній ситуації, хоч у цьому випадку з власної волі, на службі ворога знайшовся і Гонта:

Під Умань стягав коліїв Залізняк

А в Умані Гонта журився в фортеці:

«На завтра з братами несправедний бій».

...
 . «Тому що я жити в розкошах хотів».

Але у критичну хвилину Маруся і Гонта повертаються на лоно батьківщини, викупивши себе героїськими вчинками і остаточно смертю — Маруся, випускаючи на волю козацьких невольників, а Гонта, перейшовши на бік козаків:

— Іду!!! — й потаємно бере санджакові

Кинджал милосердя і в'язку ключів.

— Христос Воскресє! —

і розвіявся морок.

Упали кайдани з невольницьких рук.

...

І море заграло. Збудились хвилі.

Стрілою до волі помчали чайки

На води прозорі, крайобрази милі,

Під стяг малиновий, свої бунчуки.

(«Маруся Богуславка», стор. 99)

... ударили в дзвін

І Гонта вмирати повів за собою

За долю народу козацький загін.

(«Гонта», стор. 107)

Подібний вибір мав і Сава Чалий, але потреба сповіді і каяття перед друзями і батьківщиною збуджується у ньому запізно, бо він уже був встиг підняти руку на своїх. Тому за це карою для нього є ганебна смерть зрадника:

...Привелі...

Золоті еполети,

Кокарда, медалі, підкручений вус.

...Карайте! Я більше не можу!

Винюсь!

...

— Стріляйте! Я зрадник!

Хай слава не гине!

І раптом упав від своєї руки.

— Прощай, побратиме!

Прости Україно!

Мовчки познімали шапки козаки.

(«Сава Чалий», стор. 108-109)

(Закінчення буде)

Завваження літературознавця п-ні мгр Аріядни Стебельської появиться разом з другою половиною цієї праці — Редакція «В.Ш.»

Володимир ЛЕНИК

УКРАЇНСЬКА ОРГАНІЗОВАНА МОЛОДЬ

(Продовження, 8)

е) Українські студентські організації на Наддніпрянщині

Відмовна постава правління Київського Університету у справі впровадження деяких предметів з українознавства зустрінулася з гострими протестами студентства Києва, Одеси, Харкова, Петербургу та Москви, як також студенток Вищих Жіночих курсів у Києві та інших містах. Протестуючі збиралися на вічах поважними масами і після вислухання промов виносили відповідні резолюції. У вічах часто брали також участь студенти інших національностей, симпатизи української справи.

У Києві, хоч кількість членів Громади після бурхливих революційних подій 1905-1906 р. дуже змаліла, на віче в справі заснування катедри українознавства 16.10.1906 р. прибуло понад 1000 студентів. Ініціаторами віча були студенти Валентин Садовський та Яким Міхур. Учасники віча схвалили резолюції та обрали делегацію для передання їх ректорові. Підписи під резолюцією збирали члени Студентської Громади. На черговому вічу в тій справі виступав з головною промовою В. Винниченко. Воно було ще більш численнішим, як перше.

У висліді протестів 1907 року почав у Київському Університеті та на Вищих Жіночих Курсах викладати історію української літератури проф. Лобода. Перші виклади відбувалися тут російською мовою. У Харкові та Одесі успіх був більший. Там не тільки впроваджено курс української літератури, але й досягнуто, що виклади відбувалися українською мовою. Перший виклад у Харкові (викладав проф. Сумцов) перетворили українські студенти у величаву маніфестацію. У той день (28.9.1907 р.) до Харкова прибули також численні студенти з інших університетів, що надало маніфестації широкого національного значення. Деякі з тих студентів приїжджали пізніше до Харкова регулярно, як слухачі українознавчих викладів. В Одесі перший виклад історії України відбувся 13.3.1907 р. Викладачем був проф. Олександр Грушевський. У Петербурзі започаткувала українські виклади і на «Вільному Університеті» і на Вищих Жіночих Курсах у 1907 році росіянка Олександра Єфименкова.

Про організований рух українських студентів у Києві читаємо у споминах Миколи Ковалевського:

«У 1912 році українська молодь високих шкіл Києва вийшла поза рамки невеличких конспіративних гуртків і створила вже нові масові організації. Особливо сильна і численна була Українська Студентська Громада у Комерційному Інституті. До цієї високої школи напливав головним чином свідомий український елемент — сини попівських родин, — які, по

закінченню духовних семінарій, хотіли вчитися далі і заповнювали Комерційний Інститут, що був єдиною високою школою, яка без труднощів приймала абсолювентів духовних семінарій. Студентська Громада Комерційного Інституту нараховувала в ті часи коло пів тисячі членів, що не мало прецеденсу в тодішньому українському житті.

Членом Громади Комерційного Інституту став М. Ковалевський 1913 р. Головою Громади був тоді Саватій Березняк. У Громаді були різні секції і все було організоване так, щоби дати молоді, яка прибуває до Києва з провінції національно-культурну і матеріальну опіку. Кожного тижня відбувалися у різних секціях реферати. Особливо широко дискутувала тоді молодь дві брошури: «Від романтики до реалізму» (Пригари) та «Модерне Москвофільство» (Д. Донцова). У брошурі Донцова зроблена була спроба заактивізувати гасло західно-європейської орієнтації української культурної творчості і всього українського життя. А в брошурі Пригари ставилось під дискусію надзвичайно важливе питання переходу від романтичних мрій минулих українофільських поколінь, від культурництва старого покоління до реальної конструктивної праці на всіх ділянках народнього життя. Отже секції проводили живу культурно-освітню та суспільно-політичну діяльність».

Микола Ковалевський згадує також дещо про земляцтва, головню про Чернігівське. Воно було і за його часів досить діяльне, часто влаштовувало товариські сходини у помешканні Українського Клубу на Великій Володимирівській вулиці. До цього земляцтва належали студенти всіх вищих шкіл, якщо вони походили з Чернігівщини.

Про інші Студентські Громади у Києві читаємо у Ковалевського:

«На Університеті була Студентська Громада масовим об'єднанням. Провідну роль відігравали за його часів українець караїмського походження Йосип Гермайзе та Микола Зеров. Зеров здобув собі велику популярність виголошуванням рефератів». Дальше видатним студентським діячем М. Ковалевський називає Миколу Залізняка, який був заснував скоріше першу українську організацію соціалістів-революціонерів, але не міг вдержатися в Києві, і втікши до Галичини, студіював у Львові.

Сильна студентська організація діяла теж у Київській політехніці. Там величезну працю проводив один із старших студентів агрономів Євген Терниченко. Ця агрономічна громада мала досить великий вплив у селах. Її велика заслуга в тому, що вона пов'язувала між собою свідоміших селян, як також втримувала з ними контакти з Києва.

Окрема громада існувала у Жіночому Медичному Інституті. Найактивнішими в цій громаді були студентки з Полтавщини. Завдяки діяльності тієї громади, до українського руху приєдналося багато жіночої молоді, між ними чимало і дочок зрусифікованих міщанських родин».

Найслабшою, на думку Ковалевського, була Громада у Художньому Інституті, в якому виховувалися артисти-малярі. Їхня діяльність зводилася переважно до влаштовування виставок картин молодих українських малярів.

Про діяльність Українських Студентських Громад в інших містах України маємо скупі відомості. Євген Чикаленко розказує у своїх споми-

нах, що у вісімдесятих роках мин. стол. діяла в Харкові Харківська Студентська Громада, яка не мала, однак, жодних програм. Членами її були різноманітні елементи і вона ніякої особливої діяльності не провадила. Єдиною традиційною функцією Громади було: влаштовувати у березні Шевченківські вечірки, зустрічати театральні групи, давати концерти-вечірки, щоб мати дохід на діяльність Громади.

У 1884 році там було засновано з ініціативи Володимира Мальованого студентську Драгоманівську Громаду. Члени її збиралися досить часто на розмови, спільне читання, готовилися до праці над «перестроєм російської держави на федеративних принципах» і над прискіпшенням процесу відродження української нації.

У 1910 р. постав ще окремий гурток студентів, який назвав себе «Видавництвом ім. Бориса Грінченка». Гурток поставив собі за завдання «продовжувати в силу своєї спроможности, ту пропагандивну і культурно-освітню видавничу діяльність, якій більшу частину свого життя і праці віддав покійний Борис Грінченко».

Про Одеське організоване життя пише дещо Микола Ковалевський:

«Прибувши 1912 року до Одеси, я познайомився через українську книгарню з головою Студентської Громади Бураченком, а через нього пізнав інших студентів і врешті був запрошений на довірочні сходи, які відбувалися у доктора Липи. На цих сходинах провадилися розмови про біжучі завдання української громади в Одесі, про плян нового видавництва, яке мало б обслуговувати не тільки Одесу, але й цілу Херсонщину, про поширення організаційної праці у школах Миколаєва і про успіхи серед портових робітників, які масово прилучуються до української громади».

Такі ж самі скупі відомості знайшли ми про студентські громади в університетах та високих школах поза Україною. У цитованій вище праці Ковалевського знаходимо згадку про Москву:

«У Москві існували цілком легально цілий ряд українських об'єднань молоді, бо поліційні органи мали там свої внутрішні клопоти і мало звертали увагу на українців. На історико-філологічному факультеті існувала Українська Студентська Громада, а головою її у 1912 році був харківчанин Федір Гринько. Я вписався до цієї Громади».

Відомою Миколі Ковалевському була ще Громада Молодих Агрономів у Петрово-Розумовській Академії. Головними діячами в ній були в той час видатні агрономи Петро Говсевич та Кирило Осьмак. Ця Громада присвячувала багато уваги економічним проблемам України».

Про Український Студентський Гурток у Москві згадує також Е. Чикаленко. У роках 1881-1883 бібліотекарем Гуртка був Павло Дубровський.

Обширну характеристику української громади у Москві від часів Хмельниччини аж до революції 1917 р. дав у серії статей, що були друковані у «Шляху Перемоги» (Мюнхен) у січні та лютому 1955 р. проф. Титаренко. Там є також інформації і про студентів, що прибували до Москви з різних частин України та про студентські організації. Автор подає, що окремі клітини студентської громади існували у кожній високій школі Москви. Всі вони були об'єднані на федеративній базі. Осідком феде-

ративної Української Студентської Громади була Петровсько-Розумовська рільнича академія. Розуміється, що й тут студенти були зрізничковані у своїх поглядах, але час до часу вони виступали об'єднано, як наприклад, у грудні 1908 року. Громада влаштувала під керівництвом артиста І. Алчевського чудовий студентський вечір, що стався «імпозантною демонстрацією невмирущого українства. Після цього вечора все активне студентство стало на суто національну базу». Автор стверджує, що студенти були вже й перед тим впливовим фактором на всю громаду українців у Москві, а після тієї імпрези ця провідна ролля Студентської Громади ще більше скріпилася. Всіх членів Студентської Громади в час перебування проф. Титаренка в Москві нараховувалося понад 500.

«У Петербурзі, — читаємо у В. Дорошенка, — діяв Студентський Гурток «українських соціалістів-федералістів» вже в роках 1883-1888. Про нього подав інформацію інж. М. Василев (Записки НТШ у Львові, Кн. 2 за 1912). Гурток мав дуже широку всесторонню програму, у якій були викладені політичні, економічні і культурні завдання. Гурток виступав проти москвітництва України і стояв за повний і широкий національний розвиток українського народу. Він вимагав повної автономії України, самоуправи на демократичних основах. Самодержавний централістичний лад у Росії мав бути замінений на вільний федеративний союз, при чім кожний нарід мав право, або прилучитися до цього союзу, або створити власну державу».

Павло Зайцев говорить у своїх споминах, що у Петербурзі діяло більше українських громад. Часто на місце ліквідованих поставали нові, а також в різні часи діяли окремі громади паралельно. Перед 1914 р. об'єдналися вони у Централю Об'єднаних Українських Громад. У 1916 році ця Централь об'єднувала 18 громад. Вони всі разом охоплювали около 1000 студентів. Але це була лише половина всіх студіюючих українців.

У 1904 році, за Павлом Зайцевим, всіх національно свідомих українців у Петербурзі не було більше 100. Також раніше дуже мало українців були політично активними. Лише невеличкий гурт належав тоді до безкомпромісового крила самостійників. Ними провадив Петро Олександр Ковалевський. В основному Студентські Громади діяли в Петербурзі нелегально. На зовні їх діяльність закривали Гуртки Українознавства, або подібні.

Легально, натомість, діяли українські студентські земляцтва, що існували у кожній високій школі Петербурга. Сергій Жук писав у серії статей «Український Петербург і його ролля в будіванні Української Держави» («Шлях Перемоги» ч. 1 1958 р.), що тих земляцтв нараховувалося кілька десятків. Всі вони були об'єднані спільним проводом і мали своє представництво у «Громаді», Українському Літературно-художньому Товаристві та в інших організаціях.

Про централю українських студентських громад у Петербурзі знаходимо також згадку в Енциклопедії Українознавства. Там подано, що від жовтня 1913 року Головна Рада Українського Студентства видавала студентський часопис «Український Студент».

У Дмитра Дорошенка читаємо про Петербург:

«В українське студентське життя впровадив його товариш з гімназії

Миколи Дорошенка — Сергій Весоловський. В Петербургському Університеті було в той час (1902 рік), не багато українських студентів. Перед в українському студентському життю вели гірники та технологи. Один з гірників Микола Сахаров запропонував Д. Дорошенкові зайти в найближчу суботу до Андріївської школи на Василівському острові, де сходилася українська студентська молодь та відбувалися проби хору. Директором тієї школи був російський поет Ф. Сологуб, що прихильно ставився до українців і дозволяв відбувати в школі проби хору. На проби сходилися і не-хористи і школа зробилася немов би клубом української молоді. Там Д. Дорошенко зустрів вперше інтелігентних українських дівчат, які говорили рідною мовою, цікавилися українською справою та брали участь в національному русі. Д. Дорошенко зауважив там також, що більшість української студентської молоді приїздила до Петербургу вже національно освідмленою. Цю свідомість вона здобувала, на його думку, вдома в Україні, у нелегальних українських гуртках, які існували по багатьох гімназіях, головню на Полтавщині у Прилуках та Лубнях, Чернігівщині у Ніжині та в Києві. Також по духовних семінаріях панував з «досить давніх часів» сильний український дух і діяли численні українські громади. До Петербургу семінаристів не пускали, лише до Духовної Академії, де існував невеличкий український гурток.

Андріївська школа була також тереном сходин сильно законспірованої Української Студентської Громади. Члени Громади зазнайомлювалися там також з новоприбулими студентами, придивлялися до них і хто надавався до організованого життя приєднували до Громади. Таким чином до Громади попадав вибраний, більше певний з національного і політичного погляду елемент. Громада охоплювала своїм впливом всіх студентів-українців Петербургу. Дмитра Дорошенка познайомила з Громадою у 1902 році під час його подорожі на Полтавщині в селі Яготині студентка Олена Королева і того ж року в осені він був прийнятий у члени. Йому приглядалися, отже, цілу весну.

У 1903 році Громада об'єднала всі українські гуртки, що діяли майже в кожній високій школі в одну широку організацію, що нараховувала тоді понад 300 членів. Діяльність Громади фінансувалася частинно з прибутків величавих Шевченківських концертів, але секретно. Після концертів, що їх влаштовувало Товариство імені Шевченка (тоді головою був Данило Мордовець), поодинокі студенти, члени Громади вносили подання про уділення їм допомоги. Цю допомогу вони передавали до каси Громади. Д. Дорошенко зауважує, що «ніхто й недогадувався про те, що видання «РУП у Чернівцях, або у Львові друкувалися за гроші з доходу Шевченківських вечорів у Петербурзі».

Головою Громади у 1902 році був студент-гірник Василь Павленко. Між членами були між іншими студенти технології — Василь Мазуренко, Степан Тищенко, Степан Лаврентієв, Володимир Баланин, Володимир Хрінників, Дмитро Шантгай, Михаїл Дулбин, Іван Труба; студенти-гірники — Сергій Калиновський, Микола Стасюк, Гліб Бокій, Яків Греченко, Микола Сахаров, Микола Скрипник (пізніше відомий большевик); студенти цивільної інженерії — Володимир і Сергій Тимошенки; студенти університету — Сергій Весоловський, Олекса Назарієв, Олександр Новодворсь-

кий; студентки медицини — Віра Попова, Ольга Косач (сестра Лесі Українки), Настасія Щербань, Олена Королева; студенти Бестужівських Вищих Жіночих курсів — три сестри Шликевичівни. За політичними поглядами майже всі члени Громади були членами, або прихильниками Револьюційної Української Партії, що тоді уважалася соціал-демократичною партією.

Протягом зими 1902-1903 рр. число членів УСГ поважно збільшилося і восени того року дійшло до 60. Це велике число членів унеможливлювало переведження ширших сходин, бо поліція дуже слідкувала за всякими студентськими зібраннями, а в допомозі їй стояли двірники, що доносили поліції про кожне зібрання людей. За окремими студентами слідили спеціальні «шпиги», намагаючись встановити їхні знайомства та зв'язки. Студенти українці не виявляли в Петербурзі особливої політичної діяльності, але мали знайомства між політично запідозреними студентами росіянами і могли через них бути арештованими. Такий арешт не був страшним, якщо під час ревізії не знайдено в даного студента нелегальних брошур, революційних відозв, чи інших заборонених речей. Тому членам Громади рекомендовано не держати в себе нічого, щоби могло наводити поліцію на сліди таємної організації, головню уникати перетримування нелегальної літератури та більшої кількості адрес товаришів. Не рекомендувалося рівнож збиратися у політично запідозрених товаришів.

За таких умов могла діяти лише Управа УСГ, яка складалася з 6 осіб.

На початку 1903 року Громада зважилася влаштувати ширші сходини з рефератом голови Громади Павленка на тему «Участь українців у загально-російському революційному русі». Сходини мали відбутися в помешканні старшого українця, дідача з Чернігівщини, Шликевича, що мав впливову посаду в російському асекураційному товаристві «Надежда». Сходини, однак, пеппервала поліція. Павленко ще не встиг прочитати багато зі свого реферату, як почувся дзвінок — поліція! Зразу хтось зі студентів почав грати на піяніні, а пари пішли в танець. Поліція списала присутніх, але дальших наслідків не було.

Кілька місяців пізніше зроблено нову спробу відбутися ширші сходини Громади в самій Андріївській школі, запрошуючи на них Олександра і Софію Русових, що були дуже активними українськими діячами, за що терпіли постійно нагінку від поліції. Поліція дізналася про заплановані сходини, але прибула до школи завчасно і заалармовані члени Громади та самі Русови уникнули арештів.

У роках 1903-1904, коли до Громади вступило двох студентів-лісовиків (з Лісового Інституту), сходини почали відбуватися в них, бо вони мешкали в глибокому лісі поза Петербургом, де і містився сам Інститут. З кінцем 1904 року, після атентату на ненависного для всіх міністра Плеве, поліційні приписи полегшали і відтоді члени Громади збиралися майже свobodно в будинку студентського інтернату Політехнічного Інституту, що був також поза містом.

У 1903 році Громаду реорганізовано і вияснено її політичне обличчя: вона стала частиною РУП, що в той час перетворилася на Українську Соціал-Демократичну Партію. Проти цього кроку виступала мала група незадоволених, які уважали, що УСДП зріклася первісного гасла самостій-

ности України, і ставила лише постулат автономії, як також, що УСДП не ставить на перше місце національні справи, а соціально-економічні. До цієї опозиційної групи належали: Настасія Щербань, Оксана Назаріїв, Микола Стасюк, а відтак і Дмитро Донцов, що приступив до Громади у 1908 році. Опозиція з Громади не виступала, щоб не порушувати товариської солідарності і не виломлюватися з організаційної дисципліни.

В кінці літа 1903 року деякі члени Громади взяли активну участь у святковому відкритті пам'ятника Котляревському у Полтаві. Це свято перемінилося у величаву українську політичну маніфестацію. Згодом студент Сахаров звітував на зборах Громади в Андріївській школі про свої враження, викликавши в усіх захоплення.

У тому ж 1903 році наступила також зміна на пості голови Громади. В той час повернувся зі заслання на Сибір Іліб Бокій, який був завзятим націоналістом, але на заслання перемінився, перейшовши до більшовицької фракції соціал-демократичної партії. Його вибрано головою на місце Павленка, що готовився до кінцевих іспитів. Та скоро показалося, що Бокій вже не цікавиться українськими справами і тому головою став Дмитро Дорошенко, що був скоріше заступником голови. Тоді сходини відбувалися переважно в кімнаті студентів Політехніки, членів Громади — Дмитра Розова з Києва і Петра Дятлова з Чернігівщини.

За час головування Дмитра Дорошенка громада стала соціал-демократичною організацією, філією РУП. Вона заклала нові гуртки у високих цоколях, а також в Духовній Академії (там було 4-ох членів, між ними Дем'яновський, Озерянський і Станіславський). Члени Громади взяли на себе завдання транспортувати нелегальну літературу, яку висилано з Австрії через Фінляндію. Для цього створено було т. зв. «Північний Комітет» в складі 7-ми осіб: Сергій Тимошенко, Василь Мазуренко, Іван Вовкушевський, Петро Дятлов, Наталка Шликевич, Володимир Баланин та Дмитро Дорошенко.

Студентська Громада у Варшаві існувала до самого початку Світової війни. У 1903 році представник цієї Громади Г. В. Л-енко брав участь у Зборах Української Студентської Громади Києва. Він пропонував встановити тісніший зв'язок між обома громадами на платформі організації студентських бібліотек, влаштування рефератів, утворювання дослідницьких гуртків та закладання українських ідалень. Київські студенти висміяли цю культурницьку програму і Л-енко вийшов зі зборів.

Про Г. В. Л-енка та Українську Студентську Громаду у Варшаві читаємо у Д. Дорошенка: «У кінці жовтня 1901 року прибув до Варшави на третій курс історичного факультету старший студент Вячеслав Лященко. Перед тим він учився у Київському університеті, а потім у Ніжинському Історично-Філологічному Інституті. Маючи організаційний досвід і традиції, розшукав він у Варшавському університеті, Політехнікумі та Ветеринарному Інституті українців і почав з них організувати Українську Студентську Громаду. Виявилось, що Громаду було з кого скласти, бо всіх українців нараховувалося понад дві десятки.

Першою домівкою Громади стала господа військового урядовця Онуфрія Василенка, що мав нахил до письменства і збирав у себе річники

українських часописів. Зібрати Громаду докупити й об'єднати студентів українців допомогла сецесія українських студентів з Львівського університету (стор. 11). Почувши про цей крок, Вячеслав Лященко підніс ініціативу вислати львівським студентам адресу зі заявою солідарності з ними, а також зробити збірку на фонд допомоги сецесіоністам. Лященкові і Дмитрові Дорошенкові доручено уложити текст заяви, зібрати підписи та гроші.

Заяву підписали 35 осіб (майже виключно студенти). Між підписаними була також співачка Соломея Крушельницька, яка склала на фонд 25 рублів. Текст адреси перекладено також на російську мову і вислано до газети «Новости», яка їх видрукувала у скороченні (стор. 12).

Про Громаду у Томську були вістки перед 1910 р., як також стало відомим, що її в 1910 р. розв'язали. Рік пізніше, коли провадилася завзята боротьба за український університет у Львові студенти з Томська прислали львівським землякам вислови симпатії і підтримки. Один з діячів Студентської Громади був Сидоренко.

У публіцистиці згадується також існування Української Студентської Громади у Дорпаті, яка провадила досить жваву діяльність. Громада посталала вкінці 80-их років. Її головами були між ін.: М. Василенко, Ф. Матушевський. У деяких роках до Громади належало до 200 студентів.

Студентство організоване в свої громади, гуртки, клуби тощо, стриміло увесь час до створення єдиної централі всіх організацій. У тій цілі відбувся 1897 року перший З'їзд Українських Студентських Делегатів у Києві. Та до успіху прийшло щойно на II-му З'їзді Українських Студентів, що відбувся знову у Києві 1899 р. У ньому взяли участь представники громад різних університетів України та Росії. Харківську Студентську Громаду заступали Левко Мацієвич, Дмитро Антонович та М. Русов, Київську — К. Квітка (пізніший чоловік Лесі Українки), Дорпатську — Ф. Матушевський. Після З'їзду Левко Мацієвич був висланий до Львова, щоб там передати до друку постанови і відозву З'їзду. У постановах, що були опубліковані під назвою «Оповіщення 1899», повідомляється учасників про заснування єдиної Спілки Українського Студентства з такими цілями:

1. Спинити шкідливе і згубне для нашої нації винародовлення студентської молоді на Україні російській і повернути всіх студентів українців до служіння інтересам українського народу.

2. Довести до відома, як народної маси, так і інтелігентних верств суспільства, що лихий безвідрадний соціально-економічний і взагалі культурний стан нашого народу залежить від його національно-політичного рабства, як безпосереднього наслідку російського абсолютизму.

Для досягнення першої цілі треба організувати при кожному університеті і вищій школі міські товариства студентів українців, що мають:

- а) організувати в цих товариствах студентів українського походження,
- б) вимагати від своїх членів серйозних глибоких студій та всестороннього знання, як також ширення між собою і суспільством відомостей про українські справи, а саме про українську літературу і історію, географію і етнографію, п'ятнувати при тім обскурантизм та поверховість,

в) впливати, щоб між укінченим і дійсним студентством, членами товариства зв'язки не переривалися,

г) виховувати своїх членів з приписами громадської моралі,

г) маніфестувати раз-у-раз при кожній нагоді кривди, що задаються українському народові тим, що навчання відбувається на мові московській,

д) впливати особливо на середні школи своєї околиці: гімназії, семінарії, корпуси і різні механічні, рукомесні, хліборобські школи,

е) мати якнайтісніші зв'язки між товариствами різних міст, підтримувати їх через спеціальних делегатів та організацію загальних з'їздів репрезентантів товариств,

е) входити в зносини з поступовими демократично-національними партіями інших недержавних націй,

ж) поводитися в загально-студентських справах всім товариствам як одній одиниці.

Для досягнення другої цілі члени товариства ширять в суспільстві розуміння безвідрадного стану економічного та національно-політичного на Україні, вживаючи крім живого слова таких засобів;

а) поширювання між собою і в суспільстві українську мову, вживання її у приватному і публічному житті,

б) друкування та розповсюдження легальної та нелегальної літератури політичного та іншого змісту,

в) поширення своїх думок у можливо найбільшому числі періодичних видань російських і закордонних,

г) пропагування своїх думок через розповсюдження дрібних видань (програми, маніфести, відозви і т. ін.),

г) активна участь у діяльності по можливості різних легальних товариств та літературно-просвітних організацій, щоби поширювати через них своїх думки.

Черговий З'їзд Студентів відбувся у червні 1901 р. у Полтаві. Провідними діячами студентського руху, що очолювали З'їзд були Дмитро Антонович і Михайло Русів.

На Наддніпрянщині легально діяли, і не завжди за спеціальним дозволом, у гімназіях та інших школах різні аматорські та любительські гуртки. Залежно від складу членства та керівництва тих гуртків ширили вони між українською молоддю московську культуру, або збуджували почуття української національної гордості та свідомості. Наприклад, «Драматичний Гурток» російської гімназії у Харкові ставив часто українські п'єси Карпенка-Карого і в той спосіб причинився до національного виховання українських учнів тієї гімназії. Деякі з таких гуртків ставили п'єси, чи влаштовували концерти і дохід з них віддавали на добродійні цілі, закуп українських книжок до міських бібліотек чи т.п.

Особливо після 1905 р. такі гуртки поширили свою діяльність. Деякі з них набрали навіть поважного значення. Наприклад, студентський хор під керівництвом Олександра Кошиця, чи Історико-Етнографічний Гур-

ток у Києві, що видав під керівництвом проф. М. Довнара-Заполського 10 томів наукових праць.

Деяку національно-організаційну працю провели також гуртки з добродійними цілями. У Києві дуже успішним було таке Товариство Швидкої Допомоги, що було організоване 1908 р. В окремих школах творилися в різні часи українські бібліотеки. Таку бібліотеку організували були студенти у Кам'янці Подільському. Бібліотека була нелегальною і мала в своїм книгозапасі багато видань з Галичини.

На переломі століть стає помітне зацікавлення українських студентів політичними проблемами. Як уже згадувано скоріше в гуртках та громадах здобувають собі вплив окремі партії, під їх впливом постають різні політичні фракції, а також окремі громади виступають з політичними програмами.

Піонерами в цій ділянці на Наддніпрянщині були, мабуть, Борис Грінченко та Трохим Зінківський. Вони опрацювали політичну програму «свідомих українців» і надрукували її у галицькій газеті «Правда» у 1893 р. (стор. 201-207) під заголовком «Профессіон де фуа молодих українців». У цьому «визнанні віри» вони заявили:

«Ми повинні передусім бути консеквентними українцями, роблячи на народньому ґрунті все, що вимагає від нас ідея відродження України, все, що вимагає від нас всесвітній поступ... Для нас свідомих українців є один український народ. Україна австрійська і Україна російська однаково нам рідні і жодні географічні межі не можуть роз'єднати одного народу».

Дальше вони стверджують, що з тактичних мотивів молодь «переносить осередок ваги українсько-політичної справи» до Галичини, «бажаючи поставити там свою справу незалежно від російських обставин», щоби працювати у межах не досяжності для російських жандармів, користаючи з австрійської конституції.

Про завдання та обов'язки української мови «Визнання віри» говорить так:

«Українська мова має запанувати скрізь по Україні: в родині, в громаді, у літературі; у всяких справах, як приватних, так загально-суспільних; у зносинах з усіма іншими народами, що живуть на Україні. Кожний свідомий українець зобов'язаний виховувати своїх дітей по українськи. Кожний свідомий українець має говорити в родині, в товаристві і скрізь по українськи. Він пам'ятає про українську школу і взагалі про українську національну справу, має її підносити, обороняючи права української нації».

Автори «Визнання» підкреслюють ще своє «культурне просвітянство», але вони «бажають такої відміни тогочасних обставин, щоб при них був можливий вільний розвиток і цілковите вдоволення усіми моральними, просвітніми, соціальними і політичними потребами українського народу. У ділянці політичній — федеративного ладу в тих державах, з якими з'єднана українська земля».

«Визнання віри» черпало свої ідеї з життя, використовуючи традиційне шукання київських студентів за розв'язкою національних проблем укра-

їнського народу. Ці ідеї підносив Шевченко, вони знайшли глибокий відзвук у виступах рукописного студентського часопису «Самостійне Слово» (1854-1856), у традиції Київської Громади 70-их років. Їх перебрали творці Братства Тарасівців, першої чисто політичної української організації. Про її генезу та ролі, що вона її відіграла у житті української нації читаємо в Івана Липи:

«1891-го року Губерніяльне Земство Полтавщини рішило перевести статистичний перепис нерухомого маєтку і покликало для переведення цього Олександра Русова. Русов заангажував у свою чергу для допомоги студентів з різних університетів, переважно більшість, одначе, з Київського та Харківського. Між останніми була група членів Української Студентської громади, себто найбільше свідомих українців того часу.

Трьох студентів з тієї групи — Іван Липа, Микола Байздренко та Михайло Базькевич — належали ще й до тих, що їх незадовільняла і ця громада. Вони залишалися в членстві Громади, але шукали чогось активнішого, чогось позитивнішого. Опинившись на селах, вони зустрілися там з безкомпромісовим студентом Боровиком і подружились, творячи своєрідний дружній гурток. Крім своєї праці, почали вони вивчати народню мову, народній побут, читали по хатах книжки.

Одного дня вирішили вони відвідати могилу Шевченка і у глибокім зворушенню вирішили перетворити свій гурток на таємне політичне товариство, назвавши його «Братерством Тарасівців». Програму складали спільно в Глинську. Вона була дуже широка і зафіксувала (автор розказує з пам'яті) у земельному питанню — націоналізацію землі, у робітничому — взяли засади від соціал-демократів, у національному — самостійність України. Тому, що на шляху до самостійності необхідним було повне відділення української від російської культури, «тарасівці» мусіли зобов'язатися говорити в Україні лише українською мовою. Все особисте життя, як і родинне, мало бути українізоване до дрібниць. Братчики мали освідомлювати українську молодь, вчити грамоти неграмотних і то на рік не менше двох. Також до «Братерства» мали вони приєднати найменше двох нових членів.

З Глинська братчики роз'їхалися в різні сторони: Боровик до Києва, Базькевич і Липа до Харкова, а Байздренко до Дорпату. Липа і Базькевич zorganizували у Харкові групу з 8 осіб і розпочали енергійну діяльність. Між новоприйнятими були — Микола Яценко, студент технолог, Олександр Кривко, студент медицини, Дмитро Дробиш і Олександр Столбин — студенти ветеринарії, Олександр Бурлюк, студент математики, Іван Зозуля, учитель.

Тарасівці добирали нових членів дуже обережно. Це мусіли бути найкращі українці, через яких можна було впливати на ширші кола студентства. У висліді їхньої діяльності Студентська Громада скоро ожила, збільшила своє членство, взялася до практичної роботи: ширення українських книжок в народі, влаштування по містечках вистав, рефератів, масовок.

До завдань тарасівців належало також організування гуртків самоосвіти, ширення української нелегальної літератури серед молоді і нарешті організування власного студентського видавництва. Це знаходило особли-

ве захоплення у молоді. Ними була видана між інш. «Кайдашева сім'я» Івана Нечужа-Левицького. У видавничій діяльності стриміли тарасівці до того, щоб українська література була широка, як європейська, а не тільки українська побутова. Братчики запровадили листування з українськими письменниками — Кулішем та іншими і нав'язали контакти з Галичиною.

Завдяки впливовій діяльності братчиків, Харків став ского осередком свідомого українства.

В той же час почали творитися «Братерства Тарасівців» і в інших містах. У Києві видатнішими членами були — Боровик, Е. Тимченко, Кононенко Мусій, Ол. Черняхівський, Самійленко Володимир. В Одесі організатором був Дмитро Сигаревич, в Полтаві А. Дробиш, а в Чернігові Михайло Коцюбинський.

Як далеко сягав вплив Тарасівців на українське студентство, виявилось у 1899 р., коли в лютому дійшло до загальних студентських розрухів. Студенти ставили тоді різні домагання академічного та політичного характеру. Вони протестували головню проти поліційного режиму в університетах та проти слідування за ними поліційної інспектури та педелів. Там, де діяли Братерства Тарасівців, українські студенти виступали в розрухах, як окрема група. У Харкові у тій боротьбі дійшло навіть до студентського страйку.

Зріст політичної активності українського студентства став помітним на початку ХХ століття також на відтинку боротьби за українські народні школи. Тут найчастіше приходили до голосу студенти учительських семінарій. Вони висилали до міністерства петиції та для підкреслення рішучости своїх вимог організували навіть страйки.

На відтинку партійно-політичної діяльності студенти не завжди були лише об'єктом дії партії, але, навпаки, ставали дуже часто ініціаторами створення нових українських партій, або паралельних до московських. Одною з найбільше популярних, створених студентами партій, була Революційна Українська Партія (РУП), що її засновано у 1900 році. Зрозуміло, що РУП була нелегальною партією, бо тоді в Росії не було парляментарної системи і для легальної дії вона не мала жодної можливости. До РУП належала переважно молодь, тому вона мала великий вплив на студентство і консолідацію українських студентських організацій в Україні і поза нею. Основниками РУП були: Михайло Русов та Дмитро Антонович. Найбільше прихильників знайшли вони у початках своєї діяльности у Києві та Харкові. Про заснування Партії повідомили вони ширший загаль брошурою «Самостійна Україна», що її видрукувано у Чернівцях.

Шойно заснування РУП дало можливість приєднати для української справи велику кількість революційно настроєної української студентської молоді, яка до того часу заповняла російські партії, боролася в їх рядах з царатом, йшла на заслання та гинула без користи для рідного краю. Перед заснуванням РУП більшість несвідомого студентства уважало, що змістом українства є лише справа етнографії, укладання словників, видавання «невинних» книжечок. Тому революційно наставлені студенти ставилися до «українофілів» легковажно, уважаючи їх реакціонерами, що замість живого діла боротьби бавляться хто зна чим. Багато з тих рево-

люціонерів уважали навіть, що денаціоналізація українського народу є корисна, бо нищить «перестарілу національну шкаралупу», «наближає народ до світлого будучого, вільного від усяких національних обмежень і вузькості».

Розбудова і ріст РУП був дуже швидкий. До нього вливалися навіть цілі гуртки та громади, як наприклад, Харківська і Петербурзька Студентські Групи. Але згодом частина членства розчарувалася лівизною РУП і вийшовши з неї, створила нову Українську Народню Партію.

Поширення української політичної думки у ширших колах громадянства, активізувало також старшу генерацію, тому створені студентами та молоддю політичні партії втратили дуже скоро характер молодечих організацій. Хоч старше покоління не шукало романтики у підпільній праці, політика царського московського уряду змушувала і його йти до нелегальних партій. Результати революційних подій 1905 року були скоро нівельовані. У 1910 році царський уряд видав циркуляр, яким дуже сильно обмежено можливості діяльності не-московських організацій. У циркулярі говорилося, що з огляду на запроваджені 4-го березня 1906 р. правила про товариства і союзи, між «інородцями, що живуть у Росії виявилася особливе порівняння до культурно-просвітнього розвитку окремих народів на ґрунті збудження вузької національно-політичної самосвідомості». Вони «організували для цієї мети цілу низку товариств з різноманітними назвами, які мають на меті єднання чужоземних елементів на ґрунті їх виключно національних інтересів. Такі товариства йдуть до збільшення національної відокремленості і незгоди і тому в них треба бачити погрози громадського спокою і безпеки і розв'язувати, а нові не реєструвати».

Російська окупаційна адміністрація в Україні почала здійснювати приписи циркуляра з особливою запопадливістю і тому українцям не залишалося нічого іншого, як йти в нелегальщину. А студентська молодь почала шукати дальших нагод, щоб у прилюдних протестах висказати свої вимоги та через маніфестації, посилену агітацію та навіть страйки збудити загальну молоді і всього громадянства і запалити їхні серця бажанням боротися за свої права.

Одною з таких нагод було століття з дня народження Тараса Шевченка. Загальна Безпартійна Студентська Організація в Києві вирішила проголосити на день 25-го лютого (ст. ст.) страйк і видала в тій цілі спеціальну відозву. Текст відозви був обговорений і схвалений на окремих зборах Організації, на яких були присутні представники студентства з Галичини — Іван Лизанівський та Василь Семець. Настрій на зборах був бойовий і патріотичний, але, як розказують очевидці, клича про самостійність України у відозву не вдалося включити. Члени Безпартійної Студентської організації ще були чалекі від самостійництва; вони задовольнялися «автономією». Прийнята і поширювана відозва мала такий текст:

«Товариші!

Минає сто років з дня народження Великого Співця нашого національного відродження — Тараса Шевченка. І ці дні мусять бути не тільки днями виявлення нашої глибокої вдячності перед пам'яттю людини, що від-

дала справі визволення України свій геній, свої сили. Ці дні мусять стати днями підрахунку національних здобутків і втрат, днями підрахунку сил. Ми стоїмо в моменті, коли українська справа, вийшовши з тісного гурту інтелігентських верств, увійшла в стадію важливого питання внутрішньої і зовнішньої російської політики. Українські сили скріпилися, політичні гасла скристалізувалися. Справа визволення недержавних націй з-під гніту й утисків бюрократично-централістичного уряду сплелися з політично-національною долею України. З цих джерел випливають два дуже знаменні явища:

Спілка на ґрунті солідарности національних інтересів всіх недержавних народів Росії з українським на почесному місці, і жах уряду перед усякими виявами національного життя в Україні!

Товариші!

Уряд боїться нас, бо знає, що від українців більше ніж від кого іншого з народів Росії залежить наближення смерті їхньому огидливому, безглуздо-шаленому націоналізмові. Звідси походять їхні заборони, які вертають нас до ганебної пам'яті часів 63 та 76 років. Через це нарешті маємо факт заборони свят у знак шаноби Великого Генія Тараса Шевченка.

Вороги наші знають, що ім'я Шевченка — це той міст, по якому ми підемо до мас. Вони знають, що ніхто інший, як Шевченко, кинув запальні слова дужого протесту і поставив ті слова на сторожі нашого відродження. І ті слова ведуть вперед бадьорих, сонних, або приспаних.

Кинемо ж у масу нашого люду Шевченкові гасла! Організовано, як одна людина, кинемо свій протест і цей протест буде пропагандою ідей Великого Кобзаря! Страйкуймо в знак протесту 25-го лютого!

Хай живе Автономія України! Хай живе солідарність всіх недержавних націй!

Геть пануючий націоналізм! Геть обрусительну урядову політику!

Хай живе українське організоване студентсьво!!!»

Відозва знайшла належний відгук у масах студентства. В день великої маніфестації дійшло до сутички з військом та поліцією. Багато студентів було арештовано. На другий день, 26-го лютого, вибухли ще більші демонстрації. «Загально-коаліційна Рада Представників Вищих Шкіл Києва» перебрала у свої руки керівництво демонстраціями і видала нові відозви, закликаючи до переведення негайного загального страйку. До українців прилучилися всі поневолені Московю народи.

Кількість демонстрантів була на ті часи нечувана — кільканадцять тисяч. Жодна маніфестація перед тим не збрала стільки людей. На вулицях Києва було чути оклики різними мовами: «Україна! Україна!»

У цій маніфестації появилися на грудях багатьох демонстрантів заініційовані галичанами синьо-жовті розетки.

Москалі не залишилися рівнож без діла. Вони вийшли у наступні дні на протидемонстрацію з «дубинушками». Дійшло до бійки, з якої, як розказують очевидці москалі, вийшли «плачевно».

(Далі буде)

Святослав КАРАВАНСЬКИЙ

«ХРЕЩЕННЯ» ЧИ «ХРИЩЕННЯ»?

До нас дійшло таке пояснення проф. О. Синявського, знищеного більшовиками, про написання груп *ри* та *ли*:

«Буква *и* пишеться в групах *-ри-*, *-ли-*, між шелестівками, коли в закритих складах буває *-ро-*, *-ре-*, *-ло-* *-ле-*: *чорнобривий, кришити, дрижати, гримати, тривога, тримати, тривати, стрижень, дривітня, блищати, блискавка, глитати...*» (О. Синявський «Порадник української мови». Передрук львівського перевидання, здійсненого д-ром Василем Сімовичем. Видавництво «Говерля», без року, стор. 6).

Назв'єм це правило ч. 1.

Щоб краще зрозуміти, про що йде мова, подаю схему:

чорно-б-ри-в-ий,	але	б-ро-в-а
шелестівки		шелестівки

У переліку правила ч. 1 нема слів «христити» та «хрищення», але словник Г. Голоскевича послідовно дотримується такого написання, значить словник підводив ці слова під правило ч. 1.

Саме це правило досить нечітке, бо не говорить, як бути у тих випадках, коли це правило суперечить іншим правилам, що вимагають інакшого написання. Словник же Голоскевича тільки фіксує написання винятків з цього правила.

По-перше, словник дозволяє писати *дривітня* плюс до *дривітні*.

Далі, всупереч правилі ч. 1, словник рекомендує писати: *брехати, клекотати, клепати, кректати, воскресати, тремтіти, трембіта, трепотіти*.

Згідно з правилом ч. 1 мало би бути: *брихати, кликотати, клипати, криктати, воскресати, тримтіти, тримбіта, трипотіти*.

Очевидно, правило ч. 1 у цих словах зайшло у суперечність з іншим правилом, яке радить писати *е* у тих словах, де *е* є коренем. Наприклад:

отелиться	бо	теля
знестямю	бо	не стямився

(Там же, стор. 3).

Назв'єм це правило ч. 2.

Таким чином, правопис деяких слів у словнику Голоскевича підпорядковано правилі ч. 1, а інших слів — правилі ч. 2. Ці правила одне одного виключають. Можна сказати, що правило ч. 1 просто виняток з правила ч. 2, яке заохочує писати слово відповідно до написання кореня, бо хоч *кривавий*, але *кров'яний*, хоч *дривітня*, але *дрив'яний*, хоч *чорнобривці*, але *бровеня*.

Постає питання, якому правиліві треба підпорядковувати *хрещений/хрищений* та *хрестити/христити*?

Якщо правиліві ч. 1, то чому *клекотати*, *воскресати* та інші слова не підпадають цьому правиліві?

Щождо правила ч. 2, то у слові *хрест* корінь має *е*, отже згідно з цим правилом похідні слова писатимуться так: *хрестити*, *хрещений*, *хрещення*.

Чому правило ч. 2 більше підходить у даному разі, ніж правило ч. 1?

Бо ряд слів — у словнику Голоскевича — підпорядковано саме цьому правиліві: *хресний*, *хрещатий*, *Хрещатик*, *хрестик*, *хрещик*, *перехрестя*, *перехрещуватись*.

Цей список голосує за правило ч. 2.

За цим стоїть і правописна традиція яких десяти століть. У всіх літописах і релігійній літературі починаючи з X стол. у згаданих словах писалося *е*. Яка потреба і яка доцільність реформувати традицію, базовану у даному разі, крім усього іншого, ще й на вимові цих слів?

Існує ще друга версія пояснення написання слова «хрищення» від кореня *Христ*-ос. Але, якби це було так, то література часів хрещення України — літописи — відбили б це, але вони послідовно вживають тут звук *е*.

Чому? Бо саме *хрест* був єдиним і загальним символом, який уособлював нову віру, і охрещений люд *клав на себе хрест*, тобто *хрестився*. Міркування про походження *христити* від *Христа* дуже непереконливі, бо ні історично, ні лінгвістично не potwierджено.

Українська досовєтська лексикографія XIX-XX стол., почавши від Білецького-Носенка і кінчаючи Грінченком, послідовно вживає *хреститися*, *хрещення*, *христини*. Українська література XIX стол. так само послідовно дотримувалась якраз такого правопису.

При всій нашій повазі до проф. Синявського та Г. Голоскевича, важко погодитись на таку реформу в нашій мові. Вона тільки додає плутанини. Бож, бачте, *Хрещатик* треба писати через *е*, а *христини* через *и*. Такий правопис тільки відбиває охоту його вивчати. Треба наш правопис спрощувати, а не ускладнювати.

ВИПРАВЛЕННЯ ПОМИЛКИ

Через недогляд автора у спогадах С. Караванського («Визвольний Шлях» ч. 4, квітень 1986) «Мої зустрічі з Володимиром Горбовим» у переліку сталінських спецтаборів (стор. 472) помилково замість «Дубравлаг (Мордовія)» надруковано «Лєслаг (Мордовія)». Правильно перелік має виглядати так:

«Рєчлаг.., Горлаг.., Озерлаг.., Берлаг.., Пєслаг чи Пєсчлаг.., Дубравлаг (Мордовія)».

Анатоль БЕДРІЙ

ДВА ВИДАННЯ НА ДВІ ПРЕВАЖНІ ТЕМИ

Центральними темами буття української нації під сучасну пору є знищення російського поневолення і відзискання цілою нацією її волі, що висловлюємо поняттям суверенної соборної держави, себто мусить бути знищене політичне й духово-культурне панування Росії над Україною, а визвольна боротьба ведена рівночасно за відбудову української держави з демократичним ладом і виволонення духово-культурне та соціально-господарське; фронт політичний і фронт духово-релігійний є нерозривно поєднані. Ці суттєві питання сьогодні пов'язуються у великій мірі з наближенням відзначення 1000-річчя запровадження християнства в українській княжій державі за панування св. Володимира Великого. В цій події з 988 року бачимо два основні елементи: власна українська держава і зформування в лоні української нації своєї Христової Церкви. Як знаємо, російські окупанти намірені сьогодні викоренити саме ці два складники з життя українців.

На тлі повищої ситуації появилися два видання великого актуального значення — одне про непримиренність до російського панування над українською нацією, а друге з думкою про скріплення релігійно-духової самотності і єдності українського народу, зокрема в церковній площині. Першим є студія п. з. «Чи справді було хрещення Росії 988 року?», написана патріархом Помісної Української Католицької Церкви, Блаженнішим Мирославом Іваном, а друга — «Відповідь православних українців на заклик митрополита Андрея Шептицького в 1941-42 роках до поєднання Українських Церков», написана протоієреєм Тимофієм Міненком. Перше видання вийшло заходами Українського Освітнього Інституту в Мюнхені з датою 1986 (англомовне видання опубліковане Українським Видавництвом у Лондоні з датою 1985). Друге видання опубліковане Видавничою Спілкою Екклесія у Вінніпезі з датою 1985. Обидві публікації невеликі розміром: 55 і 32 сторінки. Це не монументальні твори, але це голоси двох українців: голови УКЦ і чільного діяча УГПЦ в Канаді. Патріарх Мирослав Іван обговорює тему російської націовбивчої політики стосовно України, а протоієрей Міненко — церковного об'єднання.

Патріарх стверджує, що 988 року вел. князь Володимир фор-

мально запровадив християнство як релігію українського народу з інтенцією оформлення його у власній українській церковній структурі. Відношення до цього акту росіян-москалів на думку Їх Блаженства наступне: «ані християнсько-церковної, ані політичної тяглости поміж московською державою та її Церквою і християнством та політичним ладом Руси-України немає ніякої» (стор. 9). Це самозрозуміле, бо «Московське Князівство (пізніша імперія) виступає на арену східньої Європи щойно в XV сторіччі. Ця молода держава була знана як Московія, а її мешканці — московіти. Москалі — це дійсні предки сьогоденної Росії, і вони створили дійсну базу пізнішої російської держави. . . Держава за своїла собі у зміненій формі дотеперішню народню назву українців: Русь» (стор. 15).

Отже, маємо авторитетний голос речника Української Церкви про те, що москалі-росіяни є узурпаторами Української Церкви, української історії, української землі та є винищувачами української духовости, української культури і національної самобутности.

Патріярх Мирослав Іван розумно трактує питання події з 988 року як питання національне, що відноситься до цілої української нації в її тисячолітньому розвитку, чи пак — на протязі віків боротьби з москалями за нашу церковну самобутність, відмінність і незалежність від Росії. Історичний нарис української Церкви виведений наступними чертами: «Київське Християнство — це нині вже наукове поняття із чітко означеним змістом, як схрещення східнього християнства із західнім на базі дохристиянської культури придніпрянської Руси-України. Воно спричинилося до створення виразного духового обличчя української нації як окремої індивідуальности вже перед кінцем XI ст. Із занепадом самостійної держави українців у половині XIV століття християнська Церква заступила українському народові колишню державну владу, ставши установою, що репрезентує цілий нарід. Об неї як об найсильніший бастион народу відбивалися чужинецькі наступи, спрямовані на знищення окремої особовости українського народу. Від XIV-XVII ст. — з боку Польщі, а від половини XVII ст. аж понині — з боку московського комунізму» (стор. 10).

В цій студії виведене суттєве значення Христової Церкви для українського народу, що важливе для всіх українців. Патріярх підпорядковує центральній темі всі історично-другорядні питання і ставить українську націю проти російської нації-агресора. Одність важніша від партикуляризмів. Схематично, але ядерно, Патріярх виводить московську Православну Церкву на службі московського імперіялізму, смертельного ворога української нації.

Студія протоієрея Тимофія Міненка важлива своєю центральною темою — національної єдності українського народу, зокрема в ділянці релігійно-церковній. Про це він пише у вступній статті п. н. «Поєднання Українських Церков». Прот. Міненко твердить: «дотеперішні заклики до церковної єдності були не на властивій дорозі, бо не говорилося про єдність віри Христової, про єдність християнського життя нашого народу, але хто і кому має підпорядкуватися і хто має бути найвищим авторитетом» (стор. 9). Автор зовсім правильно вважає, що «тепер ми є перед великою подією, а це приготування до відзначення 1000-річчя християнства в Україні. З цього приводу знову порушується питання української церковної єдності» (стор. 5).

Прот. Міненко наводить подію «в час Другої світової війни, коли Митрополит Галицький, Архієпископ Львівський Андрей Шептицький звернувся окремими листами до українських православних єпископів та української православної інтелігенції у справі поєднання Української Православної Церкви і Української Греко-Католицької Церкви. Очевидно, цей шляхетний намір відійшов до історії і у свій час знайде належну оцінку» (стор. 9). Добре, що відомий діяч нашої Церкви в Канаді пригадує про цю історичну подію та наголошує важливість потреби співпраці, наближення, взаємної толеранції та евентуального поєднання між українськими Церквами. На місці буде зазначити, що метою нашої статті не є фахова оцінка змісту брошури прот. Тимофія Міненка. Однак тому, що автор не вглиблюється в причини, які спонукали митрополита Андрея Шептицького вийти з такою ініціативою, то хочемо коротко застановитися саме над цим питанням, бо воно дає відповідь на центральну тему: потребу і доцільність поєднання українських Церков.

Український нарід був у сорокових роках у завзятій боротьбі за своє державне визволення проти двох жорстоких імперіялізмів: російського і німецького. Від часів Миколи Міхновського, підставою визвольної боротьби став український революційний націоналізм. У двадцятих і тридцятих роках Дмитро Донцов пропагував безупину старинну тезу, що український націоналізм мусить ґрунтуватися на ідеалістичній філософії та на ґрунті типічно українського християнства, генеза якого сягає епохи середньовічних київських часів. Уже в тридцятих роках під цим впливом почали включатися до Організації Українських Націоналістів численні священники, та, зокрема, багато молоді зі священничих родин обидвох головних українських Церков. Це було самозрозуміле явище, бо знаменною рисою ОУН від її заснування була не

лише принципова соборницька політика, але й соборницька кадрова діяльність та ідеологічно-теїстичний світогляд.

Сильний поштовх до наближення на початку 1940-их років між ОУН (очолений Степаном Бандерою, сином священника УКЦ) і українськими Церквами дало відновлення Української Держави 30-го червня 1941 року. Ще цього самого дня була в Митрополита Андрея Шептицького делегація від Проводу ОУН, очолена заступником голови Проводу Ярославом Стецьком, а друга подібна делегація поїхала до Єпископа Української Православної Церкви, Луцького Владики Полікарпа. У висліді цих зустрічей, обидві Церкви поставилися надзвичайно позитивно до відновленої держави і її Українського Державного Правління, а 1-го липня 1941 року був проголошений Пастирський лист Їх Ексцеленції Митрополита Андрея Шептицького, а 10-го липня — Архипастирське послання Преосвященного Полікарпа, Єпископа Луцького. Ці два документи особливо скріпили соборницький характер посталої держави, соборницьку політику її ініціаторів — ОУН під проводом Степана Бандери — і християнські підвалини програми ОУН і УДП. Ці документи були рознесені сотнями тисяч примірників по всіх закутках українських земель тисячами членів Похідних Груп ОУН. Коли ж німці показали ворогами української державності, тоді ОУН розпочала проти окупантів визвольну протиколоніальну боротьбу.

Саме в часі цього могутнього націоналістично-соборницького підйому постала у великого Митрополита Андрея Шептицького думка про поновлення об'єднувальних заходів на церковному відтинку. Помимо цього, що ініціатива не принесла як це стверджує прот. Міненко, безпосередніх формальних наслідків, бо до об'єднання наших Церков тоді ще не прийшло, то вона залишила позитивний моральний слід, який вкоротці приніс практичні наслідки для народу у ліпшій співпраці між українцями-православними і українцями-католиками.

1942 року запало рішення в Проводі ОУН творити повстанські військові відділи. Дуже знаменним фактом є, що першу таку військову сотню ОУН сформував із самих православних поліщуків у Дивинському повіті військовий референт Крайового Проводу ОУН на Північно-Західніх Землях Сергій Качинський-Остап, син православного священника. Від цієї першої військової сотні ОУН згодом розвинулася славетна Українська Повстанська Армія. У 1943-44 роках УПА виросла у велику соборну народну армію, що складалася нарівні з православних і католиків. Необхідним було сформувати сітку військових капелянів, і до цього

проекту дуже позитивно поставилися обидві головні українські Церкви. З окупацією українських земель російськими агресорами, поступенно все більше єднались в одну велику національно-визвольну силу революційна ОУН, УПА, УАПЦ і УГКЦ. Москалі винищували нарівні й безпощадно всі ці формації й інституції. Тоді наш Визвольний Рух разом із Церквами перейшов у підпілля, в катакомби, криївки й законспіровані форми дії. ОУН-УПА і українські Церкви залишилися з народом і в народі.

Минули десятиліття. Помимо страшного терору і народобивчих практик, стосованих московськими імперіялістами, визвольне підпілля і Українська Церква пережили по сьогоднішній день. Що більше, вони дають позначки міцності і динаміки. Катакомбна Українська Церква начисляє сотні священників і кількох єпископів. Російські концтабори переповнені вірними: українцями-католиками, українцями-православними і українцями-протестантами. З рук окупантів гинуть революціонери-підпільники, українські священники і вірні катакомбної Церкви.

З наближенням тисячоліття від встановлення в українській княжій державі Христової Церкви, москалі зчинили колосальний галас унутрі імперії й у світі, що, мовляв, не було жодного акту встановлення християнства в Україні 988 року, а було лише встановлення християнства в Росії. Окупанти намагаються всіми доступними засобами розгромити Українську Церкву й націоналістичний рух. Останнім часом помічаємо все більше фактів утотожнення СРСР з Росією, фактичного й формального редукування України до становища звичайної провінції Росії.

Тож для українців центральною буттєвою проблемою є найперше діяти в напрямі якнайсильнішої національної самобутності, що включає сильні українські Церкви, і якнайвищий рівень визвольного націоналізму в народі. Саме з цих причин, інтенції висловлені в згаданих публікаціях патріярха Мирослава Івана й протоієрея Тимофея Міненка набирають особливої ваги.

Повісті, спогади

Софія НАУМОВИЧ

ОСТАННІ РОКИ ЛЬВОВА
(1939-1944)

Повість-хроніка

(Продовження, 3)

Зараз же наступного дня Митрополит доручив о. Климентію скликати священиків зі Львова й околиць на соборчик.

— Ти не думаєш зважати на їхні погроози?

— Я ж їм виразно відповів, що це мій обов'язок. Зрештою, хочу зробити советській владі одну пропозицію. . .

— Ти ж уже протестував проти вивласнення монастирів і чи дістав будь-яку відповідь?

— Це був протест, то ж вони його зігнорували, але моя пропозиція може їм сподобатися. . .

— Яка ж вона?

— Дуже скромна: щоб дозволили мені й десятиці священиків-добро-вольців їхати разом зі засланцями у Сибір. . .

— Це було б чудово, але я не вірю, щоб вони погодилися. . .

— Проте треба спробувати, щоб я мав чисту совість, що нічого не за-недбав! . . А крім цього нам треба подумати про нові парафії на Сході. . .

— Нові парафії на Сході? Католицькі?

— Звичайно, католицькі! Адже православних не маємо права творити. Наші вірні з Галичини розпорошені по всій Україні й поза нею. І їх вже вивозять у пустирі Азії, де вони не мають ніякої духовної опіки. Тож розпишемо конкурс на парохії у Києві, Одесі, Вінниці, Полтаві, Харкові. . . й на засланнях. І не затаюватимемо, що зголошених чекає важке життя в голоді, холоді, без пристановища і людських прав. Адже написано у св. Письмі: «Нападають на нас, а ми благословимо, переслідують, а ми терпимо, ганьблять нас, а ми молимося» — бож будуть і важкі переслідування.

— Які пророчі слова! Колишній цирк Нерона — це тільки мініатюра Соловок! Але я саме довідався, що деякі наші священики зголошуються на виїзд до німецької комісії, що прибула до Львова по своїх земляків. Вона при протестантській церкві на вул. Кохановського.

— Я знаю, що деякі вразливі люди можуть і збожеволіти від советських практик. Але священики повинні опанувати свої нерви й не втікати

від своїх вірних, щоб зберегти власне тіло. Мусимо й на це звернути увагу.

Велика більшість духовенства вірила у мудрість і доцільність Митрополітичних порад і за його вказівками діяла на всій території. Незабаром появилися наслідки їхнього місіонерства: приїжджі українці зі сходу шукали за церквами, просили хрестити їм дітей, сповідати, причащати, вінчати, випрошували хрестики і молитовники. Це була велика моральна підтримка для галичан, стероризованих безбожницькою пропагандою, і велика радість для священників. Але мудрий Митрополит остерігав їх, щоб не далися на приманку «легкої здобичі» і не важилися «навертати» православних на католиків.

— Не слід використовувати їхнє прикре положення! — мовив до брата, — і браку православних церков та священників у Галичині! Ми з ними однаково переслідуювані за Христову віру й маємо їм тільки влегшити віднаходження Бога! . .

— Ще й така справа для вирішення: Мати Йосифа розказувала, що москалі не допускають наших священників до хворих і конаючих. . .

— Знаю. Наші Сестри працюють тепер у шпиталях як медсестри і їм доводиться вислухувати передсмертні сповіді, але без св. Причастя. . .

— Це ж обурливе до краю! Може б написати до Києва, бо львівська влада те тільки й знає, щоб виконувати накази. . .

— Та хіба ж київська краща? Вона слухає Москву! Але писати треба, ось, наприклад, таке: «Советська влада поступає зі своїми власними громадянами жорстокіше як західні країни з кримінальними злочинцями! Їм же законно прислуговує сповнення передсмертного бажання!» Незалежно від наших адміністративних заходів, нам самим слід подумати про хворих, то ж порадимо священникам таке: «Отці-душпастирі повинні відвідувати хворих у цивільному одязі. Наші Сестри допоможуть їм уділювати св. Тайни».

Такі поради, які підказувало саме життя, склалися на зміст пастирських листів, які кожного четверга кількадесять священничих рук переписувало дрібненьким письмом для віддалених парохів. На одне з таких зібрань прибув о. ректор Сліпий, що саме вивіз, що тільки вдалося, із зацілілого будинку Богослов'я і Малої семінарії, до підземель св. Юра.

— А що ж роблять наші професори і студенти? — запитав його Митрополит.

— Отці професори, скинувши рясни, пішли в народ звичайними службовцями, учителями й робітниками, щоб таємно й у змінений формі виконувати своє священниче покликання.

— Що ж, це непогане діло йти отак у народню гущу, жити її життям, розуміти багато суперечностей у людських учинках, а рівночасно допомагати їм словом Божим у важких хвилинах. . . Чи пригадуєте собі, Преподобні Отці, мое колишнє зарядження, щоб кожний кандидат на священника вивчав теж якесь практичне знання? Воно було подумане на те, щоб священник міг у кожних обставинах забезпечити прожиток своїй родині, не покидаючи й своєї священної місії. . .

— О, пригадуємо, дуже добре пригадуємо! — загули всі нараз священики, — але хто ж міг припускати? . .

— Так, тоді ніхто не припускав, що це може прийти так швидко й несподівано! Це зарадження вважали дивним і непотрібним, і згодом у практиці змінили його так, що замість фахового знання, кандидатів вистачило виказатися якимсь матеріальним добром. . . А це ж зовсім не одне й те ж!

— О, як придався б тепер священикам «диплом» на шевця, чи коваля! . .

Жестом руки втихомирив Митрополит зворушення священиків цим новим доказом передбачливості їхнього Пастиря, і продовжував свою мову:

— Це непогана ідея священика-робітника. . . Може колись Вселенська Церква поцікавиться нею й уведе її у свою програму. . . Я написав докладно до Святішого Отця, як мало б виглядати таке подвійне навчання — духовне і матеріальне, але таку «революцію» нелегко перевести у консервативній католицькій ментальності. . . Звичайно, я не бажаю іншим народам цих жажливих обставин, які маємо тепер в Україні! . . А що ж роблять наші студенти, Отче Ректоре?

— Студенти? Всі до одного пішли в підпілля! . . Але що тепер буде зі Семінарією, чи радше без неї, Бог святий знає! . .

— Семінарію зорганізуємо наново і таємно як колись «Тайний Університет»! А те, що хлопці пішли в ліс, не шкодить! Треба ж, щоб між оборонцями Батьківщини були й люди з богословської освіти! Вони внесуть у підпілля дух воюючого християнізму, ідеалізму й шляхетного патріотизму! І не дадуть визвольній боротьбі звестися до сліпої пімсти й ненависти. . . Та ось і наш «підпільник»! Вітайте Отче, що нового?

— Слава Ісусу Христу! — низько поклонився перед Митрополитом о. Гриньох. Тільки-що привезли хлопці з України часопис «Безбожник». У ньому москалі нападають на Ексцеленцію за ці протести, які вони дістають, й очевидно читають. Вони звинувачують нас у «виступах проти комунізму». Ось тут, наприклад, стаття «Ватажок уніятів». . .

— Та слава Богу, що написали, бо наші люди дізнаються, що Церква живе! . . А то досі мовчали про нас. Коли вже люди мусять читати того «Безбожника», то хай бодай знайдуть у ньому добру вістку! Вони ж уміють читати «поміж рядками». Подякуйте, Отче, хлопцям за газету і за справне доручування листів. Я вже мав відповідь з далеких повітів. . . Бачите, велебні Отці, це все робота наших теологів з «гвинтівками». А з цієї газети маємо матеріал для нового листа. Запиши, Брате, тим часом: «Ніколи не назвав я комунізму, як такого, нашим ворогом. Адже існував євангельський «комунізм», що спирався на вбогість, взаємодопомогу і спільні страждання. Цей «комунізм» я визнаю вже більше 50-ти років і його виконую. Але хто подає себе за ворога отого євангельського «комунізму», тобто релігії — цей безбожник і носій фальшивої «ідеї». І ми, борюючи цю ложну ідею, не перестаємо молитися за цих запаморочених, нещасних людей. . . » І коли ми при писанні, то ще раз звернемося до «ке-саря», до товариша Сенченка, керівника Відділу народньої освіти в Києві. Хай знає, що тією паперовою конституцією нас обманути не можна.

Запиши: «Випадки викривлювання совісті серед дітей, втягання їх до «піонерів», спонукали мене заперестувати рішуче проти нехтування 123-тєю статті конституції, яка гарантує батькам свободне виховання дітей у їхній вірі. А тим часом школа карає дітей за молитву перед наукою, забороняє священникам катехизацію...» Ми, очевидно, знаємо вартість цієї «конституції», тому нам не слід мішатися у вибори, які саме тепер відбуваються. Це ж бо зовсім зайве: все визначене наперед! . .

— Це, зрештою, виходить поза межі церковних справ.

— Так, і тому нам радше треба подумати про підготову собору.

— Собору, в цих умовах?

— Так, саме тому, що у виїняткових умовах, і що це буде мабуть останній собор за мого життя. . .

— Але ж як його перевести?

— За всіма приписами канонічного права. Я визначив дату на травень 1940 року й вона буде історична. . . Але це покищо тайна! . .

Погідного весняного дня, у величному храмі св. Юра, Митрополит Андрей привітав учасників цього дивного собору, про який знали українці й мовчали, і про який знали москалі й удавали, що не знають. Вони ще не були готові. . .

— Умови, серед яких доводиться нам діяти, — мовив Митрополит, — кажуть нам повернутися до давнини, коли добру вістку треба було передавати з уст до уст, а послання переписувати руками й передавати з хати до хати. Нашим священикам доведеться працювати не тільки в Україні, але й у джунглях Сибіру й Казахстану та у постійній небезпеці втрати майна, волі, життя. Заки перейти до нарад, я прошу вас скласти присягу, за приписами папи Урбана III-го, про таємність і правосильність нашого собору.

Так почався цей історичний собор у віддалі не більше 500 метрів від казематів НКВД на Печлинській, та 500 метрів від колишньої Політехніки, в якій тепер викладали «вчення» про комунізм і атеїзм.

Прикидаючися, наче вони зовсім не цікавляться Митрополитовою діяльністю, москалі підготовляли історичний монстр злочин, щоб раз назавжди знищити Українську Католицьку Церкву — забороло проти обмосковлення й деморалізації. А тим часом вони залишили Митрополита в його палаті й наче б то не втручалися до церковних справ, зате пильно слідували за кожним, хто туди приходив чи приїздив з провінції.

Щоправда, москалі мали теж інші зайняття: під приводом «поступу», мовляв усе українське минуле було «буржуазне», «панське», «капіталістичне», чи «релігійний опій», вони винищували здобутки української культури, а тому й «законно» горіли книги, розкидалися старовинні документи, розбивалися пам'ятники. Даремне, з їхньої ж ласки «академік» проф. Михайло Возняк, благав тупих енкаведистів пощадити його ж таки власну працю про нашу древню літературу. Весь наклад, просто з друкарні НТШ пішов на костер і згорів на очах працівників бібліотеки, бо ж книжка мала «культурну» назву: «Церковно-слов'янські старовинності». Що ж було говорити про такі речі, як «предмети культу»: золоті чаші, ризи, ікони! . .

Відчуваючи, що найгірше прийде ще згодом, Митрополит утримував постійний зв'язок з Римом завдяки підпільним кур'ерам, що перевозили важливі листи через Карпати закордон, де вони вже йшли нормальною поштою. У кількох своїх листах до Папи, Митрополит просив про «апо-стольське і батьківське благословення на мученичу смерть за віру і єдність Церков», ставлячи таке риторичне запитання: «Чи ж я, пастир народу, що зазнає стільки терпінь, не маю права померти задля його добра і щастя?»

Та якраз цього боялися москалі. Вони знали, що мучеництво не нищить, але навпаки, підсилює віру. Тому-то вони ще й тому не важилися нападати прямо на нього, задовольняючися поширюванням огидних вісток серед вірних, при чому перемішуючи правду з неправдою, баламутили людей так, що вони вже не знали кому й чому вірити.

Розпрацювання пекельного пляну йшло двома шляхами. Перший намагався підшукати серед католицького духовенства слабші характери, які під відповідним натиском, могли б зрадити навіть свого найвищого достойника. Другий намагався вплутати Митрополита в якусь світську дію, щоб могли визначити її як «злочин супроти держави», і... судити.

Проте ні один із цих заходів довго не давав бажаних наслідків. Виявлялося, що українське духовенство було напрочуд відпорне проти підступів і ніяк не піддавалося ні привабливим намовам, ні брутальним погрозам. Щождо діяльності самого Митрополита, то хоч НКВД потаємно, але пильно обставило палату й будинки при храмі св. Юра, то для ув'язнення і суду воно не мало достатніх підстав. Схопити ж таку визначну й відому в усьому світі постать українського Митрополита, графа Андрія Шептицького, як звичайного громадянина вночі й вивезти на каторгу чи розстріл, — було б дуже ризиковним способом, тим більше, що теперішній німецький сусід і «приятель» — здобував серед усього населення Галичини щораз більше симпатій і надій на війну... Про це дізнавалося НКВД від цих утікачів, що не зважаючи на небезпеку, намагалися вирватися на волю, на Захід. Те саме стверджували московські агенти при «Німецькій місії», яка влегшувала виїзд «німецьким громадянам». Що справжніх німців серед зголошених було найменше, — про це знали всі, але що між ними були й жиди, щоправда зі зміненими прізвищами і «вірою», — то це був велемовний парадокс, на який Захід не хотів тоді звернути уваги...

Не зважаючи на початкові невдачі, НКВД працювало далі, й на початку 1941 року, воно вже мало в руках деякі нитки, за які могло вхопитися. Москалі довідалися, що два старші сини о. Гавриїла Костельника перейшли однієї ночі Сян й опинилися на Заході. Зрадівши цим, вони зразу ж ув'язнили наймолодшого сина Костельника Богдана, та з типово московською жорстокістю почали шантажувати батька, визначного богослова і філософа.

Батько-священик опинився у жахливому становищі. З одного боку, фанатична любов до синів, зокрема ж до наймолодшого, казала йому вдавати, що він нічого не знає про втечу старших, та у «приятних» розмовах на Печлинській, в будинку колишньої електривні, дипломатично висловлюватися про потребу «відчищення» обряду від латинізації, яка наче б то завелася в «уніятській» Церкві. З другого ж боку, — глибока релігійна

праведність і український патріотизм, наказували йому твердо стояти при своїй Церкві. Він напевно був би вибрав цей останній шлях, коли б не син. . . Москалі відразу збагнули, що це найслабше місце батька-священника, тому й після довгих виснажливих «розмов» та відмовної відповіді щодо «співпраці», порадили йому добре «надуматися», бож доля сина залежатиме від батькової відповіді.

І коли справа о. Костельника почала для НКВД розвиватися доволі успішно, то з умотанням Митрополита в якусь авантюру, було набагато трудніше. Аж трапилося таке, що ранений підпільник Мирон, тікаючи, завів енкаведівську погоню аж до. . . монастиря Сестер Студиток. . .

5. Замарстинів

«Замарстинів» — так популярно звалася велика тюрма у Львові, що примістилася у просторих забудованнях колишнього монастиря оо. Місіонарів, при вулиці Замарстинівській ч. 9.

Усі двадцять жінок камери ч. 47 спали таким характерним тюремним сном, що переносить в'язня у країну щастя — на волю, — дозволяючи забути примарну дійсність, але й загострює інстинкт самозбереження, проганяє сон за найменшим шелестом. Це було вже далеко за північ, то ж «допроси» закінчилися й сон наліг глибше.

Раптом усі прокинулися: з коридору почувся шелест паперу, тихий шепіт і врешті скрегіт ключа. На поріг камери ступила якась постать і ледве не впала від поштовху дверей, що зразу за нею закрилися. Поступитися вперед було нікуди, бо на долівці, на єдиному ліжку й під ним, лежали жінки, тісно зібгавши під себе руки й ноги. Постать закам'яніла під дверми.

— Цуранг!⁵ — почувся заспокійливий голос з ліжка.

— Двадцятьперша! — зойкнуло, втиснене у стіну, тіло.

Знову залягла тиша. Шкода дорогоцінного сну, бож на балачку буде доволі часу довгими, сумними днями.

Але Віри сон не брався. Як найстарша у тюремному відсидженні, вона займала упривілейоване місце між ліжком і стіною, що творило «затишне» відокремлення, дарма, що з мокрого шмаття на спинці ліжка капало на голову.

— Здійміть оці клунки з «параші»⁶ — звернулася Віра до постаті, — та покладіть мені на ноги, а самі сядьте, а то вам довелося б ось так зо дві години простояти. . . Ви мабуть утомлені, якщо не побиті?

— Так, трохи. . . дякую.

Цей спокійний, без сліз і нарікань, стриманий голос змусив Віру ближче приглянутися незнайомій. Коли вона нахилилася, подаючи миски і ложки в рушнику, Віра побачила ніжненьке личко у білій хустині. Чорна суконка поглиблювала темінь великих, півзакритих віями, очей. Коли

5. Цуранг — новоприбулий в'язень.

6. Параша — примітивне відро з накривкою для «санітарних» потреб.

вона всміхнулася, у маленьких губках заясніли два ряди зубів-перлин, а на щічках дві розкішні ямочки.

— Ну й красуня! — подумала Віра й чомусь майнула дивовижна думка: чи вона, часом, не зі східніх областей? — але не хотіла розпитувати. Прибула перша почала розмову:

— Чи всі ці жінки — українки? — вказала на сонних.

— На жаль, так, крім однієї польки. Спочатку тут були самі польки, здебільша жінки старшин та поліцаїв, що повтікали. Але згодом усе змінилося. Польок забрали в «етапи»⁷, а спорожнілі місця займають тепер «визволені» українки. . . Природа не любить порожнечі! . . — гірко заіронувала Віра.

За розмовою вони й не помітили, як добігла четверта година ранку. Почався в'язничний день. Коридорами бігали «надзирателі», стукаючи важкими чобітьми і б'ючи ключами у двері:

— Падйом! Падйом! — викрикували, додаючи до цього «триповерхову» московську лайку. Через хвилину перша камера виходила в «уборну».

— Ми сьогодні на кінці! — почувся дитячий голос Ліди, що, виставивши з-під коца русяву голівку, зразу ж устиглася на порожньому місці й заснула.

— Хай спить! — спинила Зеня Наталку, — я візьму за неї «парашу».

— Чия це дитина? — запитала нова.

— Дитина? Справді, Ліді щойно 14 років, але вона неабиякий «ворог народу»! . . Має статтю 54-2-11. . .

— Що це таке?

— О, це довго говорити, а мало слухати! Ви дістанете таке ж, або подібне. Зеню, поясни нашому «цугангові» Лідині параграфи.

— Ет, дурниця! Це «пропаганда проти Советського Союзу» і «збройне повстання»! Кара — від трьох років до «вищої мери показання» — «в.м.н.»⁸ — відречувалася студентка-відмінниця третього року прав.

— Чого це ви тепер почали розмови? Складайте коци, хай я зроблю порядок! — сердилася дижурна Наталка. — Оце вам зайвий кубок! — подала новій, — а на «поверці» скажете, щоб вам дали коц, миску і ложку. Це ще монаші речі, і, як бачите, зовсім пристойні! . .

Порядкували швидко і справно. Коци, стріпавши, склали на єдине ліжко, дижурна витерла мокрою ганчіркою долівку, а тоді всі, з торбинками на мило й зубну щітку (хто мав) та з речами до прання, уставлялися в пари. Врешті відкрилися двері.

— Скарей, скарей! Не шуміте! — почувся голос «Пенцака».

Очолені Зенею і Наталкою, що несли «парашу», вони йшли так, як кожного ранку і вечора, вузьким коридором до «уборної» з водотягами та несамовито брудними коритами. Цей «прохід» дозволяв трохи розрухати стерплі ноги, змити водою дещо бруду і поту, та пустивши сильний струм води, голосніше заговорити, а то й пісню затягнути, щоб почули її, крізь спільні водотягові рури, їхні «хлопці». . .

7. Етапи — вивози в'язнів до інших тюрем або таборів.

8. в.м.н. — найвищий вимір покарання (розстріл).

Жовтава вода, три кістки цукру і чвертка чорного, гливого хліба, — ох, яке ж розкішне снідання! Сьогодні припаде по шматочку хліба більше, бож «цуганг», від вражень і переживань, напевно відмовиться від їжі. . . Та не встигли вони присісти на долівку з кухликами в руках, коли за дверми почувся так добре їм відомий шелест. У дверях станув дижурний зі свистком паперу:

— Хто у вас на «ве»?

— Нікого не має! — швидко і з гримасою відповіла Ліда, але рівночасно озвалася нова:

— Вітер.

— Ім'я?

— Олена.

— Давай! Тільки поскарей! . .

Нова, на яку серед ранішньої метушні ніхто не звертав уваги, відставила свою «каву» і, перехрестившись, спокійно вийшла.

— Ось тобі й маєш! Це якась важлива «справа», коли вранці викликають! А ми, дурні, навіть не запитали, хто вона! . . Це ти, Віро, розмовляла з нею вночі, не знаєш, у якій вона «справі»?

— Я ж не могла так зразу питати, коли вона не казала. Мені здається, що вона «східнячка».

— Та що там тепер «спізнені жалі»! — перервала Душка. — Молитва за «допрос»! В ім'я Отця і Сина і Духа Святого. . .

Сніданок застиг. Випили його прихачем, не смакуючи й не розтягаючи, щоб задурити голод, а тільки загорнули у чийсь светер кубок з «кавою», хліб і цукор для нової. Не бралася їх робота: ні латання єдиного одягу, в якому їх привезли, ні «вишивання» голкою з рибячої кісті та випореними зі светерів нитками по шматках простирадла, ні розмови про «волю», ні навіть улюблена пісня до слів Богдана Кравцева, ще з польської в'язниці⁹. Усі ждали на поворот цієї нової товаришки недолі, якої ні одна не знала ні з обличчя, ні з прізвища, а проте всім здавалося, наче б вони її вже, десь бачили. . .

Щойно над вечір витончені вуха почули кроки в коридорі, що спинилися під дверми їхньої камери. Пройшло ще декілька хвилин, заки відкрилися двері. Голос дижурного зашипів:

— Беріте ей!

На їхні витягнені руки, на плечі й голови, кинули з коридору безвладне тіло нової. Дівчата обережно поклали її на ліжку. Вона була бліда й не відкривала очей. Її суконка просякла водою і кров'ю. Хустка зісунулася з голови і з-під неї розсипалося коротке, кучеряве волосся. Довелося розрізати суконку збереженням куском скла, щоб не стягати її через голову. Коли її обернули, вона тихо застогнала, а їх зморозив вигляд її плечей, наче посічених гострим ножом. Кров, що виступала з ран, прилипла до сорочки, на грудях заблестів золотий хрестик. . .

— Подайте горнятко з кавою! — скомандувала Душка, — у кого вата? І вазеліни дайте. Замочіть простирадло у воді.

9. «За муром одцвіли каштани». . .

Опанувавши дрижання рук, усі кинулися виконувати Дужчині доцільні зарядження. Через пів години, пацієнтка помита, намащена вазеліною і загорнена мокрим простирадлом та вкрита всіми коцами і плащами, що були на камері, лежала сама-одна на ліжку, всміхаючися до дівчат. Душка, як і слід «медсестри», подавала їй то каву, то цукор.

— Які ж ви всі добрі! .. — тихо промовила побита. — А чейже мене навіть не знаєте!

— Це ніяка доброта! Це звичайна річ взаємно собі помагати, зокрема ж у тюрмі! — вияснила Зеня.

— Так, це правда! озвалася знечев'я Ванда Гжонзка. — Я не вірила б, коли б на власні очі не бачила цієї подивугідної солідарності серед українок. Кожну «подачу» вони ділять рівно на всіх, включно зі мною. А коли я була захворіла, то й мені теж зробили місце на цьому ліжку і доглядали так, як вас! На жаль, наші польки не такі. . .

— Дайте спокій з похвалами! — перервала Душка. — Вона ледве, чи розуміє ваш познанський акцент, бо вона зі східних областей! А щодо ваших землячок, то їм не можна дивуватися, адже вони не мають тюремного досвіду, що ми!

— Так, з ваших знаменитих «Бригідок» і «Картузьких берез»! — докинула Ліда.

— А чому ви думаєте, що я зі східних областей? — мабуть, щоб припинити цю розмову, запитала побита.

— Це нам так видається. . . Ви ж говорите такою гарною мовою. . . Що-правда, ваш хрестик. . . а може ви з Волині?

— Подождіть, я вам усе поясню. . . Вони й так усе про мене знають! .. Чи ви були коли у монастирі Сестер Студиток?

— Ах, Мати Йосифа! Мати Ігуменя! — скрикнула Зеня й зразу боязко поглянула на двері, але побита заспокоїла її рухом руки. — Як же ми вас зразу не пізнали? .. Правда, ви не в рясі. . .

Усі раптом зацікавилися від Зениного відкриття. Зате наглядач, що як звичайно, підглядав і підслухував, відкрив двері зайшовшиися їдким сміхом:

— Ач, як вона розляглася, наче у себе вдома. . . Манашка, така твоя мати! .. Але тут тобі «ксьондзів» немає. . . Ги. . . ги. . . ги. . .

Зеня скочила до нього як тигриця:

— Підете ви звідси? Ми у слідчій тюрмі і чекаємо справедливого суду! А ви маєте нас водити в уборну й доглядати чистоти, якої у вашій тюрмі бракує! .. Але до наших «справ» вам зась! На те існують «слідователі»! .. Вийдіть звідси, а то ми поскаржимося начальникові тюрми!

Наглядач виразно змішався цим несподіваним виступом, до якого він не звик. Тож, закриваючи двері, сказав уже тільки для підтримки свого «авторитету»:

— А чого ж ви «шуміте»? Знаєте ж, що цього «нельзя»!

У цій хвилині, поза його плечима появилися два дижурні з папером:

— Кто здесь на «ве»?

— Але ж вона хвора! — закричали всі.

— Нічево, ми її вилікуємо! — гидко засміявся посіпака. — Собірайся, только паскарей! . .

Дівчатам руки опустилися від безсилої люті й розпуки. Як же її вдягнути — таку покалічену? Перещукали всі клунки, знайшли трохи білизни, підвели Ігуменю з ліжка, саяк-так одягнули. Стефія накинула на неї свою сільську хустину й зав'язала її довкола шиї. Ігуменя була готова на допит. . . Та під дверми вона оглянулася, розв'язала хустку і кинула Стефію:

— Шкода, вони подеруть!

Тоді зняла хрестик зі шиї й подала Душці:

— Збережіть мені його і моліться, щоб Бог дав мені силу. . .

А тоді постукала енергійно у двері й вийшла.

У камері залягла мертвецька тиша. Ще було чути стукіт підкованих чобіт і цокання Ігумениних черевичків, коли всі мовчки впали навколішки і шепотом відмовляли молитву «за допрос».

Принесли вечірний «чай», і знову один кубок залишився загорнутий у светер, а в «уборну», замість своїх речей, дівчата взяли Ігуменин одяг до прання. У камері вони довго не лягали спати, але минула північ, а нещасної все ще не було. Врешті не дждавши, поснули.

Ігуменю принесли вранці, на ношах, побиту, закривавлену й облиту водою. На чолі видніла рана від попечення, рукав светра висів обгорілий, а весь одяг обліплював бруд і кал.

— Господи Боже! Це ж хіба в «уборній» її допитували?

Матінко Божа! Її підпалювали!

Єзусе Назарейскі! За що та кобета так церп'я?¹⁰

— Чого ви розкисли? Що їй це допоможе? — перша спам'яталася Душка. — Кладіть її на ліжко! Погляньте чи її речі висохли? Вати! Вазеліні!

На щастя все висохло біля печі, то ж можна було знову переодягнути її в чисте. Та цим разом сорочки вже ніяк не можна було скинути і довелося мастити вазеліною по-сорочці. Душка влила їй трохи «чаю» крізь засохлі губи.

— Дякую, — прошептала Ігуменя. — Хай Господь відверне всі лиха від вас! Вони прикладали мені цигарку до чола і губ, облили нафтою і казали, що сплять живою як Жанну д'Арк. . . коли я зомліла, вкинули в «уборну», били полінами і дротяною нагайкою, відливали водою і знову. . . Вливали. . . моч у горло. . .

— Матко Боска! — скрикнула Ѓжонзка. — Хто б подумав, що «руські» такі жорстокі? Якби я не бачила на власні очі. . . А може «Матечка» не хотіла їм щось сказати? . . Бо я відразу відповіла їм на все, про що питали і вони були дуже чемні, ще й почастували мене чаєм і цигарками. Ду-маю, що незабаром мене випустять.

— Ах, пані Ѓжонзка, які ж ви наївні! — перервала їй Зеня. — З їхньої тюрми вороття немає. А щодо слідства, — то це річ характеру: один зразу скаже все, видасть друзів і навіть рідних, а іншого й на смерть замучать і

10. Ісусе Назарейський, завіщо ця жінка так терпить?

не видобудуть з нього ні словечка. Вони знають, як до кого підійти. Їм же до послуг уся кримінальна психологія. А ви думаєте. . .

— Ох, мої діти! — озвалася Ігуменя, — коли б ішлося тільки про мене, то я теж, мабуть, не витримала б і підписала їм усе, що підсувають. . . Але ж тут не в мені одній справа! Як же я можу брехати на ближніх та й ще на таку особу? Господи, дай сили, а ви моліться за мене! . . — вона, втомлена, замовкла.

Коли бували дні без жорстоких допитів, то в'язні скорочували собі довгі тюремні вечори розповідями, бож ніяких книжок, чи часописів у слідчий тюрмі не давали, хоч на стіні висіло «Положення», в якому була мова про бібліотеку, шахи тощо. Проте коли в'язні домагалися своїх «справ», то дижурний цинічно відповів, що право тільки для «угаловних», а для «контри» єдино «пуля в лоб».

— Хто сьогодні розповідає? — запитала Наталка.

— Черга за мною! — зголосилася Гжонзка. — Даю вам до вибору: «Анну Кареніну» або «Ромеа і Джульєту», що волієте?

— Звичайно Шекспіра! Ми вам вже казали, що ніяких Толстих ні Достоевських і слухати не хочемо!

Гжонзка здвинула раменами, вмостила в ліжку в Ігуменених ногах і почала:

— В італійському місті Вероні жили дві сусідські родини, які дуже з собою ворогували. . .

Та на цьому її оповідання й закінчилося. Цим разом, уже без запитань про прізвище, знову виволікли Ігуменю на катування. Коли вона на допитах умлівала, її відливали водою, вкидали на дві-три години до камери й знову забирали. Вона не їла, не спала, а тільки рештками сил молилася. Так кликали її днями і ночами три тижні. І врешті на останньому допиті вже не допомогли відливання водою, вона не приходила до себе. Непритомну принесли її в камеру, але й сердешна допомога дівчат нічого не могла вдіяти. Їх охопив страх, що вона вмирає. . . З люті й розпуки вони почали бити ногами і мисками у двері та кричати з переляку:

— Рятунку! Вона вмирає! Кличте лікаря! . .

Доглядач, на диво, не казав мовчати й зразу ж покликав дижурного, той начальника тюрми, а цей привів з собою жінку в білому. Вона оглянула хвору, дала їй застрик, а коли нещасна відкрила очі, зневажливо промовила:

— Прикидається! . . А ви зразу в крик, наче б горіло! . . Кладіть холодне на серце й усе! . . Із-за такої дурниці, ви в «істерику» попали! Пане-є-нки! — Ці слова призначені були радше для начальника тюрми, що весь час стояв у дверях. На її ж лиці, якого він не бачив, заясніла гейби співчутлива усмішка.

Маленька іскорка надії зродилася в дівчат. Душка взялася прикладати раз-у-раз холодні оклади, проте з Ігумениного обличчя не зникала смертельна блідість, а очі запливали більмом. Дівчата не могли стриматися від голосного ридання, поки Душка не зарядила молитви за конаючих. Через декілька хвилин Ігуменя відкрила очі й усім полегшало на серці. Слабим жестом вона просила їх нахилити голови і почала шепотіти:

— Може Всевишній забажає, щоб я згинула за Бога й Україну!... То ж хочу сказати вам, за що мене так мучать... Я не заламалася... Хочу... може котрійсь пощастить вийти на волю... Інших свідків не маю, а ви найкращі!... Слухайте: вони хотіли, щоб я підписала... що Митрополит... стояв на чолі терористичної... організації!!! Що в нашому монастирі була... криївка Мирона... Це правда, що він... утікаючи... забіг цієї нещасної ночі до нас. Але це був припадок... Не «криївка»... Що весь підпільний провід... збирався у Митрополитській палаті... Що я носила до св. Юра хрестити дітей червоноармійців... Що я, разом з Митрополитом... фальшувала східнякам метрики... переводила їх «на зелено» на той бік... Ох, Господи, як важко мені це протиснути... крізь зуби... що я була, його, Митрополита... любкою!!!... Вони потоптали мою дівочу честь і монашу гідність... змішали з болотом... стократ гіршим як в «уборній». Господи, прости мої сльози тут, бо «там» я нічого не підписала! Чуєте? Нічого! Це все їхні безсоромні вигадки, лукава брехня... усе це їм потрібне для чогось... не задля моєї марної особи, але... боюся, що задля якогось великого... страшного злочину...

Ігуменя замовкла й якийсь час лежала тихо, важко дихаючи, згодом знову промовила:

— Дайте мені хрестик і вервицю, хай помолюся... Казали, що тепер уже кинуть мене... у підвал з водою і щурами... Може там і загину... то ж пам'ятайте, дівчата, що я вам сказала!... Молю Бога, щоб дозволив вам вийти на волю... бо я... А проте, хвилинами, в мені прокидається надія... що Господь дасть мені силу витримати... Я відчуваю, що й Митрополит... молиться за мене, а його молитва... творить чуда!

Наче на підтвердження цих слів, ні цієї ночі, ні наступних, Ігумені не кликали на допити. Навіть більше: одного ранку в камеру зайшов лікар, якого Гжонзка зразу ж таки впізнала — це був львівський жид д-р Авербах. Він дбайливо оглянув понівечене тіло Ігумені, покликав жінку в білому й пояснив їй, які ліки має давати хворій та дав ще якісь розпорядження. Тоді дівчата почули раптом найприємніший тюремний наказ:

— На прогулку!

Проте ця рідкісна приємність аж ніяк не врадувала мешканок камери ч. 47. Вони знали, що їх забирають з камери на те, щоб «лікувати» Ігуменю. Та яке ж воно буде оте «лікування»? Усього можна від цих нелюдів сподіватися...

Прохід одинцем по трикутному в'язничному подвір'ї, оточеному високим муром, давав легеням трохи кисню, але й викликував таку болючу тугу за простором, сонцем, травою, пташками і вільними людьми, що в'язні після нього почувалися ще більше пригнобленими, й тільки амбіція не дозволяла виявити цієї слабости. Але цим разом їхні думки були зайняті Ігуменею, що так мужньо переживала московську тюрму з усіма її страхіттями. І хто навчив її тактики «суцільного заперечення», коли вона ніколи не була в організації? — думалося не одній. Переходячи попри живопліт, якого ще не зрубали, кожна з них вирвала по два-три листочки, щоб, оберігши їх від наглядача, принести Ігумені.

У житті трапляються різні несподіванки, але ця, яку пережили 1940 року дівчата у камері ч. 47 на Замарстинові, виглядала на казку: чис-

тенько помита і зодягнена у довгу, монашу сорочку, з господарства оо. Місіонарів, — лежала Ігуменя на ліжку, застеленому... простирадлом. Її голова була забандажована, рана на чолі заліплена плястром, вона ж сама бадьора й усміхнена, пила якусь рідину, що їй подавала жінка в білому. Коли Ліда поклала на ліжку «китичку», жінка погрозила їй карцером, але китички не забрала. І врешті, коли жінка й наглядач вийшли, Ігуменя відповіла на німі запитання:

— Господь вислухав ваші й мої молитви й змилосердився наді мною! — і тихіше до Зені: «Мати інтервеніювала з Берліну!» — А ця сестра — добра жінка, тільки ж нещасна-нещасна! Вона закінчила медінститут у Києві, і її призначили санітаркою для західніх областей... Вона не знала куди їде, вона українка...

— Ах, Мати Ігумене! Не виправдуйте її! Ви б усім прощали!... Коли б вона була чесна українка, то не служила б у НКВД, не могла б дивитися, як катують людей...

— Вона залишила малу дитину в Києві, а чоловік в армії...

— Це та чортівська система, що викривлює й ламає характери! Це та московська «мораль» і етика, це той терор супроти бідних людей, що люблять своїх рідних чи дітей, і цим їх тримають. Бо для москалів діти — це «закладники»! — пояснила Зеня поведінку медсестри, але зразу ж додала: — На жаль, не в кожній людини такий незламний характер, як у Мати Ігумені!...

— Мені додає сили моя віра, а в неї віру в Бога забрали! Нещасна вона, за неї треба молитися...

Несподіванкам цього дня не було кінця. Над вечір увійшов до камери слідчий з двома дижурними. Наглядач скомандував:

— Встать всем! — і вказуючи на ліжку, додав: — Ана может лежать...

Усі встали. Слідчий ступив кроком уперед, обережно відсовуючися, щоб не набратися «нужди». Його волосся хвилювалося від «перманенту», а від уніформи несло запахом «духів».

— Как ваше здоров'я? — запитав, викривляючи гримасою, що мала бути усмішкою, при чому в півтемній камері заблищали його «золоті» зуби.

— Дякую, Господь не дозволив мені померти від ваших знущань!

— Хм... хм... Я прийшов вам сказати, що ваше «дело» кончено і ви повинні підписати...

— Нічого я не підпишу! — зразу заперечила Ігуменя.

— Ну, какая безумная. Це ж только «параграфи», як ви їх називаєте. І з ними ви пайдьоте на суд...

— Дайте прочитати.

Ігуменя взяла «акт» і швидко перебігла його очима, потому перевела очі на Зеню, а ця моргнула заспокійливо. Це було відоме всім, і спасенне для багатьох, закінчення слідства й окреслення «провини».

— Нате вам «карандаш»...

Ігуменя поклала свій підпис, не забувши попередити його хрестиком. Слідчий забрав папір і вийшов, залишаючи за собою змішаний запах «духів» і горілки.

— Які параграфи? — запитали всі разом.

— 54-2, 6, 10, 11.

— Ого, аж чотири статті! Але тепер уже матимете спокій, Мати Ігумене, і дасть Бог, швидко видужаєте!

— Не радійте завчасно, — погасила загальну радість Зеня, — мені зовсім не подобається їхнє раптове пілкування та лікування! Чи не хотять вони, часом влаштувати показову розправу, такий їхній «монстр-процес», як це було зі СБУ й СУМ у двадцятих роках у Києві? А цим разом проти Митрополита? . .

— Зеня має рацію: він же казав: «пайдьоте на суд»! . .

— Господи-Ісусе! Рятуй!!! — схвилювалася Ігуменя.

— Але ж Мати Ігумене! Це ж Зеня вигадує небилиці! Вона хоче похвалитися своїм, зрештою незаконним, правом! — скартала Душка.

— Я нічого не тверджу, — боронилася Зеня, — а висловила тільки логічне припущення, хоч це правда, що московська «логіка» зовсім відмінна від нашої. . . А втім, Мати Ігуменя згадала щось про інтервенцію. . .

— Так, правда, і це вони самі мені виявили. Начальник тюрми, який зарядив оце раптове пілкування, — закликав на мою «мать», що наробила крику в Берліні. . . тож я здогадалася про Мамину інтервенцію, яка їм не до вподоби, бож вони тепер з німцями «союзники».

— Чекайте! А може їм приходить уже «давай назад»? Зараз послухаємо вісток. Наталко! До «радія»!

Наталка сіла під стіну, а решта вместилися так, щоб її заслонити від «вовчка». Вона почала стукати до камери ч. 46.

Навіть у цій, суворо відгородженій від світу, тюрмі на Замарстинові, не можна було нарікати на брак вісток. Але сьогодні вони були війняткові прикри: «Велика дружба поміж москалями й німцями. Сталін gratулює Гітлерові за успіхи. . .» Пропала надія порадувати Ігуменю швидкою втечею москалів. . . Але оця «дружба» між двома хижакими може зробити успішною інтервенцію Ігумениної матері. Тихо-пошепки обговорювали дівчата марииво можливого монстр-процесу, не першого у сучасній історії України, в якому ролю прокурорського свідка мала б відіграти Мати Йосифа, якби її поставили в якусь диявольську ситуацію. . . З важким серцем приховували невеселі вістки, зате широко пояснювали неминучість війни, зудару і, може, виходу з тюрми.

— Я свято вірю в це! — підтвердила Ігуменя, — бо якийсь внутрішній голос, якесь передчуття, кажуть мені, що я ще побачу волю і зможу сама розказати Митрополитові про ці пекельні затії, які не дай Боже, щоб здійснилися.

Мати Йосифа поволі видужувала. Одного дня, навіть слідчі мали «вихадної», а в'язні не дістали вечері, бо це було «свято» 1-го травня, на камері відчувалася передишка. Ігуменя почала розказувати про себе:

— Ви, мої дорогі, добре підмітили, що в мене «східняцький» акцент. Я ж бо народилася в Києві, мій батько був українець-православний, а мати німка-католичка. У Києві я провела мої щасливі дитячі роки. Там і почала навчання в ліцеї, там і товаришувала з гімназистами, що згодом пішли під Крути. . . Тоді почалися страшні роки. Мати, завдяки своєму ні-

мецькому походженню, рятувалася зі мною втечею, після ув'язнення батька-петлюрівця. . . Ми прибилися до Львова й тут я закінчила гімназію Сестер Василіянок, тут і відчула покликання до монашого життя і вступила у новіціят. Не знаю, чи мої добрі поступи в школі, чи розвинена переживаннями життєва енергія, чи сам факт покликання, привернули увагу Митрополита Андрея до моєї скромної особи, а може тому, що знав моїх батьків ще з Києва. Саме під час його заслання, вони опікувалися галицькими «закладниками». Мабуть із усіх цих причин Ексцеленція ставився до мене по-батьківськи, керував моєю наукою, заохочував до монашого життя, давав приклад релігійної ревності і навіть утаємничував мене у свої пляни — поєднання українських Церков. Згодом він стежив за моєю поведінкою у монастирі, висилав декілька разів до Риму, аж урешті, коли мені було всього 30 років, призначив мене ігуменею нового жіночого Чину — Сестер Студиток. Я вела цей монастир у Львові на вулиці Убог ч. 4 та Сиротинець у Якторові, вже п'ятий рік, коли вибухла війна. . .

— Чому ж ви не тікали, Мати Ігумене?

— А на кого ж було залишити монастир, Сестер, сиріт? А втім, я й не думала тікати, адже Митрополит залишився! Правда, з приходом большевиків ми мусіли скинути рясни і зодягнутися по-світськи: чорна суконка і біла хустина на голові. Але ми далі вели монаше життя. Бо, як казав Митрополит: «не рясно робить ченця». . . Ми мали повні руки роботи. До нас приходили «советки», щоб ми хрестили їхніх дітей, приходили вояки сповідатися і причащатися. Приходили й інші гості, яких треба було переховати, чи перевести кудись. . . Я радо це робила, бо ж я товаришка Крутянців! . . Та й сиріт було щораз більше: їхніх батьків або забрали, або вони мусіли ховатися по лісах, то й віддали нам на опіку. Як же можна було тікати в таких обставинах?

— А як же сталося?

— Що я опинилася тут? Може ще рано про це говорити, але вони дещо знають, бо ж гналися за нашими хлопцями, поки один з них. . . Мирон. . .

— Мирон? — дівчата переглянулися.

— Як йому на прізвище, я на щастя не знаю, бо він встиг сказати тільки ім'я, коли постигла його московська куля в нашому саду. . .

— То він загинув?

— Не знаю, чи ці дикуни, що ввалилися за ним у наш монастир, забрали його живого, чи мертвого. . . Мабуть він таки втік, бо вони були люті-прелюті, казали, що в нас була «бандитська квартира» й казали мені їхати з ними. Ось так я й з'явилася поміж вами, за що до смерті дякувати-му Всевишньому.

(Далі буде)

ПОЖЕРТВИ НА ПРЕСОВИЙ ФОНД «ВИЗВОЛЬНОГО ШЛЯХУ»

Від 20.12.1985 до 20.5.1986

ВЕЛИКА БРИТАНІЯ:

Індивідуальні пожертви

У.Т.К. (Галіфакс)	ф. 100.00
С. Б. (Тодморден)	ф. 75.00
У.Т.К. (Бері)	ф. 50.00
Відділ СУБ (Олдгам)	ф. 44.00
Зі збірки під час помин. тризни по бл. п. Василеві Сапіжакові, Бадфорд, 13.12.1985 р.	ф. 25.00
Зі збірки під час поминальної тризни по бл. п. Михайлові Галанові, Бадфорд	ф. 20.00
Е. Стешин (Едінбург) з нагоди переходу на емеритуру ...	ф. 20.00
Зі збірки під час помин. тризни по бл. п. Валі Скалоцькій, Бадфорд, 14.3.1986 р.	ф. 15.00
Зі збірки під час помин. тризни по бл. п. Василеві Морозові, Лондон, 21.3.1986 р.	ф. 15.00
С. Цайклер (Мансфілд)	ф. 12.00
І. Кебус (Лондон)	ф. 10.00
Іван і Єва Прихідко із срібного Ювілею	ф. 10.00
Василь Бойчук (Дарбі)	ф. 10.00
Зібрано на прийняття п. Нестора Гаврилюка на його 65-ліття і 25 літ як голови Відділу СУБ, Іпсвіч	ф. 10.00

По ф.5.00: Іван Мельник (Лондон), М. Стухлий (Ковентрі), Я. Венгер (Аштон) замість квітів на свіжу могилу бл. п. Дмитра Півнюка, який помер в Аштоні, 2.12.1985, С. Янулік (Норвіч), М. Гасин (Гай Викоуб), П. Телевяк (Лондон), Г. Зьомбра (Іпсвіч), Д. Шутак (Бадфорд), У.Т.К. (Бедфорд), М. Прихідний (Бедфорд), І. Смола (Айлесбурі), Петро Стасюк (Челмсфорд), Павло Гуляк (Лондон), Василь Щербатюк (Лій), Василь Дубіль (Кіхлей), Василь Бойчук (Бадфорд), І. Парубочий (Фелікстов), М. Гавкалюк (Галіфакс).

По ф.4.00: В. Гуменюк (Кепмстон), Йосиф О. Гой (Довер).

По ф.3.00: М. Замулінський (Бадфорд), О. Довбуш (Лестер), Ф.

Плескун (Твертон, Бадз), В. Крук (Брадфорд), І. Сідельник (Брадфорд).

По ф.2.50: М. Глушко (Лій), Гр. Чеканський (Гільфорд), А. Бойко (Свіндон).

По ф.2.00: М. Гес (пані, Болтон), В. Скалич (Лінкольн), Дарія Мандзій (Брадфорд), В. Петришин (Бедфорд), Домка Походай (Бедфорд).

По ф.1.00: Т. Андрушко (Едінбург), М. Мельник (Тодморден), Відділ СУБ (Престон).

США:

Зібрано під час тризни по бл. п. Василю Щербієві

28.1.1986, Детройт \$ 550

Зібрано на поминках св. п. Дмитра Івасишина

6.3.1986, Детройт \$ 85

М. Гурський (Нью-Гевен) \$ 24

Александр Блашків (Клевелянд) \$ 20

Я. Дацьків (Нью-Йорк) \$ 20

ООСЧУ, Віллід 41 (Бруклін) \$ 20

Андрій Кульчицький (Соутфільд) \$ 20

О. Кусень (Філадельфія) \$ 10

КАНАДА:

Петро Шумський (Летбрідж) \$ 25

Інститут «Просвіта» (Вінніпер) \$ 25

Нік Лужба (Ст. Катерінс) \$ 20

Люла Левицька (Монтреаль) \$ 20

А. Лесів (Вернон) \$ 15

Мих. Рабій (Міссісага) \$ 15

П. Кудла (Торонто) \$ 10

Д. Стецок (Торонто) \$ 10

С. Стасишин Етобікок) \$ 10

Василь Бицак (Гвелф, Онт.) \$ 10

Теодор Пасічняк (Саскатун) \$ 10

Василь Кухарський (Вінніпер) \$ 10

М. Загребельний (Торонто) \$ 8

Вол. Вараниця (Монтреаль) \$ 5

Д. Хомаль (Вінніпег)	\$ 5
П. Марушко (Гамільтон)	\$ 3

АВСТРАЛІЯ:

Д. Бурмич (Іст Бурвуд)	\$ 10
В. Альфавицький (Суншайн)	\$ 10
О. Волинець (Мільпарк)	\$ 5
І. Млиновський (Кройдон Парк)	\$ 5
Люба Кулик (Бералія)	\$ 5

ПОЖЕРТВИ НА ДАЛЬШУ РОЗБІДОВУ УВС (Видавництва)

Велика Британія:

Відділ СУБ (Сканторп)	£250.00
Юліан Заблоцький (Лондон)	£ 50.00
У.Т.К. (Дарбі)	£ 25.00

ПРИЄДНАЛИ НОВИХ ПЕРЕДПЛАТНИКІВ ДЛЯ «ВШ»

Проф. М. Андрухів, — Монреаль, Канада	6
Микола Петрущак, — Австралія	1
Микола Бартків, — Торонто, Канада	2
М. Гурський, — Нью-Гавен, США	2